

**YUSUF AKÇURA’NIN “SURIYE VE FİLİSTİN MEKTUPLARI” ADLI ESERİ
ÜZERİNE SÖYLEM ÇÖZÜMLEMESİ**

**Pamukkale Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Yüksek Lisans Tezi
Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı
Yeni Türk Dili Programı**

Orhan ÇİÇEK

Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Salih Mehmet ARÇIN

**Mart 2022
DENİZLİ**

Bu tezin tasarımı, hazırlanması, yürütülmesi, araştırmalarının yapılması ve bulgularının analizlerinde bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini; bu çalışmanın doğrudan birincil ürünü olmayan bulguların, verilerin ve materyallerin bilimsel etiğe uygun olarak kaynak gösterildiğini ve alıntı yapılan çalışmalara atıfta bulunulduğunu beyan ederim.

Orhan ÇİÇEK

ÖN SÖZ

Tez konusu olan *Suriye ve Filistin Mektupları* adlı eser Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş felsefesinde Türk milliyetçiliğinin hakîm ideoloji olmasında ve geliştirilmesinde çok ciddi etki ve katkıları olan Yusuf Akçura'nın 1913'te Vakit gazetesinin muhabiri olarak gittiği Suriye ve Filistin coğrafyasında kaleme alıp aynı adlı gazeteye gönderdiği mektuplardan oluşmaktadır. Yusuf Akçura henüz Osmanlı Devleti'ne ait olduğu zamanda Osmanlı Devleti'nin ulaşım sağlayamadığı dolayısıyla sömürgeci güçlerin sağladığı imkânlarla gittiği bu toprakların iktidar oyunları ile adım adım kaybedilişine dört buçuk ay boyunca müşahede etmek hatta katlanmak zorunda kalmış ve sahip olduğu inancı okurlarına aşılacak ve onları yüreklendirmek için bu mektupları kaleme almıştır. Dönemin tarihsel, toplumsal, siyasi ve ekonomik durumu hakkında çok önemli bilgiler barındıran bu eser ne Osmanlı Devleti'nin yıkılışı ya da çöküşü ardından sağ kalabilmiş bir kalıntı olarak ne de herhangi bir uygarlık (Türkiye Cumhuriyeti) tarafından korunmaya alınmış metin olarak değerlendirilmiştir.

Eser; çözümlememizin dayandığı kuramın öncüsü düşünce sistemleri tarihçisi postyapısalcı düşünür Michel Foucault'un yaklaşımıyla belli bir kültür içindeki ifadelerin, beyanların ortaya çıkışı ya da yok oluşunu, olayların ve nesnelerin sürekliliğini ve paradoksal var oluşunu tayin eden kurallar oyunu olarak değerlendirilmiş ve bu eserin aynı zamanda bir bilgi türü olan söyleminin içinde her birinin ayrı bir bütünlüğü olan söylemsel düzen, ifadeler, pozitiflikler ve bunların meydana geliş şartları incelemeye tâbi tutularak ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır. Bu bağlamda her zaman toplumsal yapılarla ilişki içinde ve politik bir mücadelenin nesnesi niteliğinde olan söylemin, söylemsel olmayan pratiklerin içinde doğan nadir bir varlık olduğu gerçeğinin yoğun bir şekilde görüldüğü ve yazıldıktan 100 yıl sonra literatüre kazandırılabilmiş *Suriye ve Filistin Mektupları* Türk tarihi ve coğrafyası için günümüze ışık tutacak önemli veriler sunmaktadır.

Lisans öğrenciliğimden itibaren engin bilgisinden yararlandığım, ilgisini ve bilgisini hiçbir zaman esirgemeyen sayın Doç. Dr. Levent Kurgun'a, ders ya da okulla sınırlandırılmaksızın desteğini yakından gördüğüm, beni bu alanda çalışmaya teşvik eden, derin bilgisinden ve ufuk açıcı fikirlerinden, önerilerinden her zaman istifade edebildiğim, yüksek lisansımın normal süresinde danışmanım, her zaman saygıdeğer hocam Prof. Dr. Özgür Kasım Aydemir'e teşekkür ederim.

Yüksek lisansımın uzatma döneminde danışmanlığımı devralan, tezi sonlandırmam noktasında sürekli önerilerde bulunan, kendisini her an rahatsız edebildiğim, beni sürekli olumlulayan, destekleyen, saygıdeğer danışmanım Dr. Öğr. Üyesi Salih Mehmet Arçın'a ve minnet ve teşekkürlerimi sunarım.

ÖZET

YUSUF AKÇURA’NIN “SURIYE VE FİLİSTİN MEKTUPLARI” ADLI ESERİ ÜZERİNE SÖYLEM ÇÖZÜMLEMESİ

Çiçek, Orhan
Yüksek Lisans Tezi
Türk Dili ve Edebiyatı ABD
Yeni Türk Dili Programı
Tez Yöneticisi: Dr. Öğr. Üyesi Salih Mehmet Arçın
Mart 2022, V + 98 sayfa

Suriye ve Filistin Mektupları 20. yüzyılın ilk çeyreğinde kaleme alınmış tarihsel metin olma özelliği gösteren bir eserdir. Mektuplar ilk kez 2016 yılında İsmail Türkoğlu tarafından Arap harflerinden Latin harflerine aktarılmış, Ötüken Neşriyat tarafından basılmıştır.

Üç bölümden oluşan bu tez çalışmasının birinci bölümünde kuramsal çerçeveye hazırlık yapılmıştır. Bu bağlamda söylem kavramına ilişkin bilgiler, söylem çözümlemesinin gelişim evresi ve tezimizde yararlandığımız Michel Foucault’un söylem teorisinin özellikleri aktarılmıştır.

İkinci bölümde mektupları kaleme alan Yusuf Akçura’nın Türk kültür ve siyasi tarihinde yeri ve önemi vurgulanarak mektupların yazıldığı coğrafyanın Türk tarihi ve coğrafyasından kopmaz bütünlüğü aktarılmaya çalışılmıştır.

Üçüncü bölüm ise eserin söyleminin çözümlemeye çalışıldığı bölümdür. Bu bölümde çözümlemeye ilişkin veriler Foucault’un söylemle birlikte değerlendirdiği önemli kavramlar açıklanmaya çalışılmış ve bu bağlamda ulaşılan bulgular Foucault’un yöntemindeki temel kavramlar olan özne, bilgi ve biyoiktidar başlıkları altında değerlendirilmiştir.

Anahtar Sözcükler: Dil, Dilbilim, Söylem, Söylem Çözümlemesi, Michel Foucault, Yusuf Akçura, Suriye ve Filistin Mektupları

ABSTRACT

DISCOURSE ANALYSIS ON YUSUF AKÇURA'S SYRIA AND PALESTINE LETTERS

Çiçek, Orhan

Master Thesis

Turkish Language and Literature Department

New Turkish Language Programme

Adviser of Thesis: Assist. Prof. Dr. Salih Mehmet Arçın

March 2022, V + 98 pages

Syria and Palestine Letters is a historical text written in the first quarter of the 20th century. The letters were transferred from Arabic letters to Latin Letters by İsmail Türkoğlu for the first time in 2016 and were published by Ötüken Neşriyat.

In the first part of this thesis, which consists of three parts, the theoretical framework has been prepared. In this context, information about the concept of discourse, the developmental stage of discourse analysis and the characteristics of Michel Foucault 's discourse theory, which we have used in our thesis, are given.

In the second part it is emphasized that the place and importance of Yusuf Akçura, who wrote the letters, in Turkish cultural and political history and the inseparable integrity of the geography where the letters were written from Turkish history and geography was tried to be conveyed.

The third part is the part where the discourse of the work is tried to be analyzed. In this section, the data related to the analysis were tried to be explained and the important concepts that Foucault evaluated together with the discourse, and the results reached in this context were evaluated under the titles of subject, knowledge and biopower, which are the basic concepts in Foucault's method.

Key Words: Language, Linguistic, Discourse, Discourse Analysis, Michel Foucault, Yusuf Akçura, Syria and Palestine Letters

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ	i
ÖZET	iii
ABSTRACT	iv
İÇİNDEKİLER	v
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

SÖYLEM VE SÖYLEM ÇÖZÜMLEMESİ

1.1. Söylem.....	4
1.2. Söylem Çözümlemesi.....	11
1.3. Michel Foucault ve Söylem Kuramı	16

İKİNCİ BÖLÜM

YUSUF AKÇURA VE *SURİYE VE FİLİSTİN MEKTUPLARI*

2.1. Yusuf Akçura'nın Hayatı ve Dönem Özellikleri	24
2.2. Yusuf Akçura'nın <i>Suriye ve Filistin Mektupları</i> Adlı Eseri ve Önemi	31

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

İNCELEME

3.1. Özne Kavram Alanına Dayalı Söylem Çözümlemesi Tespitleri	41
3.2. Bilgi Kavram Alanına Dayalı Söylem Çözümlemesi Tespitleri.....	57
3.3. Biyoiktidar Kavram Alanına Dayalı Söylem Çözümlemesi Tespitleri	64
SONUÇ	88
KAYNAKÇA.....	91

GİRİŞ

Dil insanın kendisini anlamasında, duygu, düşünce ve isteklerini ifade edebilmesinde, başat araçtır. Dil ile var olan insan, yaşamını sürdürebilmesini de yine dil ile sağlar. Bu bağlamda dil; bireyi, toplumu ve toplumsal gerçekliği inşa edici olma özelliğine sahip olması yönüyle ele alınmalıdır. Genelde dilbilim özelde ise söylem çözümlemesi dilin bilhassa bu özelliğine odaklanan ve topluma dair çok ciddi veriler sunabilecek ender bir disiplinlerarası alandır. Türk milletinin hazinesi olarak addedebileceğimiz ister edebî ister tarihî her türlü dil verisi bu yönüme dayalı olarak incelenebilmekte ve önemli veriler sunabilmektedir. Çünkü bu alan sadece dil verisi ya da sadece bireyle ilgilenmemektedir.

Dilbilim nasıl ki dilin anlam ve işlevine odaklanan bir bilimsel disiplin alanıysa dilbilimin alt dalı olan söylem çözümlemesi de anlamlandırılabilen her şeyi konu edinen disiplinlerarasılığa sahip bir alandır. Dolayısıyla çalışmalarında özellikle anlamlandırma ve söylemin oluşum pratiklerine odaklanan Michel Foucault'un söylem çözümleme yöntemine dayalı çözümleme gerçekleştirilmesi sadece Türkoloji alanına değil tüm insan ve toplumbilimlerine veri sunabilmesi bakımından önemli olduğu düşünülmektedir. Söylemi, söylemsel olanla söylemsel olmayanın birleşiminde, bireyi; toplumun ve zamanın kesişiminde değerlendiren Foucault'un çözümleme yöntemi bu hususta veri sunabildiği gibi diğer bilimsel alanlara da katkı sağlayabilmektedir. Basit bir şekilde değerlendirilebilen ya da ifade edilebilen toplum ve zaman olgusu aslında çok karmaşık ve girift ilişkiler barındırmaktadır.

Bugün toplumu meydana getiren bireyler her ne kadar aynı dünyada, aynı coğrafyada aynı gerçekliği paylaşıyorlar da farklı yaşam tarzına, kültürüne, farklı algılama ve anlamlandırma biçimlerine sahip olabilirler. Dünya üzerindeki konumu ve iklimi bir toplumun yaşam biçimini etkilese de anlama ve algılama biçimlerini şekillendiren unsur toplumsal yapılanmalarıdır. Bu bağlamda insan, insanların oluşturduğu kurallar, inşa ettiği kurumlar, toplumun benimsediği değerler, toplumsal ilişkiler ve gelenekler gibi birçok unsur hem birey hem de toplumsal düzeyde değişik algılama biçimleriyle gerçeklik olgusunu yeniden yapılandırmaktadır (Büyükkantarcıoğlu, 2006: 5). Bireyin ait olduğu toplumun değerlerini benimsemesi ve bu değerlerle var olmasıyla başlayan bu yapılandırma adı altındaki tasarlama ve düzenleme biçimi farklı toplumsal bağlamlardaki etkileşimlerle devam eder. Aktif bir zihinsel faaliyetler organizasyonu

ilerleyen bu süreçte birey çoğu zaman bilinçsizce kimliğini, konumunu, doğrularını, yanlışlarını, hedeflerini ve inanışlarını oluşturur. Diğer bir deyişle kişi bu süreçlerin sonunda kendi gerçekliğini inşa eder. İnsanlara da bu oluşturdukları gerçekliklerin benzeşmesi ya da farklılaşmasıyla aidiyet veya dışardanlık vasıfları yüklenir. Gerçeklik algıları birbirine benzeyen, örtüşen bireyler uyum sağlarken, gerçeklik algıları farklılaştıkça yabancılaşma hissedilir.

Bu nedenle dili, aynı zamanda gerçeklik olgusunu, nasıl algıladığımızı, ifade biçimlerimizi, toplumsal yapılanma içerisindeki konumumuzu, kimliğimizi ve bunun gibi pek çok olguyu beyan eden gösterge olarak ele almak daha doğru olacaktır. Dolayısıyla dile yönelik bir incelemede dil sadece konuşma bağlamı içerisinde değil tarihsel ve toplumsal bağlamı içerisinde değerlendirilmelidir. Böyle bir değerlendirmeye olanak sağlayan da hiç şüphesiz toplumsal pratikler olarak belirtebileceğimiz ve bu pratiklerin içine gizlenmiş ideolojilerin yansıması olan söylemin çözümlenmesidir.

Yusuf Akçura'nın 1913 yılında Vakit gazetesi muhabiri olarak Suriye ve Filistin coğrafyasına yaptığı gezi sırasında kaleme aldığı mektuplar yaklaşık 100 yıl sonra eser hâline getirilmiştir. Birkaç farklı araştırmacı ve yayınevi mektupların basıma hazır hale getirilmesi konusunda bir çalışma gerçekleştirmiş olsa da bizim çözümlemeye kullandığımız eser Prof. Dr. İsmail Türkoğlu'nun hazırladığı Ötüken Neşriyat'ın ilk olarak 2016 yılında yayımladığı eserdir. Eserin içeriğini 11 tane Suriye'den ve 19 tane Filistin'den gönderilen mektup olmak üzere toplam 30 mektup oluşturmaktadır. Özellikle 20. yüzyılın başlarında ilmî ve siyasi hayatta çok etken bir isim olan Yusuf Akçura'nın kaleme aldığı bu mektuplar yazıldığı dönem coğrafyasının siyasi, sosyal, kültürel ve ekonomik krokisini sunmaktadır. Ayrıca eser bölgenin demografik durumu, bölgede yaşayan Müslüman, Yahudi ve Hıristiyanların durumu, bölgede artan sayılarıyla dikkat çeken yabancı okulların ve bu okullara kıyasen daha az sayıda olan Müslüman okullarının durumu, yabancıların misyonerlik faaliyetleri, şehrin genel görünümü, tarihi dokusu, bölgede konuşulan dil, çıkan gazete, kitap ve dergilerin niteliği, geçerli para birimi, halk-hükümet arasındaki ilişki ve kolonyal faaliyetlere ilişkin önemli bilgiler barındırmaktadır. Bu yönüyle tarihsel özellikleri ön plana çıkan metin tarihsel metin olarak aynı zamanda postyapısalcı düşünür Michel Foucault'un toplumun belli bir zaman diliminde tanımını veren kurallar bütünlüklerini nitelendirdiği arşiv (bkz.: s. 18) kavramıyla ifade edilebilir. Dolayısıyla bir arşiv olarak ele alınan bu eser dilbilimin özellikle postyapısalcılarla gelişme gösteren hem bireyi hem toplumu

zaman ve mekân açısından incelemeye olanak sağlayan söylem çözümlemesi yöntemiyle çözümlenmesinin Türk diline ve Türk tarihine pek çok katkısının olacağı düşüncesiyle araştırma nesnesi olarak incelenecektir.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. SÖYLEM VE SÖYLEM ÇÖZÜMLEMESİ

1.1. Söylem

Söylem günlük dilde bazen yazılı bazen sözlü olanı ifade etmek suretiyle pek çok farklı anlama gelecek şekilde kullanılmaktadır. Türkçenin günlük dildeki anlam zenginliğe işaret eden bu durum çoğu zaman sözlü iletişimde kullanılan konuşma ve kavram alanlarında politikadan kitle iletişim araçlarına değin oldukça geniş bir kullanım ağında yayılım göstermektedir. Günlük yaşamda söylemin karşıladığı anlam evreninin görünümü genellikle sözlü iletişimi çağrıştıran kavramlar etrafında şekillenmiş olsa da söylemin bilimsel yaklaşımlarda kullanımını oldukça farklıdır. Örneğin yapısal yaklaşıma göre söylem, tümceden büyük iletişim ögesi birim olarak değerlendirilirken işlevsel yaklaşım iletişimi sağlayan birimin boyutunu önemsememekle beraber iletişimi sağlayan paragraf, metin ya da kitabın tamamını söyleme dâhil edebilmektedir (Kocaman ve Osam, 2000: 17). Zihinsel yaklaşım ise söylemi, zihinde kompleks ilişkiler arasından amaca ve hedefe yönelik oluşturulan anlamsal bileşenlerin iletişimsel koşullara göre düzenlenerek tümce ötesi birimlerle yansıtılması olarak görmektedir. Bu noktada söylem hem bireysel hem de toplumsal bilişin göstergesi olarak değerlendirilmektedir (Büyükkantarcıoğlu, 2006: 91).

Yukarıda sunulara göre farklı anlayışların söylemi değişik boyutlarda ele aldığı ifade edilebilir. Bu farklılığın oluşmasında ve günlük yaşamda söylem kavramının sıklıkla kullanılmasında, toplumu oluşturan bireylerin dil kullanımını yine toplumsal bağlamda inceleyen çalışmalar etkili olmuştur. Bu noktada Coward ve Ellis'in bireyin dil kullanımının toplumsal ve tarihsel bağlamda değerlendirilmesi gerektiğine dair çıkarımları mevcuttur: “*Bir toplumsal bütünlüğü meydana getiren bütün pratikler dil içinde var olduğu için, dili toplumsal bireyin inşa edildiği yer olarak düşünmek mümkündür. Başka bir deyişle, insan, dil olarak, toplumsal, tarihî ve bireysel kesişme noktası olarak görülebilir.*” (Coward ve Ellis, 1985: 10). Söylemin keşfi de toplumsal bütünlüğü meydana getiren bireylerin dil kullanımlarının tarihsel ve toplumsal bağlamda değerlendirilmesi neticesinde gerçekleşmiş ve sosyal bilimlerde söylemin konumu mühim bir noktaya taşınmıştır. Kısacası söylem, keşfiyle beraber toplumun önemli kavşak noktalarından biri hâline gelmiştir.

Söylemin toplum bilimlerinin odak noktası hâline gelmesi son yüzyılda gerçekleşse de söylem üzerine söylenenler çok daha eski tarihlere dayanmaktadır. Bu noktada sözcüğün geçmişi ve kullanımı hakkında bilgi veren isimlerden Kocaman'ın aktardıkları ifade edileni daha detaylandırmaktadır: “...söylemin geçmişi Batı'da 2000 yıl eskilere uzanıyor. Sözcüğün kökeninde ‘tartışma, konuşma ve koşuşturma anlamına gelen ‘discursus’ sözcüğü bulunuyor.” (Kocaman, 1996: 1). Kavramın felsefe alanında ilk kullanımı ise Aquinalı Thomas tarafından gerçekleştirilmiştir. Thomas söylem kavramını ‘saf sezgi’ ve ‘çıkarım’ anlamlarını karşılayacak şekilde kullanır (Sözen, 2017: 17). Kavramın çıkış noktası dilbilim olsa da dilbilimin disiplinlerarası bir bilim olması özellikle de dilin anlam ve işlevine odaklanan bir disiplin olmasında en çok yararlandığı alanın felsefe oluşu göz önünde bulundurulduğunda felsefe ve dilbilim alanlarını birbirinden uzak konumlandırmamak gerekir. Bu bağlamda sözcüğün felsefede ilk kullanımı dilbilimi de ilgilendirmektedir. Nitekim felsefe ve dilbilimin dil, söz ve eylem gibi birçok kavram ve konuya dair bakış açısı pek çok bakımdan birbiriyle örtüşmektedir. Felsefenin kendisinin de bir söylem olduğunu ifade eden Çotuksöken'in bu anlayış doğrultusunda dil ve felsefe arasındaki ilişki hakkında verdiği bilgiler ifade edilenleri daha anlaşılır kılacaktır: “Eğer felsefe dış dünya ya da ne türden olursa olsun nesne alanı ve düşünme ve dil arasındaki ilişkilerin ne türden olduğunun hesabının verilmesine ilişkin bir çaba ise, dilbilimin durumu, bu bilimsel etkinlikte elde edilen sonuçlar felsefeyi yakından ilgilendirecektir.” (Çotuksöken, 2013: 199). Dolayısıyla söylem kavramı her ne kadar dilbilime ait olsa da gerek söylem gerekse de dilbilimin kendisi, başta bir tür bilimsel etkinlik olan felsefe ve diğer toplum bilimleriyle yakından ilişkilidir. “Bu nedenle dili felsefeden, felsefeyi dilden ayrı addederek yapılan söylem çözümlenmeleri bilimsel yönüyle eksik kalmak durumundadırlar. Bu eksikliğe yer verilmeyen çalışmalarda ise ilgili felsefi akımların hangisinin, hangi gerekçeyle benimsendiği belirtilmez ise bu defa felsefi karmaşaya dayalı olarak söylem çözümlenmelerinin sonuçları belirsizlik ekseninde bulunacaklardır.” (Aydemir, 2010: 56). Söylemin vurgulanan önemi doğrultusunda gerçekleştirmeye çalışacağımız çözümlenme aşamasından önce kavramın ve kavramla yakından ilişkili olan terimlerin ilgili sözlüklerde karşılığı ve söylemin tarihsel bağlamda gelişimi hakkında bilgi aktarmanın yerinde olacağını düşünmekteyiz. Bu bağlamda ilgili sözlüklerde söylem kavram alanına ilişkin bilgiler şu şekildedir.

Türk Dil Kurumu tarafından hazırlanan *Türkçe Sözlük*'te söylem maddesinde şu ifadeler yer almaktadır: “1. Söyleyiş, söyleniş, sesletim, telaffuz. 2. İfade, kalıplaşmış, klişeleşmiş söz. 3. Bir veya birçok cümleden oluşan, başı ve sonu olan bildiri, tez.” (Komisyon, 2015: 1802).

İlhan Ayverdi'nin *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*'ünde, “Kavram tanımlamaları kendine mahsus olan ve ifade ettiği görüşler kendi içinde bir bütünlük oluşturan anlatım tarzı, söylenenden çok daha üst bir boyutta hissettirilen ifade, bir fikri ortaya koymadaki yaklaşım tarzı” (Ayverdi, 2006: 2837) ifadesiyle yer almaktadır.

Yaşar Çağbayır'ın *Ötüken Türkçe Sözlük*'ünde, söylem kavramının birden fazla anlamı olup bu anlamlar şu şekilde sıralanmaktadır:

“1. Bir düşüncenin sözlü ya da yazılı olarak anlatılması; dilin birey tarafından gerçekleştirilmesi; söz; natika. 2. Başı ve sonu olan bir ya da daha çok tümceden oluşan bildiri; sözce. 3. Bilimsel yazı ve konuşmanın tümü. 4. Bir nesneyi yorumlamayı veya tanımlamayı amaçlayan düzenlenmiş göstergeler bütünü. 5. Cümle sınırını aşan, cümle dizilerinin birbirlerine bağlanma kuralları açısından ele alınan sözce. 6. mant. Özgül ve öz yeterli bir mantıkla birbirine bağlı, kaçınılmaz olarak doğal bir dilin anlamına girmeyen kural ve yasalardan oluşan maddî ya da kavramsal nesnelere üzerine bilgiler veren sözceler topluluğu. 7. (ağız) Şive.” (Çağbayır, 2007: 4321).

Söylem kavramının Türkçenin genel sözlüklerinde kullanımı bu şekildedir. Oysa incelememiz dilbilimsel bir çalışma olduğu için kavramın dilbilim sözlüklerinde nasıl ifade edildiği ya da dilbilimsel çalışmalarda nasıl ele alındığının belirtilmesi gerekir. Söylem kavramının dilbilimde nasıl kullanıldığı ve tezimizde sık sık bahsettiğimiz sözce terimiyle ilgili bilgilerin de burada bahsedilmesinde yarar görmekteyiz.

Özellikle söylem kavramıyla ilgili ilk çeviri eserlerin oluşturulması noktasında öncü bir konumda yer alan Berke Vardar tarafından hazırlanan *Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü*'nde ilgili sözcüğün tanımları şu şekilde yer almaktadır:

“1. Söz; dilin sözlü ya da yazılı gerçekleşmesi, konuşan bireyin kullanımı. 2. Sözce; bir ya da birden çok tümceden oluşan, başı ve sonu olan bildiri. 3. Tümce sınırlarını aşan, tümcelerin birbirine bağlanması açısından ele alınan sözce. Z. S. Harris'in tümceleri de öbür birimler gibi dağılımsal açıdan incelemeye başlamasıyla dilbilimin önünde yeni bir alan (söylem çözümlemesi) açılmıştır. Böylece tümcelerin

birbirlerine eklenme kuralları araştırılmış, dağılımsal ölçütler dışında dönüşümsel ölçütler de incelemelere yön vermiştir.” (Vardar, 2002: 179).

Kâmile İmer, Ahmet Kocaman ve A. Sumru Özsoy’un birlikte hazırladıkları *Dilbilim Sözlüğü*’nde söylem terimi şöyle ifade edilmektedir: “*Yapısal yaklaşıma göre tümce ötesi, tümceden büyük dil birimi; dilin toplumsal boyutu vurgulandığında ise dilsel büyüklüğüne bakılmaksızın (tek sözcük, tümce, paragraf) işlevsel, iletişim değerli birim olarak tanımlanabilecek sözce. Söylem salt sözlü birim, metin yazılı birim olarak ele alındığı gibi hem sözlü hem de yazılı söylem olarak da kabul edilir.” (İmer ve diğerleri, 2019: 232).*

Dilbilgisi ve Dilbilim Terimleri Sözlüğü’nde kavramın karşılığı şu biçimde açıklanmaktadır: “*Dilin konuşma ortamında üretilen ve incelemeye alınan bölümü. Bu anlamda tek bir sözcük, cümle söylem olabildiği gibi cümleler tutan bölümde söylem olabilir.” (Hengirmen, 1999: 334).*

Günay Karaağaç’ın hazırladığı *Dil Bilimi Terimleri Sözlüğü*’nde kavram içerik çözümlemesine gönderme yapılarak karşılığı şu şekilde verilmektedir: “*Metin ve metnin oluşma şartlarının birlikteliğine söylem denir. Söylem, dil bilimi kadar, psikoloji, sosyoloji, tarih vb. alanlarla da ilişkilidir. Söylem, içine metinlerin yerleştirildiği toplumsal bir süreçtir; metin ise, söylemin içinde üretilen somut, elle tutulur bir varlığı ifade eder.” (Karaağaç, 2013: 713).*

Mehmet Rıfat’ın hazırladığı *Açıklamalı Göstergibilim Sözlüğü*’nde kavram karşılıkları şu şekilde verilmektedir: *1. Konuşan öznenin üstlendiği dil. Bu özelliğiyle söylem, F. de Saussure’ün söz (Fr. Parole) kavramıyla eşanımlıdır. Fransız dilbilimcisi E. Benveistee göre söylem “bildirilerin üretilmesi” anlamını taşır ve göstergeler dizgesi olarak kabul edilen dilin (Fr. Langue) karşıtıdır. Dolayısıyla bu anlamıyla söylem F. de Saussure’ün sözüne yakın olduğu kadar, sözceleme (sözce üretme) kavramını da çağırıştırır. 2. Tümceye eşit ya da tümceden daha büyük boyuttaki birim: bir bildiri oluşturan ve bir başlangıcı ile bir kapanışı olan sözce. 3. Göstergibilimde tümceötesi anlamlı bütünlere verilen ad: siyasal söylem, yazınsal söylem, vb. 4. Söylem düzeyi: Göstergibilimin inceleme konusu yaptığı anlam üretimi sürecinde, işlevsel anlatı birimlerinin (eyleyenlerin) kişi, uzam ve zaman açısından belirlediği düzey: Temaların ve temaları süsleyecek figürlerin ortaya çıktığı, üretici*

sürecin yüzeye en yakın katmanı. Söylem düzeyi, söylem göstergibilimin inceleme konusudur.” (Rıfat, 2013: 207).

Ahmet Cevizci'nin *Felsefe Sözlüğü*'nde söylem ve söylem çözümlemesiyle ilgili şu bilgiler bulunmaktadır: “1 Genel olarak, dilin sözel ya da yazılı bir biçimde aktüelleşmesi süreci; yazılı ya da sözlü olan, bir iletişime ya da diyaloga davet eden her şey. 2 Bir etkinlik alanına, bir faaliyet türü veya disipline özgü kavramsallaştırmalar bütünü veya ağı; birtakım ortak kabullerle desteklenen veya bütünlenen ürünler toplamı. 3 Özel olarak da, algılama tarz ya da şemalarını, dil ve bilgi pratiğini yöneten, kontrolü altında tutan, kültürel kod, derin yapı; dilin düşüncüyü, bilgiyi ve entelektüel faaliyeti örgütleyen düzenleyen ardalanı, ek dilsel yapılar bütününden meydana gelen ideolojik boyutu. Bu bağlamda, yukarıda sözü edilen 1. ve 2. anlamı içinde söyleme ilişkin incelemeye, dile, dilin yapısına, onun aktüelleşmiş veya kullanım düzeyinde ortaya çıkan işlevleriyle temel modellerine dair analize söylem çözümlemesi adı verilirken, 3. anlamıyla söylemi konu alan, dilin toplumsal ve ideolojik boyutunu ortaya çıkaran analiz eleştirel söylem çözümlemesi olarak nitelenir.” (Cevizci, 1999: 795).

Söylem kavramının ilgili sözlüklerde karşılığı aktarılmaya çalışılmıştır. Bu verilere ek olarak söyleme yakın konumlanan metin dilbilimin temel kavramlarından olan sözce terimine ilişkin ilgili sözlüklerde karşılıklarının sunulmasının katkısı olacağını düşünüyoruz. Bu bağlamda *Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü*'nde sözceye dair şu bilgiler aktarılmaktadır: “Bir konuşucunun ürettiği, iki susku arasında yer alan söz zinciri parçası; sözceleme edimiyle ortaya çıkan söylem. Tümce, sözün çözümlenmesiyle elde edilen bir birimdir, sözceyse bu türlü bir işlemde önce belirlenen bir bütündür. Üretici dilbilgisi sözceyi, bir edim olgusu biçiminde yorumlayarak edinç olgusu saydığı tümceye karşıt bir kavram olarak ele alır; kimi dilbilimcilerse sözceyi tümce ya da birbirini izleyen tümceler bütünü olarak görür.” (Vardar, 2002: 189).

Hengirmen'in hazırladığı *Dilbilgisi ve Dilbilim Terimleri Sözlüğü*'nde sözce madde başı olarak kullanılmış ve aşağıda aktarılanlarla tanımlanmaya çalışılmıştır:

“Dilin, konuşmada söze başlama ile suskunluk arasında kalan bölümü. Buna göre tek bir sözcük de sözce olabildiği gibi cümleler tutan bir sözce de olabilir.” (Hengirmen, 1999: 336).

Rıfat da *Açıklamalı Göstergibilim Sözlüğü*'nde sözceye ilişkin şu ifadelerle yer vermiştir: “*Kendi içinde bir bütünlüğü, tamamlanmışlığı bulunan anlamlı dil kesiti; sözceleme edimi sonucu oluşmuş dilsel biçim: Sözcelerın biçimi ve boyutu sözceleme edimine göre değişim gösterir: Ünlem belirten bir tek sözcük de, birçok tümceden kurulu bir anlamlı kesit de sözce olarak kabul edilebilir.*” (Rıfat, 2013: 207).

Verilen ilgili sözlüklerdeki söylem ve sözcenin karşılıklarından hareketle özellikle söylem kavramının günümüzde dilbilim ve diğer disiplinlerle tutarlı ve kolay anlaşılır biçimde kullanılmadığını belirtmemiz gerekir. Eleştirel söylem çözümlemesinin öncü isimleri arasında gösterilebilecek olan Norman Fairclough bu durumu şöyle dile getirmektedir: “*Çeşitli kuram ve bilim dallarındaki bakış açıları bakımından düzenlenmiş, birbiri ile çelişen ve örtüşen çok sayıda tanım bulunması nedeniyle söylem zor bir kavramdır.*” (aktaran Kocaman, 1996: 8). Söylemin birbirinden farklı pek çok anlama gelebilecek şekilde kullanılması onun farklı zamanlarda farklı şekillerde kullanılmasıyla ilişkilidir.

Söylem kavramının gelişme alanı elbette ki dilbilimdir. Fakat her ne kadar söylemin çıkış ve yayılımı dilbilim temelli olsa da bugün söylem kavram alanına dair yapılan çalışmalar topluma dair çıkarımda bulunabilecek her bilim ve bireyin ilgi odağında yer almaktadır. Bu bağlamda kavramın dilbilimdeki ilk kullanımı ve dilbilimin neredeyse en gelişmiş alt dalı hâline geliş güzergâhı aktarılmadan önce yukarıda belirtildiği gibi kavram diğer sosyal bilimlerle eklemlı bir yapıda bulunduğu için söylem kavram ve teorilerinin gelişiminde bu bilim ve temsilcilerinin etkisini de aktarmak gerektiğinin çalışmamıza katkı sunacağı düşüncesindeyiz. Bu bağlamda söylemin dayanağını açıklamaya çalışan Sözen'in ifadeleri şu şekildedir: “*Söylem teorileri ya da söyleme vurgu yapan entelektüel akımların tamamı, Saussure ve Chomsky gibi dilbilimcilerin, Wittgenstein, Austin, Quine gibi 'dilsel felsefe' akımının öncüsü filozofların, Sapir, Whorf ve Strauss gibi dil antropologlarının ve çok daha önemlisi Nietzsche, Heidegger ve Gadamer gibi dil felsefecilerinin, dile ilişkin görüşlerine dayanır.*” (Sözen, 2017: 14).

Dili toplumsal bağlamda ele alan araştırmacıların yaklaşımı geleneksel dilbilim yaklaşımından farklıdır. Sözen'in de yukarıda ifade ettiğı gibi özellikle dilin toplumsal kullanımını irdeleyen dilbilimciler ve dil filozofları söylem kavramının gelişim sürecinde etkili olmuştur.

Dili düşünce ve toplumsal gerçeklikle olan ilişkisi bağlamında ele alan dil filozofu John Rogers Searle ve filozof John Langshaw Austin de bahsedilen doğrultuda örnek gösterilebilecek isimler arasındadır. “*Dili toplumsal bir olgu olarak ele alan bilim adamları sözcük ve dilbilgisi yapılarının anlamından çok bunların metinde hangi görevi veya işlevi üstlendikleri konusuna değinmişlerdir. Bu konuya ilk ve önemli katkı Austin (1962) ve Searle (1969)’den gelmiştir.*” (Kocaman, 1996: 44). Searle’nin, Austin’in etkisinde kalarak ortaya attığı söylem kuramında dilin kullanımındaki niteliğinin incelenmesi tümcelerin incelenmesinden daha önemlidir. Searle bu hususta toplumsal gerçekliklerin oluşmasında dilin önemli hatta kurucu bir rolü olduğunu savunmaktadır. Bu bağlamda toplumsal gerçeklik ile Searle “*insanoğlunun bir bakıma ‘dünyada hazır bulduğu’ şeylerin dışında kalan (meselâ ‘para’ gibi) beşerî ürünleri, (meselâ ‘alım-satım’ gibi) ilişkileri, (meselâ ‘evlilik’, ‘meclis’ gibi kurumları topyekûn kastetmektedir.*” (Altınörs, 2020: 238). Dolayısıyla Searle’nin kastettiği tüm bu durum söylem biçiminde ortaya çıkmaktadır. Söyleme yönelik gerçekleştirilen bir incelemeyle de toplumsal gerçeklikleri tarihsel ve kültürel bağlamda değerlendirebilmek mümkün olacaktır.

Ludwig Wittgenstein da dili düşünce ve toplumsal gerçeklikle ilişkisi bağlamında ele almasıyla vardığı sonuç Searle’nin ulaştığı neticeye yakındır. Dünyaya dair edinilen bütün bilgi ve deneyimlerin dil aracılığıyla gerçekleştiğini savunan Wittgenstein dile dair yapılan bir araştırmanın dünyanın araştırılmasına da zemin hazırlayacağını belirtir (Utku, 2014: 132-133). Bu bağlamda dilin özellikle de söylemin sadece sözlü ya da yazılı verileri kapsamadığını belirtmek gerekir. Bazen bir sembol bazen bir tat, koku anlam ifade edebilir. Söylem kısaca anlamlandırılabilen her şeydir.

Dilin ifade edilen bağlamına uygun olarak ele alınacak *Suriye ve Filistin Mektupları* adlı eserin incelemesi, dilbilimin belirtilen alt dallarından söylem çözümlemesi yöntemiyle gerçekleştirilecektir.

1.2. Söylem Çözümlemesi

Söylem çözümlemesi dilbilimin gelişmekte olan alt dallarından biridir. İngilizcede söylem çözümlemesi başlığıyla yazılan ilk yazı 1952 yılında Zellig Harris tarafından yazılmıştır. Fakat Harris’in incelemesi cümleden başlayarak metne doğru yapılan bir çözümleme olması ve dolayısıyla söylemi, sözcük tümce gibi diğer yapı

birimleri gibi ele alması bakımından çoğu araştırmacının dikkatini çekmemiştir. (Kocaman, 1996: 2). Her ne kadar Harris'in çalışması söylem çözümlemesi başlığı taşıyan ilk çalışma olsa da Harris'e kadar söylem üzerinde çalışan dilbilimciler olmuştur. Bu çalışmalar doğrudan söylem konusu üzerine olmasa da söylem kavram alanına değinen ve söylemin oluşum ve gelişim noktasında katkı sunan çalışmalardır. Söylemi doğrudan ele almayan fakat dilin toplumsal bağlamda kullanımını ele alarak söylem kavramının dilbilimdeki yerini hazırlayan çalışmaların bir kısmı önceki bölümde söylem başlığı altında değerlendirilmiştir. Dolayısıyla bu bölümde özellikle dilbilimde nasıl bir gelişim evresi içerisinde ilerlediğinden bahsedilmesi yerinde olacaktır. Bu doğrultuda örnek gösterilebilecek çalışmaları gerçekleştiren isimlerin başında Saussure gelmektedir. Nitekim çağdaş dilbilimin kurucusu olması noktasında Saussure'nin söyleme yüklediği anlamın önemli olduğunu düşünmekteyiz.

Saussure söylemi dilin kullanımı olarak tanımlar. Bu bakımdan söylem kavramı dil/söz karşılığında söz'e yakındır (Saussure, 2014: 271). Saussure'e göre söz ya da günlük kullanım hâlindeki dil, bireyselleştiği için dilbilimsel çalışmalara konu olamaz (Cevizci, 1999: 795). Yapısal dilbilimin kurucusu olan Saussure'den sonra yapısalcıların bazıları söyleme Saussure'nin söz kavramı gibi son derece sınırlı bir anlam yükleyerek söylemi söz ile eşdeğer kabul ederken bazıları ise cümleden daha büyük dilbilimsel birim olan sözce olarak kabul etmişlerdir (Kıran, 1986: 149). Kıran söylem çözümleme yönteminin gelişimini Saussure'nin kendisi ve sonrasında beliren yaklaşımlar çerçevesinde olduğunu ifade etmektedir. Bu yaklaşımlar dilin göstergesel işlevleri konusunda dilin temel işlevinin bildirişim olduğunu savunan işlevsel dilbilim ve dilin soyut yapılarını incelemeyi amaç edinen üretici-dönüşümsel dilbilgisi yaklaşımlarıdır. Bu yaklaşımlarda işlevsel dilbilim sesbilime, üretici dönüşümsel dilbilgisi de sözdizimine yönelmiştir (Kıran, 1986: 148).

Saussure'den sonra kendisinin dil çalışmalarını dizgeleştirme ve toplumsallaştırma çalışmaları, dilbilim ve diğer insan bilimlerinin iletişim konusunu bütünlüğüne kavrama çalışmaları ile birleşmiş böylelikle dilin yapısal sınırlılığının dışına çıkma zorunluluğunu doğurmuştur (Kocaman, 1996: 2). Bu çerçevede insanbilimleri ve yazınbilim çalışmalarını dilbilimle birleştirme çalışmaları gerçekleştirilmiştir. Rus biçimcilerinin bu anlayışla gerçekleştirdiği incelemeler belirtilen doğrultuda gerçekleştirilen çalışmalar arasında öncü olarak kabul edilmektedir. Özellikle başlangıçta Rus biçimcilerinin (Moskova dilbilim çevresi)

kurucuları arasında yer alan sonraki yıllarda ise Çekoslovakya'ya giderek Prag dilbilim topluluğunun kurucuları arasına katılan ve böylelikle yapısalcılığın Avrupa'da yayılmasında etkin rol oynayan Roman Jakobson çeşitli insan bilimlerini farklı akımlarla kaynaştırmış ve böylelikle yapısalcılığı çeşitli insan bilimlerine uygulamıştır (Rıfat, 2017: 32). Çoğu dilbilimci tarafından yapısalcılığın söylem çözümlemesinde kullanılmasının ilk ve en yetkin örneği olarak kabul edilen çalışma ise aynı dilbilim akımından olan Wladimir Propp tarafından 1928 yılında yayımlanan *Masalın Biçimbilimi* adlı çalışma ile gerçekleştirilmiştir. Claude Levi Strauss'un kültür ve söylem çalışmaları da bu bağlamda söylem çalışmalarının öncüsü olarak sayılabilir (Kocaman, 1996: 2).

Geleneksel dilbilim içinde değerlendirebileceğimiz bu yaklaşımlar dilin daha çok biçimsel özellikleri üzerinde yoğunlaşmış gösterge ve anlam arasındaki ilişkiyi dilsel bağlamda değerlendirmişlerdir. Oysa 1970'li yıllarda East Angila Üniversitesinde çalışmalarını sürdüren bir grup dilbilimci gösterge ve anlam arasındaki ilişkiyi kuran toplumsal, tarihsel ve politik süreçlere de bakılması gerektiğini savunmuştur. Bu anlayış eleştirel dilbilimin doğmasına zemin hazırlamıştır (Büyükkantarcıoğlu, 2006: 94). Dolayısıyla belirtilen bu yaklaşım doğrultusunda söylemin ele alınışındaki farklı eğilimler söylemin birbirinden farklı pek çok anlamının doğmasına zemin hazırlamıştır.

1990'ların başında Kress, van Dijk, Fairclough, van Leeuwen ve Ruth Wodak'ın da içinde buldukları eleştirel dilbilimcilerden oluşan bir grubun Amsterdam Üniversitesinde toplanarak yaptıkları çalışmalar sonucunda söylemde toplumsal olguları ve ideolojiyi ortaya çıkarmaya yönelik bir çerçevenin temel ilkeleri belirlenmiştir. Bu yöntem, özel olarak, *eleştirel söylem çözümlemesi* olarak adlandırılmıştır (Kocaman, 2006: 94) Söylem çözümlemeleri, toplumsal ve kültürel değişimlerin söylemsel olmasından hareketle toplumsal yapıyı dönüştüren söylemin niteliğini anlamaya çalışmaktadır. Bu durum da söylemin inşa ettiği gerçekliklerin yorumlanması ve her bir yorumun bir başka yoruma açık yeni bir söylem oluşturması ve böylelikle yeni gerçekliklerin meydana gelmesi demektir. Bu nedenle üzerinde birlik ve uyumun sağlandığı tek bir söylem yerine birçok söylem teorisi vardır. Genel anlamda ifade edilecek olursa teoriler dil, ideoloji ve güç ilişkileriyle yaratılan söylem ile söylemin toplumsal etmenlerle ilişkine yönelir. Dolayısıyla bu bağlamda üretilen söylem teorileri toplumsal, siyasal anlamların oluşturulmasını, devamlılığın sağlanmasını ve kimliklerin

inşa edilmesini eleştirel bir bakış açısıyla değerlendirmeyi amaçlamaktadır (Küçükalkan, 2020: 29-30).¹

Söylemin incelenmesi dilin içsel yapısına ilişkin bilgi vermekle beraber dil konuşurunun bilişsel ve duyuşsal işleyişine, algılama ve anlamlandırma şekillerine, dilsel aktarımlarına ve tüm bu sürece etkide bulunan toplumsal yapılanmaya ilişkin bilgi sunmaktadır (Büyükkantarcıoğlu, 2006: 93-98). Dolayısıyla söylem çözümlemesi kapsamı daraltılarak sözcüklerin gündelik kullanımındaki işlevlerini açıklamaya yönelik sınırları belirli bir alanda gerçekleştirilebileceği gibi toplum içindeki baskın ve hakîm ideolojiyi ortaya koymak amacıyla daha geniş kapsamda da gerçekleştirilebilmektedir.

Türkiye’de söylem çözümleme çalışmaları başlangıçta teorik olarak gelişmiştir. Söylem çözümlemesi dilbilim, edebiyat, karşılaştırmalı edebiyat, sosyoloji, medya ve iletişim, siyasi bilimler ve kamu yönetimi gibi kavşak noktası toplum olan çoğu alanın ilgisini çekmeyi başarmış ve böylelikle uygulamalı çalışmalar da son yıllarda artış göstermiştir. Bu alanlarda söylem üzerine teorik ve uygulamalı çalışma gerçekleştiren öncü isimlerin çalışmalarından ve söylem hakkındaki görüşlerinden kısaca bahsetmenin söylem konusunun anlaşılmasına katkı sunacağını düşünmekteyiz.

Söylem çözümlemesinin gelişim evresi ve inceleme konusu yukarıda aktarıldığı gibi oldukça geniş çaplıdır. Ülkemizde de söylem üzerine yapılan çalışmalar ilk zamanlarda teori odaklı gerçekleştirilmiştir. Söylem kavramını ülkemizde 1980li yılların başında ilk kez Berke Vardar ve Zeynel Kıran kullanmıştır. Berke Vardar tarafından yayımlanan *Dilbilim Terimleri Sözlüğü*’nde söylem için ‘tümce sınırlarını aşan birim’ ifadesi kullanılmıştır (Kocaman, 1996: 6). Kıran da 1981’de Dilbilim Araştırmaları Dergisinde kavramdan ve söylem çözümleme yönteminden bahsetmiştir. Kıran’ın söylem için kullandığı ifade Vardar’ın tanımlaması ile örtüşmektedir. Kıran da söylemi tümce sınırlarını aşan daha büyük birim olarak tanımlamaktadır (Kıran, 1981: 33). Bu iki dilbilimcinin çalışmalarında özellikle dünyada söylem çözümleme yönteminin geliştiği yıllarda kavramdan bahsetmeleri dünyada dilbilim alanındaki gelişmeleri yakından takip etmeleri açısından bir hayli önem taşımaktadır.

¹ Bu anlayış doğrultusunda üretilen söylem teorileri için ayrıca bkz. Edibe Sözen, *Söylem*, İstanbul, 2017; Ahmet Kocaman, *Söylem Üzerine*, Ankara, 1996; Barış Çoban ve Zeynep Özarslan, *Söylem ve İdeoloji*, İstanbul 2015.

Türkiye’de dilbilimin kurucusu olarak nitelendirebileceğimiz Doğan Aksan da söylem hakkında görüş belirtmiştir. Bilgin, kavramı 1998’de yayımladığı *Anlambilim Konuları ve Türkçenin Anlambilimi* eserinde söyleme dair yapılan tanımların birbiriyle uyuşmadığını belirterek iletişimi sağlayan bir sözcükten kitaba kadar olan tüm birimleri söylem olarak nitelendirmektedir (Aksan, 2009: 2). Yine aynı yıllarda dilbilim bölümünden Ahmet Kocaman editörlüğünde yayımlanan ve Türkiye’de söylem üzerine hazırlanmış kapsamlı bir çalışma olarak değerlendirebileceğimiz *Söylem Üzerine* adlı eserde Kocaman, kavramın anlaşılmasının güç olduğunu ifade ederek kısaca dil kullanımının kültürel ve toplumsal bağlamda ele alınması olarak ifade etmektedir (Kocaman, 1996: 15). Bir başka dilbilimci ve söylem ile söylem çözümlemesi hakkında incelemeler gerçekleştiren Nalan Büyükkantarcıoğlu da söylemi, toplumsal gerçeklik ve bu gerçekliği oluşturan ideolojilerin yansıması olarak değerlendirmektedir (Büyükkantarcıoğlu, 2006: 93).

Dilbilim dışında iletişim ve basın alanında da söylem çalışmalarının gerçekleştirildiğinden bahsetmiştik. Bu alanla ilgili olarak Ünsal Oskay söylem üzerine yapılan ilk çalışmalardan birine imza atmıştır. Dolayısıyla onun da söylem hakkındaki görüşlerinden bahsedilmesinde yarar görmekteyiz. Oskay söylemin iletişimsel etkinlikleri çevreleyen ve toplumu yansıtan bir ayna olarak değerlendirmektedir. Bu aynada her an kendisini gören toplumun da söylem alanı aracılığıyla dil ve düşünceye dayanan diğer alanlarla ilişkili olduğunu belirtir (Oskay, 2015: 11). Eleştirel söylem çözümlemesinin öncü isimlerinden olan Norman Fairclough’un makalelerini Türkçeye kazandıran ve Türkiye’de söylem üzerine yazılmış önemli bir eser niteliğinde olan *Söylem ve İdeoloji* adlı eserin editörlüğünü yapan Barış Çoban’ın da söylem üzerine görüşlerini belirtmek gerekir. Çoban’a göre tüm düşünsel metin sürecinin dayandığı alan söylemdir. Söylem kültürel, ideolojik alanların dışında da ekonomik, politik gibi alanlarla da ilişkilidir. Söylem dilsel bileşenlerin dışında bütün ifade ediş biçimlerini de kapsamaktadır. Bu ifade ediş biçimleri görsel, göndergesel ve davranışsal olabilmektedir (Çoban, 2015: 199). Bir başka iletişim bilimci Edibe Sözen de söylemi toplumsal, siyasi, kültürel ve ekonomik alanlar gibi sosyal hayatın tüm yönleriyle ilişkilendirerek kavramın dille oluşturulan sözlü, yazılı ve sözsüz metinlere karşılık gelecek şekilde kullanıldığını ifade eder (Sözen, 2017: 18).

Felsefe alanında söylem üzerine çalışan Çotuksöken söylemin kullanım bağlamının zengin olduğunu vurgulayarak her bir iletişim bağlamının söylem olduğunu

belirtir (Çotuksöken, 2013: 10). Bahsedilen çalışmalar teorik olsa da yöntemin uygulamaya dönüşmesi noktasında bu çalışmalar katkı sağlamıştır.

Söylem çözümlemesi en genel tabirle dilbilimin bir alt dalı olarak ifade edilebilse de dilbilim gibi kendisi de disiplinlerarası bir alandır. Bu yönüyle söylem çalışmaları çok fazla bilimsel disiplinden yararlanabileceği gibi söylem çözümlenmeleri de bu alanlara veri sunabilmektedir. Çünkü söylem sadece bireysel ya da toplumsal değildir. Birey ve bireyler arasındır. Dolayısıyla söylem, birey, toplum ve aynı zamanda zaman ilişkisini de gözetmektedir. Çünkü söylem çözümlenmelerinde birey salt belirli bir anda konumlanmamaktadır. Birey öncesinden getirdiği ve geleceğe taşıma arzusunda olduğu güç ilişkilerinden bağımsız değildir. Bu yönüyle söylem; tarih, birey, bireylerarası ve toplumsal alana dair çok geniş bir düzlemde hayatın her alanına dair bilgi sunabilecek ve birçok farklı bilimsel alana referans oluşturmayı sağlayacak ender bir disiplin alanıdır. Özellikle de tarihî metinler üzerine uygulanacak söylem yöntemi her şeyin bilmek ve bilgiden ibaret olduğunu ve bilginin altında hiçbir şey olmadığını savunan düşünür Michel Foucault'un yöntemiyle gerçekleştirildiği takdirde bireysel, toplumsal ve tarihsel boyutta geniş kapsamda bir veri sağlayacağını düşünmekteyiz. Bu düşünceden hareketle biz de çalışmamızı Foucault'un söyleme yeni bir boyut kazandırdığı yöntemiyle gerçekleştireceğiz.

1.3. Michel Foucault ve Söylem Kuramı

Çıkış noktası dilbilim olan söylemin inceleme nesnesi hâline gelmesi Saussure ve Saussure'den itibaren söylemi doğrudan ya da dolaylı olarak ele alan çalışmalarla olmuştur. *“Saussure'un yapısalci dilbilimi, Levi Strausse'un akrabalık sistemleri üzerine incelemesi, Barthes'in mit açıklamaları, Lacan'ın öznenin yapılanması olarak söylemi ele alışıyla söylem bir inceleme nesnesi hâline gelmiştir.”* (Canpolat, 2005: 105). Fakat söylemi bilgi, iktidar, güç ilişkileri, ideoloji, kitlelerin kurgulanması ve benzeri kavramlarla beraber ele alarak farklı ve yeni bir kuram geliştiren Michel Foucault olmuştur. Foucaultla beraber söylem yeni bir boyut kazanmıştır. Yani söylem kavramı Foucault'un söyleme ilişkin yaptığı tanımı doğrudan kullananlar ve bu tanımı yeniden yorumlayan entelektüellerin görüşleriyle belirgin hâle gelmiştir (Sözen, 2017: 18). Söylem kavramının belirginleşmesiyle çözümleme yönteminin de gelişmesi Foucault'un görüşleri çerçevesinde olmuştur. Bu noktada Cevizci'nin aktardıklarına yer vermek gerekir: *“Söylemle ilgili analizin geçmişi Aristoteles'e kadar geri gitmekle birlikte,*

söylem çözümlemesi esas Ferdinand de Saussure'le, ama daha ziyade Saussure sonrası araştırmacılar ve özellikle de Roland Barthes ve Michel Foucault'yla gelişmiştir.” (Cevizci, 1999: 795). Yapısalcılar söylem kavramını genel anlamıyla konuşma bağlamı olarak değerlendirirken kavram Jacques Lacan ile geçiş evresini atlatarak postyapısalcılığın unsurlarından biri hâline gelmiş ve yine postyapısalcı bir düşünür olan Michel Foucault ile özgün bir boyuta ulaşmıştır (Aydemir, 2011: 149).

Foucault'un düşüncesinde önemli bir konuma sahip olan söylem salt dilbilimsel bir kavram olarak kullanılmamaktadır. O söyleme ve söylemin temelinde yatan düşünceye çağdaşı eleştirmenler ve dilbilimcilerden farklı olarak sosyal, tarihsel, kültürel ve ideolojik bir tavırla yaklaşmaktadır. Ömrü boyunca pek çok eser meydana getirmiş olan Foucault'un bazı eserlerinde söyleme ilişkin görüşleri yer almaktadır. Bir sözceler teorisi olarak nitelendirilebilecek *Bilginin Arkeolojisi* adlı eserinde söylemin dilbilimde, mantıkta ve diğer alanlarda farklı kullanıldığını belirterek kavramı şöyle tanımlamaktadır: “... *en genel ve en belirsiz biçimde o bir sözsel edimler bütünü gösteriyordu ve söylemle, o zaman, gerçekten işaretlerin toplamı halinde meydana getirilmiş olan şey (muhtemelen meydana getirilmiş her şey) anlaşılıyordu.*” (Foucault, 1999: 139). Foucault söylemi öncelikli kılan anlamın bu ifadelerin yani kendilerine özel işaret demetleriyle tasarlanan varoluş kiplerinin olduğunu savunmaktadır. *Kelimeler ve Şeyler* adlı eserinde söylemle beraber evrensel söyleme vurgu yapan Foucault şu tanıma yer vermektedir: “*Evrensel söyleme gelince o da kendi sırrının şifresi içinde, her bilginin çözücü anahtarını saklayan tek metin değildir; o daha çok zihnin en basit temsillerinden en ince çözümlemelere ve en karışık bileşimlere kadar olan doğal ve gerekli ilerleyişinin tanımlanması olanağıdır: bu söylem, kökeninin ona dayattığı tek düzenin içine sokulmuş bir bilgidir.*” (Foucault, 2001: 137). Bilgiyi söylemle eş tutan Foucault sürekli bir söylem hâlinde dışa vurulan bilginin temelinde ideolojiyi yerleştirmektedir (Foucault, 2001: 137).

Siyasette, kitle iletişim araçlarında ve toplumsal bilimlerde sıklıkla kullanılan kavram olan ideoloji ilk kez 18. yüzyılın sonlarında Destutt de Tracy tarafından kullanılmıştır. Toplumsal grup ya da hareketlerin paylaştığı siyasi, dinî ve toplumsal düşüncelerle yakından ilişkili olan kavram en genel tanımıyla bir grubun üyelerinin köklü inançlarıdır (Dijk, 2015: 17). Bu noktada söylemin ideolojiden, politikadan ve güç ilişkilerinden bağımsız ve tarafsız olamayacağını savunan Foucault kavramın ilişkilerden bağımsız olması bir yana bu döngüde harekete geçirici bir işlevinin

olduğunu savunmaktadır. *Söylemin Düzeni* adlı eserinde bu hususta bahsettiklerini aktarmak yerinde olacaktır: “*Söylemin, görünüşte, önemsiz bir şey olması hiç farketmez, karşı karşıya kaldığı yasaklar hemen, çabucak, onun arzu ve erkle olan ilişkisini gün ışığına çıkarırlar. Söylem... arzuyu yalnızca ortaya koyan (veya gizleyen) şey değildir; aynı zamanda da arzunun nesnesi olan şeydir; ve ... yalnızca kavgaları veya baskı sistemlerini açıklayan şey değil, ama onun için, onun vasıtasıyla mücadele edilen şey, ele geçirilmek istenen erktir.*” (Foucault, 1987: 24) Ona göre söylem toplumsal strateji ve tekniklerin, direnişin, programların ve en nihayetinde benliğin uzamıdır. Söylem ilişkileri de tıpkı iktidar ilişkileri gibi hep bir akış içerisinde (Tekelioğlu, 2003: 25). Söylem çözümlemelerine özgün bir boyut kazandıran Foucault “*söylem ile toplumsal dokunun ayrıştırılmazlığına vurgu yapmış ve söylemi bir anlamda toplumsal erk tarafından kurgulanmış ve toplumu kurgulayan bir iktidar alanı olarak konumlandırmıştır.*” (Karpuz ve Aydemir, 2012: 139).

Söylem, Foucault’un düşüncesinde genel ifadeyle bireyi, tarihi ve bilgiyi birleştiren bir kavram olarak belirmektedir (Doltaş, 1996: 71). Çünkü söylem bu kavramları hem farklı diziler içine yerleştirip dağıtma işlevini yerine getirir hem de dizilerin oluşmasında gereken kuralları tanımlar, diziler arasında ilişki kurar ve kurulan ilişkilerin özelliklerini belirler.²

Foucaultcu söyleme ilişkin daha derin ve ayrıntılı bilgiler sunması bakımından Gordon Marshall’ın *Sosyoloji Sözlüğü*’nde kavrama ilişkin bilgileri aktarmamız yerinde olacaktır: “*Foucault’nun metodolojik kitabı The Archeology of Knowledge’da (1969) ortaya koyduğu çerçeveye göre, bu ek yapıları mümkün kılan, kendisinin ‘söylem oluşumları’ diye adlandırdığı, tarihsel süreçle oluşturulmuş, esnek biçimde yapılandırılmış ilgiler, kavramlar, temalar ve ifade türlerinin bileşimidir. Bu oluşumlar kendilerinin mümkün kıldığı söylemlerden çok daha esnek bir yapıya sahip olmalarına rağmen, yan anlamsal yapıların birbirlerinden farklılaşmalarına, söz gelimi sosyolojinin ırkçılıktan ve hukuktan farklılaşmasına olanak tanıyacak kadar belirleyicidirler.*” (Marshall, 2005: 693).

Büyükkantarcioglu’nun Foucault’a dair aktardıkları da yukarıda verilen ifadeyi desteklemektedir: “*Foucault’ya göre söylem, yalnızca dilsel biçimlerinin birlikteliği*

² Söylemin tüm bu işlevleri nasıl yerine getirdiğini ayrıntılı görmek için bkz. Michel Foucault, *Bilginin Arkeolojisi*, İstanbul, 1999.

değil, belli bir bağlamda oluşmuş düşünce, davranış, tutum gibi olguların dilsel olarak çerçevelendiği bir yapıdır.” (Büyükantarcıoğlu, 2006: 92). Diğer bir ifadeyle: *“Foucault’a göre bir söylemin ortaya çıkabilmesini sağlayan ve belirleyen ilişkiler ağı ‘kurumlar, ekonomik ve toplumsal süreçler, davranış örüntüleri, norm sistemleri, teknikler, sınıflandırma tipleri, karakterize etme biçimleri arasında’ tesis edilen bir bütün.”* (Foucault, 2004: 16) olarak aktarılabilir. Dolayısıyla Foucault söylem kavramını farklı ve özel olarak bir ilişkiler bütünlüğü anlamında kullanmaktadır. Belirtilen ilişkiler ise geleneksel anlamda dil içerisinde yer alan yapı ya da sözceler arasında mantık, retorik ya da dilbilimsel incelemelere konu olan ilişkiler değildir.

Foucault’a göre söylem, retorik, mantık, hermenötik gibi inceleme alanlarıyla çözümlenen dile içkin olanla, dil dışında olanın; sözelimi aile, okul, ordu gibi kurumlardaki ilişkilerin gerçekleşmesini gerektiren ya da mümkün kılan mimari yapılanmalar içerisindeki mekânsal düzenlemeler ve burada gerçekleşen tüm ilişkilerin kesiştiği noktada ortaya çıkmaktadır. Özetlemeye çalışırsak Foucault’a göre söylemsel ilişkilerin söylem içi ve söylem dışı ilişkiler arasında yer aldığını ve söylemsel olanla söylemsel olmayan pratiklerin birbiri içine geçtiği bir kesişme alanında olduğunu ifade edebiliriz (Foucault, 2004: 16). Yani Foucault’a göre söylem çözümlemesi yapmak herhangi bir arşivden yola çıkarak hangi metnin ne söylediğini ya da ele alınan metnin diğer metinlerle olan ilişkisini ortaya koymak değildir. Yöntemin ayrıntılı değerlendirmeden önce Foucault’un terminolojisinde önemli bir yer edinen arşiv kavramına da değinmek gerekir.

Foucault arşiv kavramını herhangi bir dönemde derlenmiş ya da toparlanmış metinler yığını anlamında kullanmamaktadır. Foucault arşiv derken verili bir dönemde ve belirli bir toplumu tanımlayan kurallar bütünlüğünü kastetmektedir. Bu kurallar bütünlüğüne örnek olarak herhangi bir toplumda akıl hastalığının bir arkeolojisi yapılıyorsa burada sadece akıl hastalığı hakkında üretilmiş olan sözceleri ve önermeleri kapsayan metinlere değil aynı zamanda akıl hastalıkları kurumunun kendisine, ortaya çıkışına, nasıl bir mekânsal düzenleme içerisinde gerçekleştiğine, kurumun içerisindeki yönetmeliklere ve uygulanan pratiklere bakılması gerekmektedir. Tüm bunlar kurallar bütünlüğünü yani arşivi oluşturmaktadır. Arşivlerin incelenmesi ise söylem çözümlemesi yani arkeolojidir. Arkeoloji tabiriyle oluşacak yanlış anlaşılmanın önüne geçilmesi de bu noktada önemli görülmektedir. Foucault’un arkeoloji adını verdiği yöntem, kavramın geleneksel anlamda kullanılan toprak altının bir analizi ya da

başlangıçların ve devamların tanımını verebilecek bir yöntem değildir (Foucault, 2004: 76). Söyleme uygulanacak bir arkeoloji de tarihsel olarak birbirinin üstüne birikmiş söylem katmanlarının olduğu ve arkeoloğun da zarar vermemek amacıyla titizlikle çalıştığı bir deşifre yöntemi de değildir. Foucault'un yönteminin birinci sütununu oluşturan arkeoloji yukarıda da ifade ettiğimiz gibi bir söylem çözümleme yöntemidir.

Foucault'un arkeolojik çözümlemenin özelliklerini sıraladığı *Bilginin Arkeolojisi* adlı eserinde arkeoloji kavramının özelliklerini sıraladığı bölümde yer alan 1. maddedeki veri yöntemin genel hatlarıyla anlaşılmasını sağlayacaktır: “*Arkeoloji söylemlerin içinde gizlenen ya da apaçık görünen düşünceleri, temsilleri, imajları, temaları, saplantıları değil de bu söylemlerin kendilerini, kurallara uyan pratikler olarak bu söylemleri tanımlamaya çalışır.*” (Foucault, 1999: 179). Ayrıca Foucault, J. Brochier ile olan söyleşisinde arkeoloji kavramının daha anlaşılır biçimde açıklanmasına dair yöneltilen soruya şu şekilde yanıt vermektedir: “...*Arşiv'in betimlenmesi. Arşivden, filden dile getirilen söylemler bütününe anlıyorum; ve bu söylem bütünü, kesin olarak meydana gelmiş olan ve tarihin limbosunda ya da arafında ertelenmiş kalan olaylar bütünü olarak değil, tarih boyunca işlev görmeye, dönüşmeye, başka söylemlere ortaya çıkma imkânı sunmaya devam eden bir bütün olarak da düşünülür.*” (Foucault, 2004: 185). Dolayısıyla Foucault söylemin altında yatan düşünceyi araştırmak yerine söylemi, oluşum, varoluş, birlikte-varoluş kuralları, işlev görme sistemleri gibi kurallara itaat eden bir pratik olarak ele almaktadır.

Foucault'un söylem çözümleme yöntemi olan arkeoloji arşivlerin bir disiplini. Arşivlerin tarihle olan ilişkisi ise su götürmez bir gerçektir. Dolayısıyla arşiv, tarihsel formasyonlara göndermede bulunmaktadır (Deleuze, 2019: 15). Bu noktada Foucault'un tarih anlayışından da kısa bahsetmek gerekir. Onun tarih anlayışı düz bir çizgi hâlinde değildir. Yani tarih sürekliliklerle değil kopukluklar ve kırılmalarla meydana gelir. Tarihin çıkış noktası veya nihai varış noktası yoktur. Şimdiden yola çıkarak geçmişe doğru gidilirse tarihi yazılacak şey, hep kırılma noktalarında ortaya çıkan şeylerin birbirleriyle olan çatışma veya mücadelelerin sonuçlarıdır (Sarup, 2004: 89-90). Foucault'un yayımladığı kitaplar genellikle tarih üzerine çalışmalar (*Bilginin Arkeolojisi, Kelimeler ve Şeyler, Hapishanenin Doğuşu, Deliliğin Tarihi, Cinselliğin Tarihi* gibi) olsa da bu çalışmaların bir tarihçinin ya da tarih alanına ait çalışmalar olmadığını belirtmek gerekir. Nitekim Foucault'un kendisi de bir tarihçi olmadığını bunun yerine filozof olduğunu ve hep filozof olarak kaldığını ifade etmektedir (Deleuze,

2019: 15). Foucault'un kendisini tarihçi olarak değil de filozof olarak değerlendirmesinin sebebi elbette tarih alanının ya da geleneksel tarih metotlarının sözceleri ve saf görünürlükleri çıkaramayacağı içindir. Dolayısıyla görsel ve işitsel olan arşivlerin incelenmesi felsefi bir çözümleme gerektirir (Deleuze, 2019: 36). Burada bahsedilen görmek ile konuşmak diğer deyişle görünür olan ile söylenebilir olan Foucault'un bilgi (savoir) olarak adlandırdığı şeyi oluşturur.

Bilgi her zaman görünür olanlar ile söylenebilir olanlar arasındaki ilişkisizliği gerçekleştirmektedir ve bu ikisini birleştirmektedir. Arşiv, görsel-işitsel olan, tarihsel formasyon, görünür ve söylenebilir olanın kombinasyonu ve bilginin aynı şekilde tanımlanmasının sebebi Foucault'a göre bilginin altında hiçbir şey olmamasından kaynaklanmaktadır. Her şey bilgidir, bilmektir. Bilgiden önce deneyim yoktur (Deleuze, 2019: 37). Foucault'un söylem teorisinin çoğu kaynaklarda bilgi / episteme temelli olarak geçmesinin sebebi de budur.

Foucault'un bilgi ile beraber anılan episteme kavramı da söylem teorisinde önemli işleve sahiptir. Foucault episteme kavramına şöyle açıklık getirmektedir: *“Ben episteme'den söz ettiğimde, bilimin farklı alanları arasında belli bir dönemde var olmuş tüm ilişkilerden söz ediyorum. Örneğin, belli bir dönemde matematiğin fizik alanındaki, araştırmalar için kullanılmış olmasını, evrim teorisinin on dokuzuncu yüzyıl tarihçilerine, psikologlarına model olarak hizmet etmiş olmasını kastediyorum.”* (Foucault, 2004: 291). Dolayısıyla Foucault'un kullandığı episteme kavramı bilimler arasında ya da çeşitli bilimlerdeki farklı söylemler arasında bir ilişki kurucu özelliğe sahiptir. *“Foucault'un düşünce dünyasında modern episteme, bir yönüyle, edimsel ya da edinçsel boyutta olsun söylemin biçimlendiricisi niteliğindeki diğer yönüyle söylem, modern epistemenin hava yuvarı niteliğindedir.”* (Aydemir, 2010: 71).

Foucault'un yönteminin diğer önemli sütunu ise soybilimdir. Soybilim, Foucault'un iktidar ilişkileri ve bu ilişkilerde şekillenen politik teknik ve stratejilerin analizine yönelik bir çalışmadır. Foucault'un iktidar kavramını formel siyaset anlamıyla kullanmadığını da özellikle belirtmemiz gerekir. Foucault'a göre iktidar bir ilişki, bir eylem biçimidir. Bu eylem biçimi doğrudan başkaları üzerinde değil, başkalarının şimdiki ve gelecekteki eylemleri üzerinde bir eylemdir (Foucault, 2000: 20) Bir anlamda iktidar, güç ilişkileri çokluğudur. Yani Foucault'a göre tüm ilişki biçimleri güç ilişkisinden doğmaktadır. Ebeveyn ve öğretmenlerin çocukları sosyalleştirirken onların

boyun eğmesini sağlaması, meslek dallarının insanların önüne sınavlar koyması ve bu yöntemle gerekli bilgilere sahip olup olmadığını incelemesi, kısacası herhangi bir iş ya da bir şeyin nasıl yapılacağını bir başkasına anlatan ya da gösteren herkesin diğeri üzerinde iktidarı söz konusudur (Belsey, 2002: 75). Ayrıca iktidar sadece bireyi itaat etmeye zorlayan bir mekanizma değildir, aynı zamanda eskiden beri bireyi gerçeği söylemeye iten, bireyin kim olduğunu, ne düşündüğünü, nasıl davrandığını, hangi suç veya suçlara eğilimi olduğunu, başkalarıyla nasıl ilişkiye geçtiğini öğrenmek için itirafa doğru iten mekanizmadır. İtiraf da dolayısıyla bir gerçeklik eylemidir. Bugün facebook, instagram gibi bireyin nerede olduğunu herkese ifşa eden teknolojilerle, gerçekleri gibi yaşamlarının da denetim altına alınması bir iktidar biçimidir (Akay, 2016: 26).³ Soybilim bu yönde bir inceleme alanına sahipken arkeolojinin yalnızca belli tarihsel dönemlere özgü söylemsel oluşumlar ile bu oluşumların ortaya çıkmasını mümkün kılan biçimsel koşullara yönelik olması soybilim ve arkeoloji yöntemlerinin iki ayrı çalışma alanı gibi değerlendirilmesine yol açmaktadır. Halbuki Foucault kendi yapıtlarında amaç ve kaygı açısından sistematik bir bütünlük ve bu bütünlüğün ardında yöntembilim olarak bir süreklilik görmektedir. Yani arkeoloji ve soybilim birbirinden farklı ve birbirine alternatif yöntem olarak değil, birbirlerini tamamlayan iki biçim olarak konumlanmaktadır (Keskin, 2011: 15-16).

Foucault'un araştırmalarına genel anlamda bir bütünlük getiren ise özne ve öznellik temasıdır. Foucault da kendi yapıtlarını değerlendirmeye yönelik yazı ve söyleşilerinde çalışmalarının amacının özneye dönüştürülme kiplerinin bir tarihini oluşturmak olduğunu ifade etmektedir. Foucault araştırmalarının genel temasının iktidar değil de özne olduğunu belirtse de iktidar sorunuyla uzun zaman içli dışlı olduğunu, insan öznenin bir taraftan üretim ve anlamlandırma ilişkilerine girerken öte yandan aynı derecede, çok karmaşık iktidar ilişkilerine girdiğini fark etmesi uzun sürmemiştir (Foucault, 2000: 58). Foucault, sözünü ettiği öznel deneyim biçimlerinin ise sorunsallaştırmalar yoluyla oluşturulduğunu, geliştirildiğini ve dönüştürüldüğünü ileri sürmektedir. Sorunsallaştırmayı da herhangi bir şeyi doğru ya da yanlış oyununa dâhil eden ve onu bir düşünce nesnesi (ahlaki, bilimsel ya da siyasi analiz) olarak kuran söylemsel ve söylemsel olmayan pratikler bütünü olarak tanımlamaktadır (Foucault, 2000: 13). Ayrıca belirtmek gerekirse burada düşünce ifadesinin sadece felsefe ya da bilime özgü terimlerle düşünülmemesi gerekir, düşünce; bireyin özneye dönüştüğünde

³ Tezin 3. bölümünde iktidar kavramı, Biyoiktidar başlığı altında ayrıntılı işlenecektir.

gerçekleştirdiği bütün konuşma ve davranış biçimlerinde var olan ve burada aranması gereken bir şeydir. Dolayısıyla Foucault'un Collège de France'deki konumundan bahsederken düşünce sistemleri tarihçisi olduğunu söylemesi, düşünceyi bu yönüyle değerlendiriyor olmasından kaynaklanmaktadır. Foucault felsefesinde, çemberi daha da daraltırsak yönteminde kullandığı tüm kavramlar bu amaca hizmet etmektedir. Bu nedenle arkeoloji ve soybilim arasında bir ayırmadan ziyade örtüşme olduğunu, bu iki kavramın Foucault'un sorunsallaştırmaların tarihsel çözümlemesi olarak tanımladığı bir bütünlüğün birbirini bütünleyen iki parçası olduğu ifade edilebilir.

Özetleyecek olursak Foucault söylemin bilgi, iktidar, güç ve pratiklerden bağımsız ele alınıp incelenemeyeceğini, söyleme yönelik yapılacak olan bir incelemenin söylemsel olmayan bir dizi ögeyi, yani iktidar ilişkilerini de kapsamı gerektiğini, iktidar ilişkilerinin de iktidarla döngüsel bir ilişki içerisinde olan bilgi eksenini olmadan anlaşılamayacağını özellikle vurgulamaktadır (Keskin, 2011: 23).

Yukarıda aktarılanlardan hareketle Foucault'un söylem yönteminin insana, topluma, zamana ve mekâna dair olanlarla birlikte ele alınması gerektiğini önemle ifade etmemiz gerekir. Bu çok yönlü araştırma verilerine ulaşmayı gerekli kılan yöntemin Foucault'a ait olması gerekçesiyle biz de çalışmamızı Foucault'un yöntemine uygun şekilde gerçekleştireceğiz. Nitekim bu yöntemin hem tarihsel hem toplumsal (birey ve bireylerarası) olması, sadece metnin yazıldığı döneme ait bilgi sunmakla kalmayıp bununla beraber mektupların yazıldığı dönemin öncesine, yazıldığı döneme ve günümüze ışık tutarak iktidar ilişkilerini ve güç mücadelelerini anlamamıza olanak sağlamaktadır.

İKİNCİ BÖLÜM

2. YUSUF AKÇURA VE *SURİYE VE FİLİSTİN MEKTUPLARI*

2.1. Yusuf Akçura'nın Hayatı ve Dönem Özellikleri

Yusuf Akçura Türk dünyasında gerek ilmî gerekse de siyasi Türkçülük fikrinin araştırılmasında ve geliştirilmesinde büyük rol oynamıştır. Türkiye Cumhuriyeti devletinin kurulmasında da ciddi derecede etkisi olan Akçura'nın gerek eserlerine gerekse de yaşamına dair yapılan çalışmaların azlığı ise dikkat çekmektedir. İsmail Türkoğlu bu durumun sebebini ise şöyle açıklamaktadır: “*Solcular milliyetçi olduğu için, sağcılar sebepsiz yere sevmez, İslamcılar hiç hazzetmez ve Niyazi Berkes'in tabiriyle unutulur gider.*” (Türkoğlu, 2016: 11). Dolayısıyla Akçura hakkında 1947 yılında Muharrem Feyzi Togay'ın biyografi çalışması, Fransız Türkolog François Georgeon'un yazdığı doktora tezi, Ahmet Temir'in hazırladığı biyografi çalışması Akçura'yı tanıtan öncü çalışmalardır. Bizim de Yusuf Akçura'yı tanıtmayı amaçladığımız bu bölüm belirtilen ana kaynaklar çevresinde şekillenecektir.

Tatar Türklerinden olan Akçura'nın doğum tarihi üzerinde farklı bilgiler olsa da en yaygın kabul edilen bilgi Aralık 1876 yılında İdil nehri üzerinde bugünkü adı Ulyanovsk olan Simbir şehrinde dünyaya geldiği yönünde olmaktadır (Temir, 1987: 9).

1877-1878 Osmanlı-Rus savaşı sıralarında dünyaya gelen Akçura'nın öyle ki Türkiye'ye gelişi de bir dizi sebeplerden ötürü olacaktır. Babasının henüz Akçura 2 yaşındayken ölümü, bu ölümün ardından ailece yaşadıkları ekonomik sıkıntılar, birkaç yıl sonra annesinin kızak kazasında geçirdiği ağır sarsıntı, Yusuf Akçura ve annesini Türkiye'ye daha da yakınlaştırmıştır. Nitekim bu kaza sonrasında uzun bir tedavi süreci için sıcak diyarlarda yaşaması gerektiğine ilişkin doktorların verdiği tavsiyeler, Akçura ve annesinin Türkiye'ye göç etmelerinde önemli rol oynamıştır (Temir, 1987: 10). Türkiye'ye göçmeden evvel ilk okuma yazma eğitimini Lahovka'da Tatar mahallesinin imamı ve ilkokul öğretmeni Abdülmend Efendi'den aldığı özel derslerle tamamlamıştır. 1883 yazında İstanbul'a geldiğinde ise Mahmutpaşa civarındaki ilkokula yazdırılmıştır (Temir, 1987: 11). Ancak annesinin iyileşme sürecini hızlandırmak ve tamamlamak için sık sık Bursa'nın Çekirge kaplıcalarına gitmesi Akçura'nın da okulunun sürekli değişmesine neden olacaktır.

Yaşadıkları yer ve okulunun sürekli değiştiği bir süreçte üçüncü defa değiştirdikleri evin Bab-ı Serasker civarında olması, Akçura'ya caminin avlusunda yapılan talim ve nöbet değişimlerini seyretme imkânı sağlamıştır. Bu talim ve yoklamalarda nöbet tutan askerlerle konuşan Akçura'nın askerliğe karşı içinde büyük bir sevgi ve heves uyanmıştır (Temir, 1987: 11). Belki de Yusuf Akçura'nın vatan ve millet sevgisi ilk kez burada yeşerip filizlenmiş ve ilerleyen yıllarda Askerî Rüştîye'ye kaydolup burada eğitim almasında da bu durum etkili olmuştur. Fakat Akçura'nın buradaki eğitim ve yaşantısı da pek uzun sürmemiştir.

Babası Hasan Bey'in ölümünden sonra ondan kalan malları sattıran Rus Avukat, Akçura ve annesinin peşinden İstanbul'a gelmiş, bu durumu öğrenen annesi, Akçura ile beraber İstanbul'dan ayrılmak zorunda kalmıştır. İzmit'e yerleştikten sonra Akçura da birkaç ay İzmit'te bir ilkokulda konuk olarak eğitim almıştır. İstanbul'dan uzaklaşmak zorunda kalan Akçura ve annesinin yaşadığı bu durum neticesinde anne Bibi Kamer Hatun, Hasan Bey'den kalan işleri yürütmekte zorlandığını, bir yardımcı hatta belki de bir hayat arkadaşına ihtiyaç duyduğunu düşünmüştür. Bu düşüncelerinin neticesinde evlenmeye karar veren Bibi Kamer Hatun meseleyi oğlu Akçura'ya açmış ve o da annesinin kararına saygı duymuştur. Akçura annesinin aldığı karara ilişkin nezaketen olumsuz bir fikir sunmamış, fakat annesiyle arasına bir yabancıнын girmesi fikri onu üzmüştür (Temir, 1997: 12). Bu karar üzerine annesinin Dağıstanlı Osman Bey'le evlenmesi her ne kadar ilk başlarda Akçura'yı üzse ve hatta o sıralarda atlattığı bazı talihsiz olayları Dağıstanlı Osman Bey'e bağlasa da sonraki yıllarda onun hakkındaki düşüncelerini değiştirecek ve kendisine temel dinî ve millî terbiyeyi Dağıstanlı Osman Bey'in verdiğini her fırsatta dile getirecektir (Temir, 1987, 12).

Dağıstanlı Osman Bey Akçura'ya karşı öz oğlu gibi davranmış, her durumda onu desteklemiş ve Kuleli Askerî Lisesinden sonra Harbiye Mektebine girmesi de onun teşvikiyle olmuştur. Böylelikle Yusuf Akçura da hem öğrenim hayatında hem de sonraki yaşantısında Türkiye'de Dağıstanlı Yusuf namıyla tanınmıştır (Temir, 1987: 12) Hayata atıldıktan sonra ise Kazanlı Yusuf Akçura olarak anılmaya başlanmıştır.

Akçura'nın istikrarsız bir eğitim hayatı sıkıntısı Harbiye Mektebinde de başka bir surette devam etmiştir. Öyle ki okulun 2. sınıfında Türkçülük hareketine katıldığı gerekçesiyle 45 gün ceza alan Akçura'yı cezasını tamamladıktan sonra mektebin ikinci nâzırı konumunda olan Rıza Paşa yanına çağırarak sınıfın en çalışkan öğrencisi

olduğundan öğrenimine devam edebileceğini ancak ikinci defa böyle bir harekete teşebbüs ettiği takdirde okuldan atılacağını kesin ve sert bir dille ihtar etmiştir (Temir, 1987: 26).

Harbiye Mektebini bitirdikten sonra Erkân-ı Harbiye sınıfına ayrılan Yusuf Akçura aynı hadiseden dolayı tekrar tevkif edilmiş ve dönemin padişahı 2. Abdülhamit'in yönetim birimi olan Yıldız Sarayı'nda sorgulanarak Taşkıyla Divan-ı Harbi'ne sevk edilmiştir. Aralarında Yusuf Akçura'nın da bulunduğu ve askerlikten uzaklaştırılarak Divan-ı Harbe sevk edilen 84 kişi 2. Abdülhamit'in iradesiyle Fizan'a sürülmek suretiyle Trablusgarp'a gönderilmiş, fakat Trablusgarp vilayeti bu kişilerin sevki için gerekli paranın hazineye bulunmaması sebebiyle bu kişileri şehrin eski kalesine hapsedmiştir. Ancak bu mahpusluk, Avrupa'daki Jön Türklerle 2. Abdülhamit arasında yapılan bir anlaşmayla çok uzamadan sona ermiştir. Böylelikle Yusuf Akçura'ya da askerî rütbesi iade edilmiştir. Ayrıca Akçura bir süre Erkân-ı Harbiye kaleminde görev yapmış ve livalarda da öğretmenlik mesleğini icra etmiştir (Temir, 1987: 28). Yusuf Akçura'nın aldığı sürgün cezasının sebebinden de kısaca bahsedilecek olursa Akçura'nın cezalandırılmasına Avrupa'daki Jön Türklerle bağlantılı olması, onların yönetime karşı bir propaganda aracı olmasından şüphelenilmesi sebep olarak gösterilmiştir, fakat kendisi o sırada hiçbir cemiyete bağlı olmamıştır (Temir, 1987: 26).

Akçura yukarıda belirtilen dönemde her ne kadar hiçbir cemiyete fiili olarak üye olmasa da Türk milletinin zaferlerle dolu tarihi, dünya üzerinde hüküm ve yayılışı üstünde sahip olduğu ve sürekli arttırdığı geniş bilgisiyle, Türk milletinin aynı büyüklüğüne ve gücüne tekrar kavuşması için fikir üretmekten ve ürettiği fikirleri olgunlaştırmaktan geri kalmamıştır.

Yusuf Akçura Türkçülüğünün Harbiye Mektebindeki öğrencilik dönemlerinde başladığını şöyle ifade etmektedir: “*O zamanlar, yani Yunan harbi arefesinde, Necib Asım Beylerin, Veled Çelebi Efendilerin, Bursalı Tahir Beylerin Türkçülüğe müteallik, risale ve makaleleri intişar etmekte idi. İsmail bey Gasprinski'nin Tercüman'ı da bir aralık İstanbul'a gelip dağılıyordu.*” (Temir, 1987: 27). Yusuf Akçura'nın bu ifadesinden hareketle Türkçülüğün geliştirilmesinde ve yüceltilmesinde önemli katkılar sunan bahsedilen isimlerin eserlerinden etkilendiği söylenebilir.

Yusuf Akçura Harbiye Mektebinde öğrenciliği sırasında baba yurduna ziyareti sırasında yol üstünde (Kırım) bulunan İsmail Gaspıralı'ya olan ziyaretlerinde onun bilgi

ve fikirleriyle aydınlanmış, Kazan Tatarları'nın yenileşme hareketinin önderlerinden Şehabeddin Mercanî, Âlimcan Barudî, Kayyum Nasırî'ye olan ziyaretleri ve çok zengin bir kütüphaneye sahip olan amcası İbrahim Akçura ile yaptığı görüşmeler, kendisinde çok yararlı ve derin izler bırakmıştır (Temir, 1987: 27). Yusuf Akçura bahsedilen isimlerden hiç şüphesiz en çok İsmail Gaspıralı'dan etkilenmiştir. Gaspıralı'nın Kırım'da küçük Tatar toplumu üzerinden örnek göstererek Rus İmparatorluğu'nun uyguladığı Ruslaştırma ve Hıristiyanlaştırma politikasına rağmen varlığını ve kimliğini koruyabilmelerinin tek yolunun Rus topraklarında diğer Müslüman tebaa ile daha sıkı ilişki kurmalarının gerekli olduğuna inanmaktadır.

Rus topraklarında Türk ve Müslümanların birliğinin zorunlu olduğunu savunan Gaspıralı Bahçesaray'da yayımlamaya başladığı Tercüman gazetesinde de *dilde, fikirde ve işte* birlik anlayışını yaygınlaştırmaya çabalamıştır. Ayrıca Rusya'da yaşayan Türk ailelerinin çocuklarının eğitimini ve kültürünü önemseyerek başlattığı usul-i cedid hareketiyle birçok okulun açılmasına öncülük eden Gaspıralı'nın bu faaliyetleri ve savunduğu düşüncelerle çok erken tanışma imkânına sahip olan Akçura hiçbir türlü otoriteden hoşlanmamasına rağmen Gaspıralı'yı hoca olarak nitelendirmiştir (Georgeon, 2005: 26). Gaspıralı'nın bu çalışmaları Akçura'da büyük yankı uyandırmış ve İstanbul'da meşhur Türk Yurdu'nu yayımlamaya başladığında bu derginin Gaspıralı'nın çıkardığı Tercüman'ın küçük kardeşi olduğunu övünçle ifade etmiştir (Georgeon, 2005: 26). Ayrıca Gaspıralı'nın, Akçura'nın teyzesiyle yaptığı evlilik hasebiyle ikisinin arasındaki yakınlık ilişkisi artmış ve bu durum Türklük ve Türkçülüğün geliştirilmesine katkı sunmuştur.

Yusuf Akçura'nın aldığı eğitim Kazan ve Türkiye'de aldığı eğitimle ve etkilendiği isimler de yukarıda bahsedilen isimlerle sınırlı değildir. Yusuf Akçura'nın düşünce evreninin tekâmülünde Paris'teki yaşamının da önemli bir yeri vardır. Bu nedenle onun Paris'teki yaşamına değinmek Akçura'nın fikirlerinin olgunlaşma evresini daha iyi kavrayabilmemize olanak sağlayacaktır.

1900 ve 1903 yılları arasında Paris'te yaşayan Akçura'nın geçirdiği bu üç yıllık süre hem kendi açısından hem de Türk milliyetçiliğine katkı sunma noktasında çok önemli bir üç yıldır. Burada Siyasi Bilimler Okulu ve Sorbonne'de Uygulamalı Yüksek İncelemeler Okulunda eğitim alan Akçura siyaset alanının dışında da ayrıca sosyoloji, felsefe, tarih, filoloji ve hukuk gibi alanlarla da yakından ilgilenmiştir. Özellikle Siyasi

Bilimler Okulu Akçura'yı derinden etkilemiştir. Burada dönemin tanınmış ünlü bilgin ve yazarlarından olan Albert Sorel'den ulusal unsurun değerini, Emile Boumy'ten kitle psikolojisini ve Funck-Brentano'dan ekonomik olguların önemini sıkı bir şekilde takip ettiği derslerin neticesinde daha iyi kavramıştır (Georgeon, 2005: 30).

Sorbonne'de ise sosyoloji biliminin kurucularından sayılan Emile Durkheim'i, Alfred Victor Espinas'ı, Gabriel Tarde'yi, Levy-Bruhl'ü, Charles Seignobos'u ve Emile Haumant'ı dinleyerek yeni aydınlanmacı açılımlar kazanmış ve kendisi için de yeni olan bu bilginlerin fikirlerini mevcut fikir ve bilgilerine eklemeye, teorisini doğrulama ve pekiştirme imkânı bulmuştur (Georgeon, 2005: 30). Dolayısıyla bugün Yusuf Akçura'ya dair herhangi bir eser söz gelimi tezimizin konusunu oluşturan *Suriye ve Filistin Mektupları*'nın çözümlenmesiyle dahi Yusuf Akçura'nın bu entelektüel kaynaşma ve birleşme dönemine sindirdiği büyük fikirlerini açığa çıkarmak mümkün olacaktır.

Paris'teki öğrenimini üçüncülükle tamamlayan Yusuf Akçura Osmanlı Devleti'ndeki kurumları tarihî olarak incelediği tez çalışması, yazıldığı dönemde siyasi açıdan milliyet konusuna bakışını yansıtan önemli bir çalışmadır. Okulu tamamladıktan sonra henüz Osmanlı Devleti'nin kapıları daha önce aldığı ceza sonrasında yapılan anlaşma gereği kendisine kapalı olduğundan akrabalarının da bulunduğu Kazan'a dönmüştür. Burada milliyetçilikle ilgili makaleler yazan Akçura, baskıcı Rus hükümetinin Türkçe-Tatarca yazılan kitap, gazete ve dergilerin çıkmasını yasakladığı için makalelerini Türkiye ve Rusya haricindeki gazetelere göndermek durumunda kalmıştır (Temir, 1987: 30). Özellikle bu dönemde kaleme alıp Kahire'de çıkmakta olan Türk adlı gazeteye gönderdiği makaleler ilerleyen yıllarda *Üç Tarz-ı Siyaset* adıyla yayımlanacaktır. Bu eserde Türkçülük meselesi ilk defa siyasi bir alanda tüm açıklığıyla ele alınmıştır. Eser aynı zamanda bu yönüyle Türkçülüğün manifestosu olarak kabul edilmektedir (Temir, 1987: 30). Ana hatlarıyla eserin içeriği hakkında bilgi vermek gerekirse eserde Osmanlı Devleti'nin izlediği ya da izleyebileceği Osmanlıcılık, İslamcılık ve Türkçülük olmak üzere üç siyasi yolun olumlu ve olumsuz yönleri incelenerek açıklanmıştır. Kitabın giriş kısmında bu üç siyasi güzergâhı kısaca aktararak her birini ayrı ayrı değerlendirmektedir. Bu değerlendirmelerden bilhassa Türkçülükle ilgili olan ifadelerini aktarmanın tezimize katkı sunacağını düşünmekteyiz.

Akçura o dönemde Türkçülük fikriyle ilgili nitelikli bir esere ya da yazıya rastlamadığını makalenin giriş kısmında şöyle belirtmektedir: “*Irk üzerine müstenid bir Türk milliyet-i siyâsiyyesi husûle getirmek fikri pek yenidir. Gerek şimdiye kadar Osmanlı Devleti’nde gerekse gelüb geçen diğer Türk devletlerinin hiç birisinde bu fikrin mevcûd olduğunu zannitmiyorum... Cengiz ve Mongolların tarafgîr müverrihi Leon Kahun o büyük Türk hânının bütün Türkleri birleştirmek maksad_ı âlisiyle Asya’yı baştan başa feth itdiğini yazıyorsa da bu müddeâsının târîhce tamâmî-i mevsûkiyyeti hakkında bir şey diyemem. Tanzîmat ve Genç Osmanlılık hareketlerinde de, “Türkleri birleştirmek” fikrinin varlığına dâir hiçbir nişâneye rast gelmedim.*” (Akçura, 2015: 21).

Makelenin ikinci kısmında ise üç fikri değerlendirerek hangisinin Osmanlı Devleti’ne faydalı ve mümkün olduğunu irdelemektedir. Makelenin son kısmında ise İslam birliği ve Türk birliği tartışmalarına geçerek Türk birliği, Türklerin birleştirilmesi (Tevhid-i Etrâk) siyasetinin çok yarar getireceğini söyle belirtmektedir: “... *Memâlik-i Osmaniyye’deki Türkler hem dinî, hem irkî revabıt ile pek sıkı, yalnız dinî olmakdan sıkı birleşerek, ve esasen Türk olmadığı halde bir dereceye kadar Türkleşmiş anâsır-ı sâire-i Müslime daha ziyâde Türklüğe temessül edecek ve henüz hiç temessül itmemiş ve fakat vicdân-ı milliyyeleri bulunmayan anâsır da Türkleştirilebilecekti.*” (Akçura, 2015: 37). Böylelikle bu üç siyasi fikir akımlarından Türkçülük ve İslamcılığın Türk milletine fayda getireceğini ifade eden Akçura Osmanlılık fikrini etkili ve faydalı bulmamaktadır. Yusuf Akçura’nın bu eserini batılı pek çok yazar, marksistler için komünist manifestosu ne ise Pantürkistler için de aynısı olduğunu ifade etmektedir. Nitekim bu makale 1848 tarihli komünist manifestonun oynadığı rol gibi etkili olmuş ve bu açıdan Yusuf Akçura da Türk birliği fikrinin kurucularından biri olarak değerlendirilmiştir (Temir, 1987: 33-34).

Akçura Kazan’da bulunduğu süre içerisinde Rusların baskıcı rejimine karşı aydın hareketlerine dâhil olmuş, Rus hükümetine karşı dinî, millî ve idarî taleplerin yerine getirilmesi için müzakerelere katılmıştır. Ancak kimi zaman Ruslar tarafından hapsedilse de mücadelesinden geri kalmamıştır. Kazan’da bir yandan Medrese-i Muhammediye’de tarih, coğrafya ve Osmanlı-Türk edebiyatı öğretmenliği yaparken diğer yandan Kazan Muhbiri adlı dergi çıkartıp yazı kurul başkanlığı görevini de ifa etmiştir. Onun Kazan’da okuttuğu tarih derslerinin özeti *Ulûm ve Tarih* adlı eserde yayımlanmıştır (Temir, 1987: 38).

1908 yılında ilan edilen ikinci meşrutiyetle beraber Türkiye'ye dönmesi için bir engel kalmayan Akçura, Kazan'dan Türkiye'ye gelerek Türkçülüğün teşkilatlanmasında ve Türkçü cemiyetlerin kurulmasında çok önemli rol oynamıştır. Bu hususta 1908-1912 yılları arasında kurulan Türk Derneği Cemiyeti, Türk Yurdu Cemiyeti, Türk Ocağı Cemiyeti ve Türk Bilgi Derneği gibi oluşumların hepsinde kurucular arasında olmakla kalmamış bu oluşumların hem idarî hem de ilmî her türlü çalışmalarına istikrarla iştirak etmiştir. Fakat onun en aktif çalışması Türk Yurdu Cemiyetinde olmuştur. Bu derneğin yayın organı olan Türk Yurdu dergisi (arada müdürlük yapmadığı yıllar olsa da) 1911 yılından 1917 yılına kadar Yusuf Akçura'nın müdürlüğünde yayın yapmıştır (Temir, 1987: 40-41). 1912 yılının Ekim ayında Erkân-ı Harp yüzbaşısı unvanıyla Çatalca cephesinde savaşa katılan Akçura 1913 Temmuzunda savaştan döndükten sonra tez çalışmamızın da konusunu oluşturan *Suriye ve Filistin Mektupları*'ni kaleme aldığı coğrafyaya gitmiş dört buçuk ay süren gezisinde hac vacibini de yerine getirmiştir. “Şimdiye kadar Yusuf Akçura üzerine yapılan çalışmalarda bu mektuplardan hiç bahsedilmemiştir... Özellikle Osmanlı Devleti'nden ayrılışından sonra sadece bölgenin değil, tüm dünyanın ve insanlığın kanayan yarasına dönüşen Suriye ve Filistin'in o dönemki özelliklerini, cumhuriyetin kurucu düşünürlerinden Yusuf Akçura'nın kaleminden değerlendirebilmek kültür tarihimiz açısından çok önemli bir kazanımdır.” (Çiçek, 2019: 488). Ayrıca eser Yusuf Akçura'nın Vakit gazetesi muhabiri olarak gözlemlerine dayansa da Akçura bu gözlemlerini sahip olduğu zihni ve fikri kaynakla işleyerek coğrafyayı vatan hâline getirebilmenin ipuçlarını da vermektedir.

İstanbul'a döndükten sonra tekrar derneğin başına geçen Akçura Türk Derneği ve Türk Yurdu dergilerinin çıkarılmasında da katkılar sunmuş aynı zamanda Harbiye Mektebinde ve Dar'ülfünûnda tarih dersleri okutarak genç neslin müspet yolda ilerlemesine yardımcı olmuştur. Ayrıca bu sırada millî konular üzerinde sıklıkla konferanslar verip bu konferansları makale ve broşür şeklinde yayımlamıştır (Temir, 1987: 47).

Yusuf Akçura faaliyetlerine bu minvalde devam ederken Osmanlı Devleti de bir yanda parçalanmaya yüz tutmaktadır. Osmanlı Devleti'nin dağılıp parçalanmasını engellemek amacıyla faaliyetlerine devam eden Akçura, bir yandan da millî gelişmeleri yakından takip ederek millî mücadelede kurtuluş savaşına katılma planı hazırlamıştır. Bu doğrultuda 1920'li yıllarda İstanbul'dan Anadolu'ya geçmiş ve millî mücadelede etkili bir rol oynamıştır. Onun millî mücadeleye katkısı Cumhuriyet Halk Fırkasına ve

millî meclisine üye olmasını sağlamıştır (Temir, 1987: 63). Ayrıca Yusuf Akçura'nın millî mücadele döneminde İttihat ve Terakki Fırkasına girmemesi, Jön Türkler döneminde şahsî bağımsızlığını koruması ve Rus ihtilali sırasında maceralara atılmayışı Mustafa Kemal Paşa ile iyi anlaşmasını sağlamış ve kurtuluş, kuruluş süresince birlikte mücadele etmelerinin yolunu açmıştır. Bir tarih profesörü olan Akçura aynı zamanda Cumhuriyet'in kuruluşunda Mustafa Kemal Atatürk ile gecesi gündüzü olmayan bir çalışma süresince birlikte hareket etmiştir.

2.2. Yusuf Akçura'nın *Suriye ve Filistin Mektupları* Adlı Eseri ve Önemi

İncelenen eser Yusuf Akçura'nın Suriye ve Filistin coğrafyasına yaptığı ziyaret sırasında kaleme aldığı mektuplardan oluşmaktadır. 1913 yılında Vakit gazetesi muhabiri olarak bölgeye giden Yusuf Akçura'nın gözlemlerine dayanan bu mektuplar Akçura'nın sahip olduğu zihinsel kaynak ve millî kimliği sayesinde, muhabir gözlemlerinden çok daha ötesinde yer almasını sağlamıştır. Vakit gazetesinin, mektupların yazıldığı tarihin birkaç sene sonrasında Türk siyasi tarihinin önemli bir kırılma noktası olan millî mücadele döneminde izlediği politika gereği işgallerin haksızlığını dile getirerek kamuoyu oluşturması da sahip olduğu önemi yansıtmaktadır (Yücebaş ve Yalçınkaya, 2020: 75). Basın ve yayın faaliyetlerinin İstanbul'dan yürütüldüğü o günlerde, İstanbul'un denetim ve kontrolünün işgalci güçlere ait olmasının yanı sıra millî varlığa düşman birçok dernek ve kuruluşun ortaya çıktığı göz önünde bulundurulursa Vakit gazetesinin faaliyetlerini bu zor şartlar altında yürütmesi, önemini daha kritik bir konuma taşıyacaktır (Atatürk, 2015: 8). Dolayısıyla millî bir amaç uğruna çıkarılan gazetede kopmaya yüz tutmuş vatan coğrafyasındaki durumun Akçura tarafından bazen tüm gerçekliğiyle bazen de eleştirel bir üslupla yansıtılması, yankısını Osmanlı Devleti'nin kökleri üzerine kurulacak Türkiye Cumhuriyeti devletinde bulacaktır.

Gazetede yayımlanan bu mektuplar yazıldığı dönemde coğrafyanın adım adım koparılışının adeta bir habercisidir. Bugün Türkiye'nin resmî sınırları dışında kalan bu topraklar her ne kadar sınır dışında kalsa da binlerce yıl Türk varlığına, kültürüne ev sahipliği yapmış ve gönül coğrafyasında yerini almıştır. Nitekim Erzurum Kongresi'nde şekillenmeye başlayan Misakımillî sınırları belirlenirken de bu sınırlar göz önünde

bulundurulmuştur.⁴ Ayrıca Mustafa Kemal Mondros Ateşkes Antlaşması'ndan sonra ordunun bulunduğu mevkilerin, ilerleyen zamanda sınır çizgisini tayin edeceği ileri görüşlülüğüyle oldukça fazla bölgeyi kontrol altında tutmaya çalışmıştır. 1918'in 3 Kasım'ında Adana'dan ordulara Suriye'nin kuzey sınırının Lazkiye'ye yakın bir alandan (Hanşeyhun) başlayıp doğuya kadar uzanan bölgenin olduğu ve bu sınırlar içerisinde kalan Hatay, İskenderun, Kilis ve Dercemal gibi bölgelerin Türklere ait bölgeler olduğunun unutulmaması gerektiğini aktarmıştır. Bu hususa dayalı Halep'in neredeyse tamamının Türk olduğunu vurgulayarak bu esasların her zaman hatırd tutulması gerektiği ve bu esaslara göre hareket edilmesi gerektiğinin emrini vermiştir (Çolakoğlu, 1911: 32). Bu emir doğrultusunda Atatürk'ün Halep'te bir savunma hattı kurduğunu ve vefatına kadar Hatay sorunuyla ilgilenerek Türkiye topraklarının resmî sınırları içinde yer almasını sağladığını ifade edebiliriz (Güzel, 2014: 35).

Günümüzde sınırlarımızın ötesinde yer alan ya da en uzun kara sınırına sahip olduğumuz komşu ülke olarak tanımladığımız coğrafyanın henüz 100 küsur yıldır resmî sınırlarımızın dışında olduğunu belirterek, bölgedeki Türk varlığının tarihsel süreklilik içerisinde aktarılması bölgenin Türk tarihi ve milleti için sahip olduğu önemin anlaşılmasına yardımcı olacaktır.

Yukarıda belirlenen sınırlara dahil edilen mektupların kaleme alındığı yüzlerce yıllık tarihî ve kültürel birikimimizin olduğu Suriye, Irak'ın batısı, Filistin, Lübnan ve Ürdün'ü de içine alan bölge ile bugün kültürel bağlılığımız devam etmektedir (Bademci, 2014: 17).

Bugün farklı isimle birçok devlet ve krallığın varlığını sürdürmeye çalıştığı coğrafyayı tanımlamak için birkaç yüzyıl öncesinde Suriye ya da Suriye Bölgesi adlandırması kullanılmıştır. Bölgenin bugünkü sınırlarına göre kuzeyinde Türkiye, güneyinde Ürdün ve İsrail, doğu ve güneydoğusunda Irak, batısında ise Lübnan yer almaktadır. Bu açıdan oldukça stratejik bir öneme sahip olan bölge üzerinde Türkiye'den kaynağını alarak gelen Fırat ve Lübnan'dan uzanan Asi nehrinin kolları bulunmaktadır (Güzel, 2020: 22).

⁴ Çoğunluğu Müslümanların oluşturduğu bölgelerde ekonomik ve kültürel üstünlüğe bakılarak tarihî, sosyal, kültürel ve ekonomik duruma saygı gösterilmesi. Daha ayrıntılı bilgi için bkz. Fahrettin Kırzioğlu, *Bütünüyle Erzurum Kongresi*, Ankara, 1993, s. 243-246.

Bölge sahip olduğu yeraltı kaynakları, stratejik ve politik konum dolayısıyla antik çağlardan beri çoğu devletin ve kavmin ilgi odağında olmuştur. Suriye bölgesinin sahip olduğu jeopolitik ve stratejik durumuna ilişkin Patric Seale'nin Suriye üzerinde doğrudan bir hâkimiyet kurulmadıkça Ortadoğu kontrol altında tutulamaz sözleri bölgenin coğrafi önemini net bir şekilde ifade eder niteliktedir (Umar, 2002: 2). Bu nedenle bölge, tarihî süreç içerisinde pek çok farklı isimle anılmıştır.

Suriye adının yer aldığı en eski kaynaklar Yunan tarih ve coğrafya kitapları olduğu belirtilebilir. Mısırlılar bu bölgeyi tanımlamak için Rotanu adını kullanırken Tevrat'ta bölgenin adı Lotanu ve Rotanu olarak geçmektedir (Günaltay, 1987: 1). Bölge Müslümanların hâkimiyetine geçmesinin ardından Biladü's Şam veya El Şam olarak adlandırılmıştır (Öztürk, 2015: 7). Konuyla ilgili tarihî Arap kaynaklarında ise bölge Şam coğrafi ismiyle ifade edilmektedir (Yücel ve Sevim, 1992: 304).

Bölgedeki kalıcı Türk yerleşmesi Türklerin İslamiyetle tanışmasından sonra gerçekleşse de Suriye bölgesindeki Türklerin varlığı binlerce yıl öncesine dayanmaktadır. Bu hususta Ahmet Taşağıl ve İbrahim Kafesoğlu'nun aktardığı bilgiler konunun daha iyi anlaşılmasını sağlayacaktır. Taşağıl'a göre M.Ö. 585'li yıllarda bölgeye yakın yerde varlığını sürdüren Urartu Devleti, Asurlular tarafından ortadan kaldırılmış ve İskitlerle Asur Krallığı komşu olmuştur. Bunun üzerine Asur Krallığı ve İskitler arasında evliliğe dayalı bir barış yapılmış, İskitler Asur Krallığı'nın Perslerle olan mücadelesine destek vererek Filistin coğrafyasına kadar uzanmışlardır (Taşağıl, 2013: 50).

Milattan sonra da Türklerin bu bölgeye ilerlemesi devam etmiştir. Sadettin Gömeç Hunların Anadolu coğrafyasına iki kez geldiklerini ve ikinci gelişlerinde Erzurum, Karasu-Fırat vadisi üzerinden Çukurova'ya kadar indiklerini ifade etmektedir (Gömeç, 2011: 15). İbrahim Kafesoğlu da Fırat Nehrinin yakınlarında Suriye-Irak sınırında Dura-Europos adıyla anılan kazı alanında bulunan milattan sonra 3. yüzyıl ortalarından kalma Parth ve Parsî dillerinde yazılmış kitabelerde yer alan bilgilerden hareketle Güney Kafkasya'daki Hunların Erk Kapgan, Topçaki Tarkan-beg, Kubrat ve Kurtak gibi Türkçe adlar taşıdığını aktarmaktadır. Ayrıca Kafesoğlu milattan sonra 395 yılında Hunların Trakya ve Anadolu'ya doğru iki koldan harekete geçtiklerini ifade etmektedir. İlk kol Trakya üzerinden Balkanlara ilerlerken ikinci kol Kafkaslar üzerinden Anadolu'ya doğru ilerlemiştir. Anadolu'ya doğru ilerleyen bu ikinci

cephedeki Hun süvarileri bölgede varlığını sürdüren Roma ve Sasani⁵ imparatorluklarını endişelendirmiştir. Hunlar Erzurum'dan itibaren Fırat, Karasu vadilerini izleyerek Malatya ve Çukurova'ya kadar ilerlemiş, bölgenin en korunaklı Urfa ve Antakya kalelerini bir süreliğine kuşatma altına almış daha sonra Suriye'ye inerek Sûr'a baskın vermiş oradan da Kudüs'e yönelmişlerdir (Kafesoğlu, 2011: 72-73).

Belirtilen tarihlerde bölge üzerinde yurt tutan Roma İmparatorluğu (M.Ö. 27-M.S. 395), Sasani İmparatorluğu (M.S. 224-651) ve Emeviler (M.S. 651-750) devrinde Türkler asker ve komutan olarak görev yapmış dolaylı olarak bölge üzerinde varlıklarını sürdürmüşlerdir (Golden, 2002: 66; Grousset 1993: 17-18).

Milattan sonra 7. ve 8. yüzyıllarda Türklerin İslamiyetle tanışmasıyla beraber bölgeye yapılan akınlar daha fazla artış göstermiştir. Özellikle de Arap olmayan Müslümanlara karşı ırkçı bir politika uygulayan Emevî devletinin Abbasî devleti tarafından yıkılmasıyla bölge hâkimiyeti Abbasi devletine geçmiş böylece Abbasi devletinde başta ordu olmak çeşitli kademelerde daha fazla yer alan Türkler de bölgeye daha uzun süreli yerleşmeye başlamıştır (Hitti, 1989: 68).⁶ Abbasilerin Suriye'yi ele geçirmesiyle Karluk, Kıpçak, Azgıoğlu, Yamakoğlu ve sonradan Oğuzların da başını çektiği yoğun bir göç dalgası oluşmuştur. Böylelikle binlerce Türk savaşçı kendi komutanlarının öncülüğünde bölgeye yerleşmeye başlamıştır (Cevizci, 2014: 88).

Bir Türk devleti olan Tolunoğullarıyla beraber bu göç faaliyetleri devam etse de bölgenin kalıcı bir Türk yurdu hâline gelmesini Büyük Selçuklu Devleti zamanında özellikle de Hanoğlu Harun, Kurlu, Atsız, Şöklü, Afşin, Sandak (Sunduk) gibi emir ve Türkmen beylerinin faaliyetleri ateşlemiştir (Sevim, 2000: 35).

Selçuklulardan sonra bölge hâkimiyeti Eyyubi Devleti'ne geçmiştir. Çoğu kaynak Eyyubi Devleti'nin Kürt kökenli olduğuna dair bilgi barındırır da Eyyubiler Hazbaniyye kabilesinin aşireti aynı zamanda Ravvadiler'e üyedirler. Ravvadiler'in kökeni ise Araptır. Fakat Hazbaniyye kabilesi özellikle de Eyyubi sülalesi Türklerle

⁵ Olayların kronolojik gelişimi için bkz.: Dursun Ali Akbulut, *Akhunlar (Kionit/Hyon) ve Eftalitler Çağında Maverâünnehir ve Horasan'da Türkler*, Ankara, 2002, s. 1318-1348; Ahmet Altungök, *IV. ve VIII. Yüzyıllar Arası Sasaniler Dönemi Türk-Fars İlişkileri*, Elazığ 2007; Abdülkerim Özaydın, *Türklerin İslâmiyeti Kabulü*, Ankara, 2002, s. 239-262.

⁶ Abbasi Devleti, Halife Mervan'ın öncülük ettiği Emevileri Zap kıyısında yapılan savaşta yenerek Suriye'ye ulaşmış birkaç günlük kuşatmanın ardından Emevi Devleti teslim olmuştur. Ayrıntı için bkz. Philip Hitti, *İslam Tarihi*, İstanbul, 1998, s. 68. Abbasi Devletinde önemli rol oynayan Türkler için bkz. Hakan Kılıç, *Kuruluşundan Sâmerrâ Dönemi Sonuna Kadar Abbasi Devleti'nde Türk Komutanlar*, Kastamonu, 2019, s. 21-64.

yakın ilişkiler kurarak Türkleşmişlerdir. Tıpkı tüm Türk devletleri gibi Eyyubilerde de devlet hanedanının ortak malı sayılmaktadır. Aktarılan bilgilerden hareketle Şeşen de Eyyubi Devleti'nin bir Türk devleti olduğunu ifade etmektedir (Şeşen, 1987: 302; Şeşen, 1983: 411-413).

Eyyubilerden sonra Devletü't Türk (Türk Devleti) ya da ed-Devlet'üt Türkiye (Türkiye Devleti)⁷ adıyla kurulan Memluk Devleti'nin idaresi altına giren bölge Yavuz Sultan Selim'in Mısır seferine kadar yani yaklaşık 2,5 asır Memlûk himayesinde olacaktır (Ünal, 2013: 3).

Yavuz Sultan Selim'in 1516 yılında Memlûk ordusuyla yaptığı Mercidabık savaşıyla beraber Osmanlı yönetimine katılan bölge 400 yıl boyunca Osmanlı egemenliğinde kalmıştır. Osmanlı Devleti bölgenin hassas bir konumda (kutsal toprakların kapısı) olması dolayısıyla bölgeye ayrı bir önem vermiş ve bölge üzerindeki idarî yapılanma da bu duruma göre şekillenmiştir. Bölge Anadolu'nun doğu, güney ve güneydoğusunda bulunan bir kısım sancaklarla Suriye civarını kapsar şekilde Arap vilayeti olarak beyan edilmiştir. 1549'da yapılan bir düzenlemeyle beraber Şam ve Halep vilayetleri kurulmuş ilerleyen zamanda Trablus ve Akka vilayetlerinin de eklenmesiyle eyalet sayısı dörde çıkarılmıştır (Ünal, 2013: 4).

19. yüzyıla kadar başarılı bir şekilde yönetilen bölge Osmanlı Devleti'nin gerilemesine paralel olarak eyalet yönetiminde bir takım aksaklıklar meydana gelmiştir. Buna ek olarak sanayi inkılabının neticesinde artan hammadde ve kaynak arayışında olan ve çeşitli amaçlara sahip misyonerlerin faaliyetleri⁸ sonucunda bölgenin Osmanlı Devleti'nden kopma süreci başlamıştır (Ünal, 2013: 4).

1. Dünya Savaşı sırasında 19 Eylül 1918'de aniden saldırıya geçen üstün İngiliz kuvvetleri karşısında Türk ordusu zayıf düşmüş akabinde Nasıra ve Şam İngiliz denetimine girmiştir. 27 Ekim tarihi itibarıyla da Halep vilayetini işgal eden İngiliz kuvvetleri bölgede hâkimiyetini perçinlemiştir. Böylece bölge üzerinde 1516 yılından beri süre gelen Osmanlı yönetimi sona ermiştir (Ünal, 2013: 5).

⁷ Bu adlandırma hususunda bilgi içeren tarihsel kaynaklar hakkında bkz.: Ahmet Sağlam, *Ortaçağ'da Orijinal Bir Siyasi Yapı: Güçlü ve Nüfuzlu Her Emir Sultan Olur*, 2015, s. 113.

⁸ Devlet ve misyonerlerin faaliyetleri için bkz.: Gökhan Arslan, *Türkiye Suriye İlişkilerinde Kriz Dönemlerinin Değerlendirilmesi (1915-1998)*, Gaziantep. 2018.

Bölge daha sonra İngilizler ve müttefiki Fransızlar arasında imzalanan anlaşma doğrultusunda bu iki devlet arasında paylaşılmıştır. Fransızlar Beyrut'a asker sevk ederek bölgeye yerleşmeye başlarken İngilizler de Ürdün ve Filistin'i üç parçaya bölerek yönetme planları yapmışlardır. Böylelikle Suriye ve Lübnan Fransa kontrolüne, Irak ve Filistin de İngiliz manda yönetimine bırakılmıştır (Arslan, 2018: 10).

2. Dünya Savaşı öncesinde Avrupa'da siyasi ve askerî olarak güçlenmek isteyen Fransa bu amaç doğrultusunda Suriye ve Filistin ilişkilerini gözden geçirmiş ve imzaladığı Fransa-Suriye Dostluk ve İttifak Anlaşması gereğince bölgeden ayrılacağını ilan etmiştir. Bu anlaşma İskenderun Sancağı'nı da kapsadığı için Türkiye-Fransa ve Suriye arasında Hatay sorunu ortaya çıkmış ve Türkiye'nin talebi doğrultusunda İskenderun Sancağı'nda önce ayrı bir yönetim kurulmuş ilerleyen süreçte Hatay Türkiye'nin diplomatik hamleleriyle Türkiye'ye katılmıştır (Arslan, 2018: 11).

Diğer yandan 2. Dünya Savaşı sırasında Suriye'de pek çok toplumsal hareket ile bağımsızlık talebi dile getirilmiş ve bu durum da Fransa'nın sert müdahalesine neden olmuştur. İsyân ve çatışmaların artmasıyla Fransa 17 Nisan 1946'da tüm kuvvetlerini Suriye'den çekmiş ve milletlerarası kamuoyunda Suriye resmen bağımsız olmuştur. 25 yıl süren Fransız mandaterliği böylelikle son bulmuştur (Arslan, 2018: 11). Bu 25 yıl boyunca bölge halkının yaşadığı tek şey zulüm, ıstırap, şiddet, cehalet ve bombardıman olmuştur (Tavakkalna, 1945: 27).

Bugün Suriye ve Türkiye arasındaki gerginlik ve güvensizlik ortamının sorumlusunun 25 sene boyunca bölgeyi parçalamak için uğraşan Fransa'nın olduğunu aktarılanlardan hareketle ifade edebiliriz. Bu durumun en büyük ispatı 1943'te kurulan ve 53 sene boyunca Suriye tarihine damga vuran Baas Partisinin 1947 yılında yaptığı ilk kongrede Türkler aleyhine propaganda yapmakla beraber Kilis ve Hatay'ın bir an evvel geri verilmesine yönelik yayımladığı bildirilerdir (Şahin, 2013: 107).

İngilizlerin manda yönetimi ise 1948'de son bulmuş, fakat bölgeden ayrılırken Yahudilere Filistin'de bir vatan yaratma sözü ve Araplardan arazi satın almalarına izin vermiştir. Bunun üzerine bölgede bir karışıklık çıkmış ve konu Birleşmiş Milletlere taşınmıştır. Birleşmiş Milletlerin verdiği bölgeyi ikiye bölme kararı Araplar tarafından reddedilmiş ve böylece Yahudilerle Müslümanlar arasında ilk savaş çıkmıştır (Marshall,

2019: 177).⁹ 1948 yılına kadar İngiliz mandasında kalan Kudüs aynı tarihte İsrail Devleti'nin kurulmasıyla önce kısmen, 1967 yılından sonra ise tamamen Yahudi hâkimiyetine girmiştir (Şen, 2013:73-74).¹⁰

Genel olarak Suriye bölgesi özelde ise Suriye, Lübnan, Filistin coğrafyası olarak tanımlayabileceğimiz bölgenin Türk devletinden ayrı kaldığı 110 yıllık süreçte yaşanan savaşlardan, tehditlerden ve her türlü zulümden bölgede hâlâ yaşamını sürdürmeye çalışan Türkmenler de etkilenmiştir. Özellikle bu üç coğrafyada Türkmenlerin çoğunlukla yaşadığı bölgelerden ve yaklaşık sayılarından kısaca bahsetmek bölgedeki kültürel bağlılığımızı daha iyi ifade edecektir.

Yukarıda aktarılanlardan hareketle bölgede yaşayan Suriye Türkmenlerinden kısaca bahsetmek gerekir. Birkaç yıl önce Orta Doğu Strateji Araştırmalar Merkezi (ORSAM) başkanlığı görevini yürüten Şaban Karadeniz'in ifadesine göre Suriye'ye yerleşen Oğuz boyları bölgeye iki koldan ilerlemiştir. İlk kol Halep, Şam, Hama ve Humus tarafına, ikinci kol ise Lazkiye ve Trablusşam güzergâhında Ensariye dağlarının batısına yerleşmiştir. Bu bölgelerde yaşayan Türkmenler bugün daha çok Suriye, Şam, Halep veya Culap, Bayır Bucak Türkmenleri adıyla anılmaktadır (Kardaş, 2014: 6).

Suriye'de yaşayan Türkmen nüfusuyla ilgili bilgileri de aktarmak gerekir. Bu hususta Orsam'ın Suriye Türkmenleri hakkında yerleşim yerlerine inerek tespit ettiği nüfus dağılımı ise şöyledir: Halep 975 bin, Humus 835 bin, Şam 460 bin, Lazkiye 385 bin, Hama 350 bin, Rakka 120 bin, Dera 75 bin, Tartus 50 bin, Huneitra 50 bin, İdlib 25 bin ve diğer bölgelerde de 175 bin olmak üzere 3,5 milyon üzeri nüfusun varlığı söz konusudur (Güzel, 2014: 36).

Yukarıda bahsedilen bölgelerde yaşayan Türkmenlerin bugünkü durumundan kısa bahsetmemiz gerekirse son zamanlarda sıkıntılı bir süreçte olduklarını ifade edebiliriz. Nitekim 2011'de Suriye'de başlayan iç savaşın en büyük mağdurları Suriye Türkmenleri olmuştur. Konuyu biraz daha açmak gerekirse Halep Türkmenleri İŞİD ve PYD'nin kontrolü altındadır. Bayır Bucak Türkmen bölgesinin Bayır köyleri boşaltılmış, Bucak bölgesinin köyleri ise rejim kontrolüne girmiştir. Rakka Türkmen bölgesi İŞİD'in kontrolü altındadır. Hama-Humus bölgesinde yaşayan Türkmenler etnik

⁹ İsrail'in Filistin'deki işgalleri ve saldırıları için bkz.: Tim Marshall, *Coğrafya Mahkumları*, İstanbul, 2019, s. 176-192.

¹⁰ Siyonizm öncülüğündeki İsrail Devleti'nin kuruluşu, yayılımı ve faaliyetleri için bkz.: Refik Kara, *Siyonizm ve Filistin Trajedisi*, İstanbul, 1986, s. 21-46.

temizliğe maruz bırakılmış, köyleri ve toprakları ellerinden alınmıştır. Şam Golan Türkmen bölgesi de tamamen rejimin kontrolündedir (Mustafa, 2015: 4).

Lübnan bölgesindeki Türkmenlerden bahsedilecek olursa burada da yoğun bir Türkmen nüfusun varlığını ifade edebiliriz. Buradaki Türkmen yerleşiminin Lübnan Türkmenleri alanında uzman Özgür Kasım Aydemir'in bölge üzerinde yaptığı araştırmalarında 70 yaşını aşkın kaynak kişiler tarafından Abbasiler devrinde Fergana, Buhara, Horasan ve Harezm gibi bölgelerden gelenlerle bir ön yerleşme olduğu doğrulanmıştır. Hatta Selçuklular zamanında Suriye'nin kuzey tarafına kalıcı bir şekilde yerleşmek için bin kişilik birliğiyle bölgeye giren Hanoğlu Harun'un da bu gelenlerin arasında yerini aldığı ileri sürülmektedir. Daha sonrasında diğer bir Selçuklu komutanı olan Kurlu¹¹ Bey gelmektedir (Aydemir, 2013b: 241; Aydemir, 2017: 25).

Türkiye'nin Lübnan Türklerinden haberdar olması ise 1989 yılına dayanmaktadır. Lübnan ordusunda Türkçe konuşan Kuvaşralı askerinin komutanı tarafından fark edilmesi ve Türkiye büyükelçiliğine götürülmesiyle bölgede yaşayan Türkmenlerle ilk ilişkiler kurulmuştur (Orhan, 2010: 7).¹²

Bugün Lübnan bölgesindeki Türk varlığından kısaca bahsetmenin tezimize katkı sağlayacağı düşünmekteyiz. Aydemir 2013 yılının Ocak, Şubat ve Mayıs aylarında gerçekleştirdiği saha çalışmasında 17500'ü Türkmen olmak üzere 56000'in üzerinde Türk nüfusunun varlığını tespit etmiştir. (Aydemir, 2013a: 241).

Aydemir, Lübnan Türkmenlerini 'Ortadoğu'daki metruk ve kayıp Türkler' olarak nitelendirmekte ve Lübnan'daki Türk yerleşim bölgelerini Girit Muhaciri Türkler, Akkar Bölgesi Türkmenleri, (Kuvaşra Bölgesi Türkmenleri, Aydamun Beldesi Türkmenleri, El Devsi Köyü Türkmenleri, El Dıbbebiye Köyü Türkmenleri, Meşta

¹¹ Aydemir'in saha çalışmasında Kurlu adıyla ilgili tespit ettiği bilgiye burada yer vermek gerekir. Buna göre Lübnan Bekaa'da yaşamını sürdüren büyük Türkmen ailelerinin birinin soyadı Kurlu (Ghorly)'dur. Bu aile çevresince bey olarak kabul edilmektedir. Aynı aileye mensup Ali Kurlu da Hizbullah'ın etkin olduğu bölgede muhalif Türkmen kimliği ile Hizbullah'ın etkin olduğu bölgede muhalif Türkmen kimliği ile Hizbullah'ın baskınlığını kırarak belediye meclis üyeliğini kazanmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz.: Özgür Kasım Aydemir, "Türk Dili Haritasına Bir Katkı Lübnan'daki Türkler ve Türkçe", 2013, s. 159-73; Özgür Kasım Aydemir, "Türk Dili ve Kültürünün Lübnan'daki Varlığı ile Geliştirme Önerileri", 2017, s. 24-42.

¹² Kavaşra köyünden asker Halit Esad, komutanı aracılığıyla dönemin büyükelçisi İbrahim Dicleli ile görüşmüş ve Kavaşra köyünde Türkmen olduğunu ifade etmiştir. Dicleli bunun üzerine önce köyün yaşlılarını büyükelçiliğe davet etmiş sonrasında kendisi köye ziyaretlerde bulunmuştur. Akkar bölgesinin Kavaşra köyüne yapılan bu ziyaretler sıklaşmış ve zamanla gelenek hâlini almıştır. Uzun dönem Türkmenlerin sadece Akkar bölgesinde yaşadığı sanılmış halbuki bugün Türkmenler Lübnan'ın pek çok farklı yerlerinde yaşamını sürdürmektedir. Ayrıntı için bkz. Oytun Orhan, *Unutulan Türkler: Lübnan'da Türk Varlığı*, 2010, s. 6-22.

Hassan Köyü Türkmenleri), Baalbek Bölgesi Türkmenleri, (Addus Köyü Türkmenleri, Nanaiyye Köyü Türkmenleri, Duris Kasabası Türkmenleri, Hadidiye Köyü Türkmenleri, Şehemiyye Köyü Türkmenleri, Al Kaa Köyü Türkmenleri), Beyrut Bölgesi Türkmenleri ve Trablus Bölgesi Türkmenleri başlıkları altında değerlendirmektedir. (Aydemir, 2013c: 2320-2328).

Filistin Türkmenlerine gelirse bugün Türkmenlerin büyük topluluklar hâlinde Filistin Devleti ve Ürdün Krallığı sınırları içinde yaşadıklarını ifade edebiliriz. Ekonomik, kültürel, askerî ve siyasi bakımdan oldukça güçlü bir konumda olan Türkmenlere Filistin Devleti'nde Ulusal Meclis, Merkezî Komisyon, Yürütme Kurulu ve Hükümet Organlarında temsil edilmeleri için tüm kapılar açık tutulmaktadır. Bu bölgede Türkmenler, Batı Şeria, Ürdün Krallığının istisnasız bütün vilayetleri ve Filistin mülteci kamplarında yaşamaktadır (Hatip, 2014: 95).

Bugün 120 binin üzerinde nüfusa sahip olan Türkmenlerin en çok ızdırap çektiği konu topraklarını, köylerini ve yurtlarını kaybetmek olmuştur. Bunların en başında ise arazilerini kaybetmek ve dolayısıyla toprakla olan ekonomik (tarım) ilişkilerinin kesilmesi gelmektedir. Nitekim tarım toprağı, toprak vatani, vatan ise hem tarihi hem de coğrafyayı ifade etmektedir (Hatip, 2014: 106).

Sonuç olarak bahsedilen coğrafyanın 1000 yılı aşkın zamandır Türk ve Türkmen yurdu olduğunu ve bölgenin günümüzde de Türk / Türkmen yurdu olduğunu aktarılanlardan hareketle ifade edebiliriz.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. İNCELEME

3.1. Özne Kavram Alanına Dayalı Söylem Çözümlemesi Tespitleri

Özne, tümcede yüklem bildirdiği eylemi gerçekleştiren ya da doğrudan oluşa konu olan öge niteliğine sahiptir. Kavramı genel itibarıyla bu şekilde tanımlayabilsek de temelde dilbilime ait olan kavram sadece dilbilimi değil etkileşimde olduğu diğer disiplinleri de ilgilendirmektedir. Bu nedenle dilbilimin en çok yararlandığı alan felsefe alanında kavramın nasıl konumlandırıldığından sonrasında da onun sosyolojik, psikolojik sınırlılığından ve tanımından bahsedilmesi daha doğru olacaktır.

Felsefi bağlamda öznenin özellikle tarihsel süreçte değerlendirilmesindeki farklılıkları ve bu süreçte yaşadığı kırılma noktalarını ele almadan önce bu kavramın ilgili disiplindeki temel sözlükte yer alan karşılığını vermenin daha uygun olacağını düşünmekteyiz.

Ahmet Cevizci'nin *Felsefe Sözlüğü*'ne göre özne kavramı mantık alanında, herhangi bir şeyin, bir özelliğin yüklem, ya da bağıntının kendisi hakkında onaylandığı ya da reddedildiği şeydir. Buna göre bir yüklem bir özellik veya nitelik taşıdığı bir önermede özne bu nitelikleri taşıyanı gösterir. İlk ve orta çağ felsefesinde ise özne zihinden bağımsız, özgür olarak fiilen var olan kavram töze yakın bir anlama sahiptir. Descartes'e kadar hâkim olan ve onda dahi kullanılan bu kavram, modern felsefeyle kökten değişime uğrayarak artık duyu ve düşüncelere dayanak olan, düşünen, bir şeylerin bilincinde olan ben ya da zihin anlamına gelir. Postmodernizmde ise bu şekilde tanımlanan özne kurmaca bir şey olarak görülerek öznenin ölümü yüksek sesle ifade edilmiştir. Bunun yerine özne bir kurban, modernliğin kalıntısı, özne nesne ikiliğinin kaynağıdır. Artık özne sadece dildeki bir konum, bir söylem etkisinden ibaret olan bir şeydir (Cevizci, 1999: 668).

Kavramın anlam evreninin yüzeysel olarak bu şekilde ifade edilebilmesi mümkünken felsefede özel bir yeri bulunan kavrama ilişkin çok önemli çalışmalar yapılmıştır.

Felsefe tarihinde var olana ilişkin yönelimin araştırılmasından sonra insan özne olarak kendisine, öznelik durumuna yönelerek özneye dönüşme koşulları üzerinde

araştırmaya başlamıştır. İnsan, kendisini özne kılarken, kendisi olmayanı da nesne hâline getirmektedir. Böylelikle felsefi çözümlemede belli bir var olana ulaşan insan özne olurken, dışında, ötesinde var olan her türlü yapı, durum, ilişki ya da ilişkiler evreni nesne olarak değerlendirilmektedir. İnsanın özne olarak özel bir konumda yer alması bir karşılıklılık ilişkisi içerisinde gerçekleşir.

Özne hâlini alan ama henüz özne-nesne farklılığının bilincinde olmayan insan önce var olanın peşine düşerek var olanı nesne kılmayı çözümlenmeye çalışmış ve onu kavramayı amaçlamıştır. Özellikle Sokrates öncesi ilk dönem Yunan felsefesi olarak adlandırılan dönemde mevcut durum budur. Bu dönemde esas kaygı var olanı, doğayı anlamaktır. İnsan da bu dönemde var olandır özel ya da ayrıcalıklı bir konuma sahip değildir. “*Antikçağda özne kavramı yerine yer yer kullanılan kavramlar ruh, düşünme, akıl gibi kavramlardır.*” (Çotuksöken, 2013: 70).

Özne ve nesne ayrımının Sokrates’le ortaya çıktığı kabul edilir. “*İnsan nesneden farklıdır. Fizik nesnelere gibi alınıp incelenip, tanımlanamaz. İnsan ancak akıl ve bilinç ile tanımlanabilir. Bu düşünce modern döneme Descartes’e kadar giden yolu açmıştır*” (Genç, 2008: 12). Ruh ve beden ayrımını daha ileri seviye taşıyan Sokrates’in öğrencisi Platon’a göre ise bilginin öznesi ruhtur. “*Doğa filozoflarının ruhu maddenin bir uzantısı gibi görmelerinin aksine Platon ruhu tinsel bir töz olarak ele almıştır*” (Genç, 2008: 12). Bu durum da doğayı ve maddeyi arka plana iterken ruhu, akli ön plana çıkarmıştır. Platon’un idealar dünyası bunu göstermektedir.

“*Platon için doğa bilimi gerçek anlamda bir bilim olamaz. Çünkü doğa değişen bir şeydir ve Platon’a göre değişen şeyin bilgisi olamaz. Madde, değişimin öznesi-substratum-dir. Yalnızca düşünme yoluyla algılanabileceğinden madde aklın konusu olan şeylerin nesnesidir.*” (Genç, 2008: 13). Platoncu söylemde hem özne hem de nesne idealar dünyasına bağlıdır. Bunların her ikisi de var olma açısından bağımsız olmadığı gibi kendilerini aşan bir üst yapı tarafından belirgin kılınmakta hatta kontrol edilmektedir.

Platon’un öğrencisi olarak çoğu bakımdan aynı öğretileri sürdürmekte olan Aristoteles’e göre ise töz, gerçek olan, ezeli-ebedi, değişmez bir şey olmalıdır. Bunun adı da formdur. Bu formlar ise duyuşsal varlıkların üstünde değil içindedir. Aristoteles’in bu anlayışı beden ve ruh ayrımında da farklı bir yaklaşımdır. Ona göre ruh bedene içkindir ve bedenden bağımsız olarak varlığını gerçekleştiremez (Genç, 2008: 13).

Aristoteles'ten itibaren özne hep düşünen bir varlık, gerçekte var olan ve kendinden başka bir şeye gereksinim duymayan anlamında kullanılmıştır.

Rönesansta insan öznelenirken doğa ise nesnelenmiştir. Nesne kılınan evrene, doğaya karşın insanın özne hâline gelmesi önemli bir evrilme noktasıdır. İnsan artık kendisini özellikle de bilen yönünü içermek üzere, üstelik bir eylem öznesi olarak yeniden inşa ederken, doğayı da dönüştürme istemlerinin birlikteliğinde nesne yapma uğraşısı vermektedir. “*Artık Francis Bacon’ın Novum organum’u ve Rene Descartes’in Yöntem Üzerine Konuşması bu dönüşümün birer manifestosu olarak görülmelidir.*” (Çotuksöken, 2013: 161).

Özne ve nesne kavramlarının anlamı modern felsefenin başlarından itibaren köklü bir değişime konu olur. Buna göre özne şimdi, algılayan, tasarlayan, etkileyen düşünen, hisseden ve bir şeylerin bilincinde olan ben veya zihin anlamına gelir.

“*Her türlü bilgisel yönelim için sağlam bir dayanak noktası arama çabası içinde olan Descartes, bu sağlam kalkış noktasını düşünen şeyde (özne) bulacak ve onu yer kaplayandan (nesne) kesin bir biçimde ayıracaktır. Descartes’in bilgisel kaygılar eşliğinde kurduğu öznesi ile eylem öznesi yöntem düşüncesi bakımından birbirinden farklı konumlandırılmaktadır.*” (Çotuksöken, 2013: 161).

On yedinci yüzyıl felsefesi ve düşünce tarihinin en büyük düşünürlerinden biri olan Descartes kendini tamamen bilinçli ve bilebilir konumda olduğunu; “düşünüyorum, öyleyse (demek ki) varım,” felsefesinde yansıtmıştır. Bu durumda özne kendi var oluşunu düşünmesine borçludur. Ama bu düşünce öznenin kendi sınırlarından ibaret olan salt düşünce değildir. Deneyimini, davranışlarını, çevrelendiği alanı da düşünmektir. Dolayısıyla ‘ben’ kendi varlığını bilinçle çatışarak kazanamaz ya da ‘ben’den ayrı herhangi bir zihinsel faaliyet mekânı daha oluşturulamaz. Düşünen öznenin kesin bilgiye ulaşabileceğini ileri sürmesiyle modern felsefenin kurucusu olan Descartes’in yaklaşımı kendinden sonra geliştirilecek birçok öğreti, inceleme, irdeleme vb. için önemli ve yerinde bir dayanak olmuştur.

“*Descartes, Ortaçağ felsefesinin kavramlarına sadık kalarak ve insanın düşünsel boyutuna gönderme yapmak için özne kavramını hiç kullanmasa da, bu iki varlık kategorisini karşı karşıya getirmektedir. O, düşünen tözden(ben) ve genişliği veya çapı olan tözden bahsetmekle Ortaçağ felsefesinin kategoryal yaklaşımını tersine çevirmekte*

ve böylelikle, özne ve nesne kavramlarının yerlerini değiştirip yeniden tanımlamaktadır. Descartes'in sergilemiş olduğu yeni felsefi yaklaşıma göre, töz kavramı bundan böyle varlığı değil, kendi düşünsel etkinliklerinin ve isteklerinin bilincinde olan beni, nesne ise, ya bilincin yönelimsel içeriğini, ya da temsili sunulan şeyi betimlemektedir.” (Göçmen, 2008: 45).

Felsefesinden sonra önemsenmeye başlanan özneye doğru yönelimin artmasına yol açtığı için öncü filozof olarak nitelendirilebilecek Descartes'ten sonra felsefe tarihinde uzun bir dönem onun düşünceleri devam etmiş ve modern özneyi kendisinden sonra yücelten Kant ve Hegel olmuştur.

“Kant'ın felsefi kaygısı her şeyden önce kendisini her türlü idealizmden ayrı tutmaya yöneliktir. Bireysel özneyi, empirik özneyi aşmanın yollarını arayan Kant, transandantal özne ve bu temele dayalı transandantal felsefe tasarımıyla özellikle bilimsel bilgiyi sağlam temele oturtmayı amaçlamıştır. Eyleyen özneyi de erekselliğin sınırları içine taşıyan Kant, her durumda özneyi nesnelliğin yapıcısı olarak algılamıştır.” (Çotuksöken: 2013, 161-162).

Kant Descartes'ten sonra özneyi kırılma noktasına ulaştırarak kırılmayı gerçekleştiren olmuştur.

“Descartes'e göre biz, benliğimizin içeriğini doğrudan bir sezgi (açık ve seçik bir algı) ile biliriz; bu da bize benliğimizin yalın ve tinsel bir töz olduğunu gösterir. Kant ise bunu şiddetle reddeder, zira ona göre insanlarda entelektüel sezgi yoktur, sadece duyuşsal sezgi vardır.” (Yalçın, 2004: 58).

Kant'ın “düşünüyorum” önermesini reddetmesinin sebebi bu tarz önermelerin benliğin iç yüzü hakkında bilgi vermeyeceği için ve bu bilgiye ulaşabilme ancak kendi icadı olan ‘sezgi’ ve ‘anlama yetisinin’ birleşimini ifade eden ‘sentetik a priori’ (synthetic a priori) ile mümkün olabileceğidir. Kant'a göre “ben varım” yargısı, düşünüyorum yargısının içinde zaten gizli bir şekilde mevcuttur.

“Kant, özneyi bilince özdeş kılmıştır, bu yüzden bilinç, dış dünya ile arasında bir karşıtlık oluşturacak şekilde konumlanmıştır. Bununla birlikte Kant, öznenin bir varlık olarak ben duygusuna dış dünya dolayımı ile erişeceğinde ısrarlıdır.” (Salur, 2016: 13).

Hegel ise Kant'ın bu özne anlayışını eksik olduğu gerekçesiyle eleştirmektedir. Hegel öznenin bilinç düzeyinde kalmaması, onun nesnel bir gerçekliğe dönüştürülmesi gerektiğini savunur. Aynı zamanda özneyi daha içerikli bir hâle getirebilmek için, öznenin ayrı düşünülmemeyeceği kültürel ve sosyal bağlamlarında değerlendirmeyi önerir.

Hegel Kant'ın bilince yönelik tutumunu şu şekilde eleştirmektedir: “*Kendini dış dünyadan ayırma yetisinin insana özgü olduğu kuşkuludur. Ona göre hayvan da kendinin belli bir tarzda farkındadır ve bu onun bir özbilinç olması anlamına gelmez.*” (Bumin, 2019: 35).

Dolayısıyla kendisini dışarı ile ayırma yetisinin sadece insana ait vasıf olmadığının altını çizen Hegel insan özneye ayırımı yapabilmenin yanında başka yeti ve becerileri de yükler. “*Bir başka deyişle, özne sadece dış dünya ve kendine ilişkin duyuşsal bir bilinç oluşturmak yerine, özbilincini, doğrudan bir başkasının varlığını ortadan kaldırmaya yönelik ölümü göze alabilen savaşının sonucunda, kendi bağımsız varlığını, bir başkasına kabul ettirebildiği ya da onun tarafından tanındığı oranda kazanabilir.*” (Özçınar, 2008: 4). Dolayısıyla özneye sahip olmak, daha doğru bir tabirle özne konumuna ulaşabilmek bir dizi yükümlülüğü beraberinde getirmekte ve bu yükümlülüğün yerine getirildiği ölçüde bağımsız varlığını kazanabilmekte diğer deyişle özne olabilmektedir.

“*Hegel'in öznesi olumsuzluklara kendini atar, Goethe sanki “Faust”’da “ Ich bin der geist der immer sagt nein” sözünü onun için söylemiştir. Duyumsar, algılar, anlar, arzular, savaşır, metin olur, kuşku duyar, mutsuzluğu yaşar, kendini Tanrı'ya, büyük ustaya verir, akli başına gelince doğayı, kendini inceler, bilir, keyif alır, hayal kurar, hakkını arar vs. ama ne yaparsa yapsın Hegel'in öznesi kendisiyle de başkalarıyla da çelişir.*” (Başer, 2012: 5).

Felsefe tarihinde öznenin gelişimi ve değerlendirilişi bu şekilde iken sosyoloji alanında da kavram ilişkisellik yönüyle değerlendirilmektedir. Öznenin ele alınışından bahsedilmeden önce sosyoloji biliminden kısaca bahsetmek gerekir. Bu doğrultuda akademik olarak kendisine ait inceleme nesnesi olan özgün bir disiplin ve bu disiplinin sahip olduğu, sistematik bilgi, özgül yöntem ve kavramsal çerçeve külliyyatının kastedildiği sosyolojiyi biz de kısaca toplumsal dünyayı anlamaya ve açıklamaya yönelen önemli bir sosyal bilim olarak tanımlayabiliriz (Swingewood, 1998: 121). İlgili

disiplin açısından ise özne toplumsal bağlamda yaşamı, ilişkileri, ilişkiler arasındaki farklılıkları belirgin hale getirmede ve toplumsal yapının devamlılığını sağlama noktasında önemli rol oynar.

“Klasik epistemenin kuramcıları olan Auguste Comte, Emile Durkheim, Karl Marx, Max Weber, George Simmel gibi düşünürleri incelediğimizde, her ne kadar rasyonel toplumu önceleyen Weber’de anlamacı sosyolojiyle birlikte, özne olarak birey bir adım öne çıkmış gibi olsa da, esasında faydanın aracı olmuş ve beden olarak ise; sosyal bilimlerde ortaya atılan teori ve paradigmlar, kendi içinde sosyolojik dallanmalarla, alt disiplinler geliştirmiştir. Böylece, fizikî beden tıbbın payına düşerken, ruhsal beden din bilimlerinin ya da sosyal bilimlerin payına düşmüştür.” (İmret, 2019: 1).

İnsanı, ait olduğu toplumdaki ilişkiler bazında bir değerlendirmeye tâbi tutan bilim dalında ilişkilerin yönü oldukça belirleyici bir rol oynamaktadır. Dolayısıyla öznenin kılınışı ve gelişimini de bu ilişkiler belirleyecektir.

“Materyalist diyalektiği savunan Marx’a göre bireyi var kılan şey, mülkiyet ve üretim ilişkilerine dayanan toplumsal ilişkilerdir. Durkheim toplumu her şeyin üstünde tutar ve birey toplumun fonksiyonel bir parçasıdır... Modern paradigma içerisinde ortaya çıkmış olan tüm teoriler ve görüşler, özneyi toplum tarafından belirlenen bir nesneye dönüştürmektedir. Yani sosyolojik özne, toplumun belirlediği bir nesne konumuna girmektedir. Dolayısıyla, belirlenmiş olan sosyolojik özne, toplumsal alana ait kılınma adına temsillerle donatılmıştır. Kültür, norm, söylem, kimlik, gelenek, rol, statü, ahlak, inanç, cinsiyet, kurumlar gibi temsiller aracılığıyla kapitalizm, özneyi toplumun molarlığında eritip kodlamıştır. Kodlanmış olan sosyolojik özne, toplum için biçimlenmekte ve bir temsil ya da gösterge değer hâline gelmektedir.” (İmret, 2019: 1).

Dilbilim için de önemli bir konumda yer alan özne, özellikle yapısalcılık ve post yapısalcılık bağlamında bir kırılma yaşar.

“Genel olarak dili bireyin inşa edildiği yer olarak gören yapısalcılıkta, bir toplumsal bütünlüğü meydana getiren bütün pratikler dil içinde var oldukları için, insan, toplumsal, tarihî ve bireyselin kesişme noktası olarak görülür. Bu anlamda, sosyal bilimlerde, dil üzerine yapılan çalışmalar, insanın ‘özne’ olarak, yani bir topluluğun dili kullanan bireyi, toplumsal ve tarihsel bir varlık olarak alınmasına yol

açmıştır.” (Kotlu, 2007: 1). Bu anlamda özne ne dilden ne de toplumdan koparılabilir. Dili kullanan özne toplumsal ve tarihsel yapıyla bütünleşiktir.

“Birey doğumundan bile önce her zaman/zaten doğduğu yapıya tâbi kılınmıştır. Yapı, içerdiği öznenin yaşantısını önceden belirler” (Coward ve Ellis, 1985: 13). Yaşantısı önceden belirlenen özne merkezden uzaklaştırılırsa da yapı karşısında bağımlıdır.

“Yapısalcılıkta dili kullanan bir varlık olarak insan nosyonu harekete geçirilir ve insan öznenin kimliğinin toplulukça inşa edildiği düşüncesi yaygındır. Bu bağlamda yapısalcılığın materyalist teoriye olanak sağladığı söylenebilir. Ancak burada söz konusu olan önemli noktalardan biri, yapının buyurucu ve dışsal olduğudur. Yapı öznenin yaşantısını önceden belirler ve yapısalcılıkta özne merkezden uzaklaştırılır.” (Kotlu, 2007: 2).

Postyapısalcılıkta bireysel öznenin metne dönüş düşüncesiyle gerçeklikten de uzaklaşmaktadır. Post yapısalcı yaklaşım metin merkezli bir yaklaşımdır. Post yapısalcılık ve post modernizm, özne merkezli anlayışı reddeder. Her metnin arkasında bir yapının olduğu fikrini savunan yapısalcılığın aksine post yapısalcı görüş, okuyucuyu merkeze alır (Sözen, 2017: 51-52).

İnsanı anlamaya yönelik önemli katkılarda bulunan post yapısalcı görüş, kartezyen düşüncenin öznesi birey fikrini eleştirerek, insanı (özneyi) özgül bir kültür ve bilinçaltı yapılanması şeklinde düşünür.

Psikolojide ise özne, kavramın felsefeden kendisine yansıdığı biçimde kullanılmaktadır. Dolayısıyla ruhsal deneyimleri inceleyen, düşünen, tasarımlayan, bilen, işiten, duyan bendir. Psikoloji biliminde en çok bilinen ekoller ise bu anlayışa dayalı olarak ortaya çıkmıştır. Sözelimi bilişsel, davranışçı veya psikanalitik kuramlarda insan bilmeyi, ruhsal deneyimi ve davranışların bilinçle deneyimlerle ilişkisini araştırır. Kısacası psikoloji özne ve eylem arasında ilişki kurarak insanı anlamaya çalışır. Öznenin zihnin temeli olması durumu Batı medeniyetlerindeki bireyci anlayış ve düşünce yapısının kaynağını oluşturur. Bireyin bir olması, temel unsur olması hem insanın günlük yaşamında bilgiyi kullanımını belirlemiş hem de psikoloji biliminde insan ve birey kavramlaştırmasını belirlemiştir. Bireyin insanlarla ilişkisi öznenin

kendisinden diğere deyişle zihninden hareketle anlaşılmaya çalışılmıştır (Arkonaç, 2003: 15).

Farklı disiplinler için önemli bir konumda olan ve üzerinde araştırılmaya gereksinim duyulan özne konusu özellikle yapısalcılık sonrasında Fransız filozofları tarafından tartışılmaya başlanmıştır. Bu düşünürlerin biri de tezimizde çözümleme yönteminden yararlandığımız Michel Foucault'tur.

“Foucault'a göre Batı söyleminde ben olgusu XIX. yüzyılın başında ortaya çıkmıştır. Bu dönemde Kant'ta felsefi anlatımını bulan görgül-aşkın bir öznenin yan insanın ortaya çıktığını ve bu olgunun modern epistemeye bağlı olduğunu ve yakın zamanda başka bir epistemenin ortaya çıkışıyla birlikte insanın bilgi alanından çıkacağını belirtir. Episteme bilgiyi mümkün kılan paradigmalardır...Foucault'ya göre Descartes ve Kant'la başlayan ve insanı merkez alan felsefeler bitmiştir. Özellikle Lacan'ın öznenin parçalanışı ve dile bağımlılığını vurgulayan Foucault düşünüyorum ve varım arasında bir bağlantının olmadığını vurgular.” (Yakupoglu, 2011: 83).

İlk kitabını 1954 yılında yayımlayan ve 1984 yılında ölene kadar da pek çok farklı alanda çalışan Foucault, amacının iktidar olgusunu analiz etmek ya da bu analizin temelini atmak olmadığını tam tersine insanların kendi (batı) kültüründe özneye dönüştürülme kiplerinin bir tarihini oluşturmak olduğunu vurgular. İktidar sorunlarıyla pek yakından ilgilense de onun araştırmalarının genel yönelimi iktidar değil öznedir (Foucault, 2000: 11).

Özne ve öznel deneyim sorunları Foucault için kendi düşüncesinin temel sorunudur. Foucault öznedeki yoğunlaşan ve öznenin deneyimini nasıl yaşadığına bakan yaklaşımları reddedip öznel deneyimin kaynağını ve nasıl biçimlendiğini açıklamaya çalışmıştır. Foucault öznel deneyim biçimlerinin sorunsallaştırmalar yoluyla oluşturulduklarını, geliştirildiklerini ve dönüştürüldüklerini öne sürer. Sorunsallaştırmayı herhangi bir şeyi doğru ve yanlış oyununa sokan ve onu düşüncenin bir ürünü olarak kuran söylemsel ve söylemsel olmayan pratikler bütünü olarak tanımlar. Kendi yapıtlarını da batı kültüründe özneye dönüştürülmede özel bir yeri olduğunu düşündüğü delilik, hastalık, yaşam, dil, emek, suç ve cinsellik gibi deneyimleri kurmuş olan sorunsallaştırma süreçlerinin bir tarihi olarak yorumlamıştır. (Foucault, 2000: 11-12).

Foucault için kimlik ya da bireysellik bir öznel deneyimler kümesidir. Tarihsel olarak insanlar da bu deneyimlerin öznesi konumuna getirilir. Foucault için öznellik ise insanların kendileriyle kurmuş olduğu bir bilinç ilişkisi anlamına gelmektedir. Bu durum insanların kendi bilinçleriyle kendilerini temsil ediş biçimi olarak belirtilebilir. Dolayısıyla insanlar kendilerini belirli bir takım deneyimlerin tanımlanmasında temel olan kavramlar üzerinden kendi bilinçleriyle temsil etmekte ve böylece bu öznel deneyimlerin oluşturduğu kimliklerin öznesi konumuna geçmektedir. Bu durum aynı zamanda kendiliğinden o kimliklerin dayattığı sınırları benimsedikleri anlamına da gelmektedir. Foucault'a göre bu, batıda modern iktidar ilişkilerinin sinsi bir şekilde şiddet kullanmadan ya da rıza almak için herhangi bir sözleşme oyununa başvurmadan, çok ince taktiklerle iktidarın insanları nasıl tâbi kıldığını gösterir.

Özne kelimesinin bilhassa Fransızcada kullanılan kavram karşılığı açısından iki anlama geldiği burada özellikle belirtilmesi gereken husustur. “*Bunlar; denetim ve bağımlılık yoluyla başkasına tabi olan özne, ve vicdan ya da öz bilgi yoluyla kendi kimliğine bağlanmış olan özne. Sözcüğün her iki anlamı da boyun eğdiren ve tâbi kılan bir iktidar biçimini ifade etmektedir.*” (Foucault, 2000: 19). Dolayısıyla Foucault'un iddiası şudur; modernite söz konusu olduğunda iktidar bizi özne kılmak suretiyle tâbi kılar. Kısaca özne kendi gerçeğini itiraf eden, iktidara ve iktidarlara boyun eğendir. İtaate bağlı olarak özneleşen özne, ne özgürlük ne de özerklik konusuna bağlıdır.

Suriye ve Filistin Mektupları'nın söylemini çözümleme noktasında ilk incelemeye tâbi tutacağımız özne alanının Foucault'un söylem çözümlemesine ilişkin belirttiği özne, iktidar ve bilgi kavramlarıyla yakından ilişkilidir. Bunları kesin ve sert bir şekilde ayırmak mümkün değildir. Dolayısıyla bu kavramlar, Yusuf Akçura'nın söylemi üzerinden baskın taraflarına göre bir sınıflandırmaya tâbi tutularak değerlendirilecektir. Bu doğrultuda *Suriye ve Filistin Mektupları*'nın söyleminde Foucault'un belirttiği ve yukarıda da değinilen denetim ve bağımlılık yoluyla tâbi olan özne nispeten yer alsa da, kendi özbilgi yoluyla kendi kimliğine bağlanarak tâbi olan özne daha baskın konumdadır. Öne sürülen bu savı destekleyecek nitelikte olan bulgulara değinilmekle beraber bölgede faaliyet gösteren güçlerin sunduğu cazibe unsurlarının birey üzerindeki etkileri yani bireyin kendi özbilgi mekanizmasını işler hale getirip tebaa olmaları yolunda atılan adımlara da değinilecektir. Bu doğrultuda Yusuf Akçura'nın ilk olarak Suriye'ye seyahati için tercih ettiği Fransızlar'a ait gemilere dair gözlemi oldukça önemlidir:

“Halkın gözüne büyük ve güzel görünsün diye, Fransızlar büyük üç bacalı, iki direkli gemiler gönderiyorlar. Hem halka bununla tesir ediyorlar. Bu gemiler uzaktan böyle görünseler de, kendileri eski, okyanuslarda dolaşmış gemiler. Kamaralar pis, yemekleri orta, çoğunlukla yolcular şark halkı olduğundan bu hususları görüp tenkit edemez diye düşünüyorlardır herhalde.” (Akçura, 2016: 19). Belirtilen sözcüde özellikle yukarıda değindiğimiz cazibe unsuru göze çarpmaktadır. Ulaşım için kullanılan geminin sadece görünür kısmına önem verilerek bir cazibe unsuru niteliği kazandırılmaya çalışılmıştır. Nitekim cazibe merkezi yaratma stratejisinde görünüş büyük bir öneme sahiptir. Böylelikle özne konumundaki bireylerin tutumları yönlendirilerek kendi özbilgileriyle girdikleri ilişki yoluyla iktidara tabiiyeti sağlanacaktır. Nitekim geminin vasıflarının aktarılmasından sonra halka bu gemiyle tesir ettiklerini belirten Akçura bir anlamda özgür öznelere iktidara tabiiyet sürecini de yansıtmaktadır. Ayrıca Yusuf Akçura’nın dört buçuk ay sürecek olan Suriye ve Hicaz bölgesi ziyareti ve dolaylı olarak da yerine getireceği hac vacibi için attığı ilk adımın emperyal güçlerin iktidar araçlarıyla tebaa olmasına yönelik gerçekleştirilmesi, seyahatinin nasıl ve ne şekilde devam edeceğine dair okuyucuya çıkarım yapma imkânı da sunmaktadır. Seyahatinin hemen sonrasında gerçekleşen olayların anlatıldığı “Bizim kamarada benden başka orta dereceli bir Osmanlı memuru ve beş-altı yaşlık kızı vardı. Bunlar bir sepet yiyecek-içeceklerle birlikte büyük bir çömlekte İstanbul suyunu alıp gelmişler. Deniz tutmasın diye de her gün sabahtan akşama kadar sarımsaklı et ve onun üstüne portakal yiyorlar; dar kamaranın içi sarımsak kokusuyla, lavabo da portakal kabuklarıyla doluyor. Günlerden bir gün gemiyi dalgalar şiddetli sallayınca su dolu çömlek devrildi ve parçalandı, bütün kamaranın içi su doldu. Benim kitapla dolu bavulum ıslandı. Duramadım, zili çalarak hizmetçiyi çağırdım. Gelen Fransız hademe ikimize de kızmaya başladı: “Neden pencereyi açık bırakıyorsunuz, ben pencereyi kapatmıştım! Dedi. Yoltaşım Fransızca bilmiyor, ayrıca Fransızca cevap vermek de gereksiz. Başımızı eğip dinledik.” (Akçura, 2016: 19) sözce ise denetim ve bağımlılık yoluyla tâbi olan özne grubuna dâhil edebilme imkânı sunan somut desteğimizdir. Gemiyle seyahat sırasında kendisine şikâyet edilmek üzere çağrılan hademenin cevabı da yolcudan çok cezalandırılmayı ya da özgürlüğüne kavuşmayı beklemek üzere hücreye kapatılan insana verilmiş gibidir. Bu durum da Foucault’un denetleme ve manipüle etmenin araçları olan kapatma pratiklerini (hastane, akıl hastanesi, hapisane) çağrıştırmaktadır (Foucault, 2000: 14). Bu durum da Akçura ve beraberindeki yolcuların doğrudan doğruya siyasi ve ekonomik müdahalelerin nesnesi durumuna

geldiğini göstermektedir. Ayrıca görevlinin Akçura'ya ve diğer yolculara bağırması ileride denk gelebilecekleri bir takım yaptırım ve cezaya maruz kalmamak için yapılan davranış biçimlerine kısıtlama getirme durumudur. Bu durumda bahsedilen manipülatif işlevin alanının kapsayıcılığının çok daha geniş olduğunun belirtilmesi gerekir. Çünkü bu manipüle edici işlev sadece huzursuzluk yaratan ya da şikâyet eden yolcu kimliği saptanan ve bir tür gözetim / denetime tâbi olanları değil, uyarıya maruz kalan Akçura ve beraberindeki yol arkadaşlarına karşı gösterilen muameleye maruz kalmak istemeyen diğer yolcuları da öncesinden yönlendirmekte ve yolcuların itaat etmeye aykırı davranışları engellenerek kısıtlanmaktadır. Dolayısıyla hademe de işçi sınıfından öte iktidarın temel denetim biçimlerinden olan gözetim ve denetimi sağlayandır ki bu noktada göz¹³ önemli bir iktidar organıdır. Böylelikle insan konumunda yer alan özne kendi özbilgisi yoluyla iktidarın nesnesi hâline gelebilecektir.

Henüz 1913 yılında bölge üzerindeki iktidar ve sömürme arzusu içerisinde faaliyetlerini gerçekleştiren emperyal devletlerin bu husustaki faaliyetlerini dile getirerek halkı bilinçlendirmeyi amaçlayan Yusuf Akçura'nın kaleminden dökülen şu ifadeler de önem barındırmaktadır: “*Avrupa ve Amerika Hristiyanları para sarf ediyorlar, bazı zahiri iyilikler yapmasına da yapıyorlar, ama onların gizli maksatları var; onlar da bu yerde siyasî bir şeyler yapmak istiyorlar, dinî misyonerlik yapıyorlar... Avrupalılar, Amerikalılar hiç ahmak değil, onların sizin de benim de aklımıza gelmeyen bin türlü maksatlarının olmasına hiç şek ve şüphe yok... İyi Amerikalılar, Fransızlar, Almanlar, burada gelip giden mektep, hastane vesaire yaparken Hristiyanlığı, Hristiyanlığın kendine has mezheplerini yaymaya ve kendi padişahlıklarını halka sevdirep, burada dillerini yaymaya, bu yerin ticaretine sahip olmaya, ihtimal ki bir gün siyasetce de bu yerleri kendilerine bağlamayı düşünüyorlar, lâkin bu maksada ulaşmak için çok hayırlı ve faydalı işler de yapıp bırakıyorlar.*” (Akçura, 2016: 31). İfade edilen sözcüde de bu modern iktidar ilişkilerinin kılcal biçimde gerçekleştiğini aynı zamanda şiddet kullanmadan ya da rıza almaya gerek duymadan çok ince taktiklerle insan konumundaki özneleri, iktidarın kendisine nasıl tâbi kıldığını gösterir niteliktedir. Muktedir olma yolunda bölge halkına fayda sağlayacak nitelikte hastane, mektep, medrese gibi yapılanmaları inşa etmeleri de iddia edilen savı kuvvetlendiren bilgilerdir. Öyle ki sadece yapılan ya da görünenin incelenmesinin salt iyilik ya da fayda anlamına

¹³ Ayrıntılı bilgi için bkz: Jeremy Bentham, *Panoptikon Ya Da Gözetim Evi (Panoptikon Gözün İktidarı İçinde)*, İstanbul, 2016, s. 9-17.

gelebileceği de net bir şekilde gözler önüne serilmektedir. Dolayısıyla görünüş ve cazibe faktörleri bu hususta tekrar devreye girmektedir.

Bölge üzerinde hâkimiyet emeli güden emperyal güçlerin bu politik iktidarı sağlama yolundaki icraatları bağlamında cazibe merkezleri yaratma stratejilerine örnek olarak: *“Beyrut şehrinin planına göz atınca, şehri kaplayan büyük binaların hepsinin mektep, hem de ecnebi mektepleri oldukları görülüyor. Beyrut’ta pek çok mektep var; Fransızlar, Amerikalılar, İngilizler, Almanlar, Rumlar, Ermeniler, Yahûdiler hatta Türkler orta, aşağı derecede mektepler yapmışlar. En az mektebi bulunan halk, Müslüman Araplar! Beyrut’a gelip giden kişinin zihninde en derin kazınıp kalacak hatıra, muhakkak ecnebi mektepleri olacaktır.”* (Akçura, 2016: 21). Gösterebileceğimiz ifadeye görme temelli algı oluşumu noktasında etkinin sadece zihinsel edimlere değil yaşamın tüm yönlerine yayıldığı belirtilebilir. İlerleyen zamanlarda bahsedilen mekteplerden Amerikan Kolejine ziyareti amaçlayan Akçura’nın ziyaretinin öncesinde okulun bulunduğu konumla ilgili tespit ve gözlemleri de önemli bir cazibe merkezi görünümünü yansıtmaktadır. Öne sürülen savı somutlaştırmak amacıyla aktarabilecek olan *“Amerikan Koleji’nin yapıldığı yer şehrin en güzel yerlerinden. Elektrikli tramvay pazarları geçip, külliye mahallesine gelince sokağın temizliği dikkat çekiyor, hava açılıyor, insanın gönlü ferahlıyor; sokağın iki tarafında yeşil yapraklı ağaçlar içinden uzayıp göğe süzülen kara selviler, üstü püsküllü güzel hurma ağaçları arasında sarı taştan yeni yapılmış güzel taş binalar görünmeye başlıyor. Tramvay külliyesinin büyük kapısı önünde duruyor. Kapı biraz İngiliz gotiği karıştırılıp yapılmış.”* (Akçura, 2016: 25) sözcüde kolejin konumu neredeyse şehrin merkezi olmasının yanı sıra şehrin en güzel yeri olması, toprakla estetik ve sembolik bir ilişki içerisinde olması da insan öznenin kendi özbilinciyle ilişkisi neticesinde tabiiyetini sağlayacak niteliktedir. Yine mekteplerin niteliği ve niceliği hakkında mukayeseli tespit ve görüş belirten Akçura’nın: *“Geçen mektubumda Arapların, Türklerin, Müslümanların mektep ve medreselerinin azlığını yazmıştım, hayır işlerinde de bunlara ilave edilecek çok şey yok. Türklerin bir askerî hastaneleri, Arapların bir cemiyet-i hayriyeleri, işte sadece bu. Dârüleytam, Darülâceze falan yok. “Avrupalıların var ya niye lâzım? Diyenlerle de karşılaştım, bu fikrin sonu elbette: Avrupalıların medeniyeti, hükümeti var, bize niye lazım? demeye gelecektir.”* (Akçura, 2016: 31-32) sözcüsünde toplumsal dokuyu oluşturan asıl unsurların bölgenin resmî sahibi olmasına rağmen tebaa statüsünde olan bölge yönetimi ve azınlık konumunda olan sosyal yapılanmanın krokisi sunulmaktadır.

Dolayısıyla bireyleri özneleştirme teknikleri olarak da bahsedebileceğimiz bu tekniklerle esasında insanların tutumlarını yönlendirmek amaçlanmaktadır.

Özellikle Yusuf Akçura'nın seyahatinin ilk aşaması olan Suriye'den gönderdiği mektuplarda yaşamın nasıl denetim altına alındığı ve iktidarın nesnesi hâline geldiği belirgin kılınmıştır. Dar kapsamda bireyleri özneleştirme teknikleri olarak da bahsedebileceğimiz bu teknikler daha geniş kapsamda ekonomik ve politik düzenlemelerle de ilerleme göstermektedir. Dolayısıyla bu noktada düşünce ve düşünme kavramının önemini tekrar vurgulamak yerinde olacaktır. Nitekim özneleşmenin bireyin kendi kendisiyle kurduğu bir bilinç ilişkisi olduğundan yukarıda bahsetmiştik. Bu bilinç ilişkisini hatta bölge üzerindeki halkın kendi varlığını, davranışını ve tutumlarını belli başlı kavramlar alanında temsil etmesine dayanak olarak da belirtebileceğimiz: *“Osmanlı orduları, Rumeli’nde yenilip, Osmanlı Devleti’nin kuvveti, kıymeti azalınca, Avrupa devletlerinin her biri Türkiye’nin bir tarafından bir parça kopartmaya karar verip bu işe başlamışlar. Fransızlar, İngilizler yüz yıldan fazla bir zamandan beri, Suriye ve Filistin taraflarını Türkiye’nin taksiminde kendilerine düşecek bir parça diye hesaplayıp geldiklerinden, bu bölgede bazı hareketlerde de bulunuyorlarmış... Suriye halkının gayri Müslimleri arasında uzun zamandan beri bazı Avrupa hükümetlerine bakanlar da yok değilmiş, Avrupa hükümetleri gerek olduğu zaman bunların isteklerine de istinad olacakmış. Asıl sebep Osmanlı hükümetinin şimdiye kadar bir-iki asker ve at alıp, memleketin, halkın faydası için hiçbir iş yapmaması olmuş.”* (Akçura, 2016: 40) sözcüde ayrıca hükümlerlik ve yönetim arasındaki farka değinmek gerekir ki bu sözcüde yönetimin hükümlerlik çatısı altında yer almadığı belirgindir. Nitekim toprak üzerinde hâkimiyet kuran hükümlerlik insanların ya da nesnelere belli bir akış içerisinde yer almasını planlayamamıştır.

Yönetimin önemi ise bu noktada karşımıza çıkmaktadır. Hükümlerlik iktidarın yapması gereken sadece bir iki asker ve at almak değil halkın yaşam hareketlerini düzenlemek, halkın sağlığını korumak ve geliştirmek, onlara refah içinde yaşam hakkı ve toplumsal güvenceler de sağlamak olacaktır. Bunların eksikliği ise bölge üzerinde yaşayan bireylerin özneleşme sürecine olumsuz etkiye sebep olmaktadır. Görünüşte toprak üzerinde hükümlerlik olan Osmanlı Devletinin yönetimdeki bu zafiyeti özgür öznelerin mevcut durum üzerinden kendileriyle bilinç ilişkisine girerek toprağın asıl sahibini değil toprak üzerinde öznelerin ve şeylerin bir bütünlük içerisinde akış hâlinde tasarlandığı yönetim anlayışını benimsemek dolaylı olarak da bu anlayışı güden güçlere

tâbi olmasına sebep olmuştur. Nitekim aynı mektubun sonraki satırlarında yer alan sözcüde: “*Hükümetin faydasızlığından değil, zarar vermesinden, zulmünden, Müslüman halkın çoğu şikâyet ediyorlar. Toprak sahipleri çeşitli kötülükler, adaletsizlikler yapıyorlarmış. Köy halkı, hatta Bedevî kabileleri de toprak sahiplerinden bıkmışlar. Eğer hâl böyle devam etse, bir devletin, mesela Fransa’nın ya da İngilizlerin bu topraklara gelmesinin, bu toprakları almasının kendilerine fayda getireceğine inanan halk, kendilerinin bugündeki kötü durumlarına bakıp birisinin tasallutuna belki şiddetli bir şekilde karşı durmayacaklar.*” (Akçura, 2016: 40-41) özne konumunda bulunan bireylerin, bölgenin resmî sahibi olmayı amaçlayan emperyal devletlerin faaliyetlerine olumlu baktıkları hatta tebaa olma noktasına geldikleri aktarılmaktadır.

Ayrıca sözcü en genel ifadeyle bölge üzerindeki sömürme faaliyetlerinin nasıl ve ne zaman cereyan ettiği, ne kadar süredir devam ettiği ve bölge üzerinde nüfuz sahibi olan yerlilerin halkı nasıl kışkırttığı, tabiri caizse halka nasıl zulmettiği ve bölge üzerinde hâkimiyet arzusu güden emperyal güçlerin faaliyetlerine nasıl ılımlı bakmaya yönelttikleri ve nihayetinde nesne hâline gelen öznelerin nesneleşme sürecini adım adım aktarır niteliktedir. Sivil halkın tutumu ve davranışları bu şekilde yönlendirilip denetim altına alınırken, bölge üzerinde çok fazla yabancı medresesi olduğu vurgusunu hemen hemen her mektubunda dile getiren Akçura’nın yazılarından hareketle medreselerde de durumun farksız olmadığını bu faaliyetlerin aynı doğrultuda ilerlediğini belirtebiliriz.

“*Fransızca çok iyi okutuluyor, Muallimler işlerini biliyorlar, çoğu Fransa’dan gelmiş Fransızlar. Bu muallimler Fransız dili ile birlikte Fransa muhabbetini, Fransız medeniyetinin büyüklüğünü, Fransızlar’ın insaniyeti vesaireyi çocuklara telkin ediyorlar... Fransızca muallimi Fransız şairlerinin, ediplerinin sanatlarında ustalıklarını, fikirlerinin âliliğini, Fransız halkının küçüçük çocuklarında bile şefkat ve insaniyet hislerinin güzelliğini anlatmaktadır.*” (Akçura, 2016: 55). Akçura’nın külliyezi ziyareti sırasındaki gözlemlerine dayanan bu ifade de savımızı desteklemektedir. (Mekteplerin bilgiyi sunma ve işletme biçimleri özellikle bilgi bölümünde ayrıntılı olarak ele alınacaktır.)

“*Söz burada sadece gazeteler hakkında değil, bütün ıslahat hareketlerine şu gibi isnatlar yapıyorlar, hem okuyucuların çoğu Arapların kendinden! Bunların söylediklerine bakılırsa bütün ıslahat hareketi “yabancı parmağından” yabancuların kışkırtmasından çıkıyormuş. Fransa ve İngiltere’nin bu toprakları almak istediği ve bu*

nedenle fitne çıkarmaya çalıştıkları, bu fitneye ana sebep olarak ıslahatı, ıslahat toplantılarını, Lecnetü'l İslahat, el Nadi el-ıslahat, daha başka şeyleri ortaya çıkarmışlar. Bunu bir kısım kişiler yapıyor, ecnebiden para, yardım alıyor, bir kısmı onların çizgisinde yürüyor, işin nereye gideceği bilinmiyor... Avrupalıların Suriye'yi yemeye, yutmaya niyetli oldukları iştahla baktıklarına şek ve şüphe yok. Bir emelleri olmasa, niye milyonlarca para sarf edip mektep ve darülfünunlar, hastaneler, yetimhaneler açıp uğraşınlar? Yerli halktan Avrupalılar lehine propaganda yapan, söz dağıtan, gazete çıkaran da olur. Ama asıl halkı onların tarafına döndürmede şimdiki hâllerden bezdirmeye, Osmanlı hükümetine karşı durmalarında bu vakitli ve küçük işlerin o kadar büyük tesiri olmaz. Büyük tesir eden, talim ve şefkat yurtlarıdır...halkın karası, cahili bu adaletsizlikleri duysa, anlasa da Allah'a yalvarıp kalıyor, başka bir şey yapamıyor. Fakat biraz dünya gören, hele Avrupa mekteplerinde az çok okuyan, Avrupalılarla ilişkileri olan kişiler başka türlü bakmaya başlıyor, o adaletsizliklerden, yolsuzluklardan, pisliklerden idaresizliklerden hükümeti mes'ul görüp, düşünmeye, konuşmaya, itiraz etmeye başlıyor. Hatta bu hükümetten kurtulup başka bir hükümet idaresine girmeyi istemeye başlıyor.” (Akçura, 2016: 60-61).

Sözcesi de insanları yönetme arzusunu gerçekleştirmek isteyen iktidarın egzersizlerinin vücut bulduğuna dayanak konumundadır. Şiddeti dışlayan bu yeni iktidar biçiminde iktidar tarafından kuşatılmaya çalışan bedenin toplumsal bütünlüğe yayılması için iktidar egzersizleri olarak da belirtebileceğimiz ince ve yeni teknikler gerekmektedir. Foucault'un dispoitif olarak da adlandırdığı bu somut düzenlemeler biçimi olan stratejik teknik sistemini ise söylemler, kurumlar, mimari oluşumlar, düzenleyici kararlar, idari tasarruflar gibi söylemsel ve söylemsel olmayan öğeler arasındaki ilişkiler oluşturur. Bu sistem güç ilişkilerini güdümlenici, geliştirici, dengeleyici bir işleve sahiptir (Foucault, 2000: 18). İktidarın bu egzersizlerinin şiddetini ve yaşamın tüm alanlarına yayılmasının etkisi de öznelere tebaa hâline gelişi olmaktadır. Bu hususta özneyi madun etmeye yönelik bir anlayış doğrultusunda gerçekleştirilen faaliyetler ilgili sözcüde somutlanmıştır: *“Beyrut'ta Türkçe kitap, gazete okunmuyor, Beyrut'ta Türkçe kitap satan bir kitapçı da yok denilebilir, Türkçe umumî dersler verilmiyor, tiyatro oynanmıyor, Türk hayatından sinema gösterilmiyor, Türk'ün yaptığı eşyalar satılmıyor, Türk müziği meçhul, Türk mimarisinin varlığı da işitilmemiş. Başka ne söyleyeyim, Türk medeniyetinin vücudunu halka gösterecek, onu halka sevdirecek, onlara halkın muhabbetini celp edecek bir şey de yok vesselam...Beyrut*

kültür bakımından İstanbul'a hiç bakmıyor. Onun yöneldiği medeniyet kiblesi Paris ile Kahire... Beyrut ve ahalisine gazeteler, kitaplar, tiyatrolar, sinemalar, evler, oyunlar, giyimler, maksatlar, gayeler, hepsi Paris ile Kahire'den, bazen Kahire üzerinden Londra'dan geliyor. İki büyük Fransız kitap satıcısı var pazarda, ondan başka bütün mekteplerin kendi içinde de Fransız kitaplarını, en yeni çıkanlarını satıyorlar. Fransız gazetelerini sokaktaki gazeteciler satıyor, bir İstanbul kitabı, bir İstanbul gazetesi bulmak için memurlardan yardım istemekten başka çare yok. Arap gazeteleri telgraf haberlerini Fransız, İngiliz hatta Yunan ajanslarından alıyor, Osmanlıdan almıyor. Fransızca çıkan gazete var, Türkçe yok. Şehirde çoğu kafe, iki büyük sinema salonu dolup taşıyor. Bunlarda Mısır ve Avrupa şarkıları söylüyorlar, sinemalar her akşam Fransızların milli tarihlerini, kahramanlıklarını, şefkatlerini, marifetlerini halka gösterip durmaktadırlar. Hatta biri söyledi: Sinemaların büyüğü, Fransız hükümetinin parası ile yapılmış diye. Bu söz doğru mu değil mi bilmiyorum, ama tiyatrunun her köşesine birkaç Fransız bayrağı asılmış, ister istemez insanın gözüne batıyor.” (Akçura, 2016: 69-70).

Özneyi kendi özbilinciyle iktidara tâbi kılmayı amaçlayan emperyal devletler faaliyetlerini bu politik amaç çerçevesinde gerçekleştirmektedirler. İktidarın çıkarına uygun olarak gerçekleştirdiği bu faaliyetler yerel halkın gözünde neredeyse kamu hizmeti olarak görülmektedir. Kamu hizmeti olarak görülen bu faaliyetlerle eylemi öznenin huzuruna sunan iktidar biçimi istekleri doğrultusunda halkın görüşlerine yön vermeyi amaçlamaktadır. Nitekim bunun başarıyla sonuçlandığı da yukarıda belirtilen sözceden hareketle ifade edilebilir. Ayrıca belirtilen kamu hizmetlerinin arasında yer alan din, sağlık, eğitim ve kültürel değerlere ilişkin bir faaliyet mekanizmasının işlevselliği kitleleri etkileme ve yönlendirme üzerine kuruludur. Yusuf Akçura'nın söyleminden de anlaşıldığı belirtilen bu işlev amacına uygun olarak aldatma, kendine çekme, adım adım planlanan amaçsal istekleri kabul ettirme ve en nihayetinde kendine tâbi kılmaya yöneliktir. Kısacası bu faaliyetler etkileme ve yönlendirme araçları olarak da belirtilebilir.

3.2. Bilgi Kavram Alanına Dayalı Söylem Çözümlemesi Tespitleri

Bilgi insan etkinlikleri dâhilinde ya da neticesinde ortaya çıkar ve tam olma, tamamlanma yolunda sürekli ilerleyen bir sürece tâbidir. İnsanlık tarihinde bilgi, özellikle çıkış noktası, alanı ve sonuçları gibi pek çok araştırmaya konu olmuştur. Bu araştırmaların neticesinde çeşitli ekoller (usçuluk, deneycilik, olguculuk, kuşkuculuk vb.) ortaya çıkmıştır. Bunların içeriği ve oluşumu gibi konulara yer vermenin konumuzun, dolayısıyla da tezimizin ana yörüngesinden sapmasına neden olacağı endişesiyle Foucaultcu söylemde işlevi ve iktidarla ilişkisi bağlamında değerlendirmenin daha uygun olacağını düşünmekteyiz. Nitekim Foucault, bilginin iktidar ilişkileri kapsamında, toplum ilişkileri üzerinde yaptığı etkiyi ve katkıyı her taraflı bir incelemeye tâbi tutarak çarpıcı bir şekilde ortaya koymasına yönüyle değerlendirmektedir. Ayrıca Foucault iktidardan bağımsız, özerk bir bilgi alanı oluşturmaya yönelik yaklaşımları da eleştirmektedir. “*Belki de, bilginin ancak iktidar ilişkilerinin askıya alındığı yerde olacağını ve bilginin ancak onun emirlerinin, taleplerinin ve çıkarlarının dışında gelişebileceğini düşündüren koskoca bir gelenekten de vazgeçmek gerekmektedir.*” (Foucault, 2015: 65). Böylece Foucault iktidarın bilgi üreten, bilgiyi inşa eden özelliğini göz ardı eden ve yinelemeye ihtiyaç duyarak ifade edeceğimiz iktidardan bağımsız bir bilgi türünün olabileceğini kabul eden yaklaşımlara karşı çıkmakta iktidarın bilgiyle bilginin de iktidarla eklemli bir yapıda olduğunu savunmaktadır. Hatta biraz daha ileri giderek sarf ettiği “*daha çok, iktidarın bilgi ürettiğini (ve bunun yalnızca bilgiyi, yararlandığı için teşvik ederek ve yahut da yararlı olduğu için uygulayarak yapmadığını, iktidar ve bilginin birbirlerini doğrudan içerdiklerini; bağlantılı bir bilgi alanı oluşturmadan iktidar ilişkisi olamayacağını kabul etmek gerekir.*” (Foucault, 2019: 65) ifadesiyle iktidarın bilgiden tam anlamıyla kopamayacağını da belirtmiş olur. Bu doğrultuda iktidar mekanizmalarının işleyişi ve iktidar ilişkilerinin bu süreç içerisinde bilgi nesnelere inşa etmekte olduğunu belirtebiliriz. Kısacası iktidarın varlığı bilginin tezahürü olarak karşımıza çıkarken, bilgi de iktidar etkilerine hizmet eder.

“*Bilimsel bir bilginin gelişimini, iktidar mekanizmalarındaki değişimler dikkate alınmadan anlamak olanaksızdır. Tipik örnek ekonomi bilimidir. Fakat, biyoloji gibi bir*

bilim de; tarımdaki gelişmeler, dış ülkelerle ilişkiler ya da sömürgelerdeki tahakküm gibi karmaşık unsurlara göre evrildi. İktidar mekanizmalarını düşünmeden bilimsel bilginin ilerlemesi düşünülemez.” (Foucault, 2015: 248).

Bu noktada bilginin iktidara hegemonyası ya da tabiiyetinin söz konusu olmadığını da ayrıca belirtmek gerekir. Böylelikle asıl vurgulanması gerekenin ikisinin kesin olarak birbirine bağlı olmasından öte, tamamen birbirlerinden bağımsız var olamayacakları olduğu anlaşılabilir.

Bilginin söylemle olan ilişkisini incelediğimizde ise öncelikle bilginin söylem ya da söylemler içinde kökleşmiş bir yapıda olduğunu belirtmemiz gerekir. Foucault her ne kadar bilgiyle iktidar kavramlarının eklemli birlikteliğini derinlemesine ele alsada da bilgiyle söylem arasındaki ilişkiye de farklı bir gözle bakmaktadır.

“Foucaultcu düşüncede söylem; hakikat, bilgi ve gücü düzenleyen moddur: Bilgi, söylemlerin içine kazılmıştır, onların dışında değildir; ideoloji kavramı da öznenin (yazarın ya da okuyucunun) teorik anlayışına kilitlenmiştir. Bilgi, güçte içkindir; eylemler ise birer strateji ve taktiktir.” (Sözen, 2017: 66).

Bilgi insan bedenini kuşatıp denetim altına almak için söylem geliştirir. Bu söylem de bilgi-iktidarın bir mahsulü, bilgi ve iktidar ilişkilerinin eklemlediği bir ögedir. Burada iktidar bilgiyi meydana getirir, bilgi de bu iktidarın alanını genişletir, gücünü ve potansiyelini artırır. Bu doğrultuda iktidar ile bilgi arasındaki ilişkiyi bilgi başlığı altında değerlendirmemizi, bilgiyi iktidardan ayırma gibi bir yanılgı içerisinde gerçekleştirmeye çalışmadığımızı özellikle belirtmemiz gerekir ki tersi bir durum Foucaultcu söylem çözümlemesine aykırı bir durumdur. Nitekim mektupların yazıldığı coğrafyada özellikle de Beyrut'taki mekteplerin şehirde göze çarpan en önemli yapıları kapsaması, bu mekteplerin çoğunluğunun yabancı ülkelere ait oluşu ve önemli birer bilgi inşa merkezi olması bilgiyi ayrı bir başlık altında değerlendirmemizi gerektirmiştir.

Yusuf Akçura'nın seyahatinin ilk durağı olan Beyrut şehri hakkındaki ilk gözlemleri şehri kaplayan büyük binalar üzerine olmuştur. Dikkatini celbeden bu büyük

binaların hepsinin mektep bilhassa da yabancı¹⁴ mektebi olması kültürel ve demografik özellikler göz önünde bulundurulduğunda şaşırtıcı bir durum olduğu ifade edilebilir.

Yukarıda bahsedilen durumu daha net ve anlaşılır kılmak için de yine mektup metinleri üzerinden açıklığa kavuşturmamız yerinde olacaktır. Mektupların kaleme alındığı dönemde Beyrut şehrinin nüfus ve mekteplerinin sayısı ve oranına dair çok önemli bilgiler içeren mektuplarda Beyrut şehrinde yaşamakta olan 150.000 civarında kişinin sadece 40 bin tanesinin Müslüman olduğu belirtilmiştir. Geride kalan çoğunluğun ise Hıristiyan ve Yahudi olduğu aktarılmıştır. Hıristiyanlığın daha çok Katolik ve Ortodoks mezheplerinden olan Beyrut Hıristiyanların haricinde kalan beş bin civarı insanın da Fransa'dan, Amerika'dan, İngiltere'den, Rusya'dan gelen ecnebilerin olduğu ayrıca belirtilmiştir (Akçura, 2016: 22).

Demografik özelliklerinden sonra şehirdeki eğitim durumunu (mektep sayısı) değerlendiren Akçura 40 bin Müslüman nüfusa ait 4 tane kız, 23 tane erkek mektebi olduğunu belirtir. Öte yandan Hıristiyanların ise 42 erkek, 25 de kız mektebi olmak üzere 67 mektebi vardır (Akçura, 2016: 22).

Belirtilen sayıların Müslüman ve Hıristiyan nüfuslarıyla mukayese edildiğinde arada oransal olarak büyük bir fark görülmesi de asıl farkın verilen eğitim ve eğitim kurumlarının mekânsal kimliği noktasında olduğu görülmektedir. Nitekim Müslümanlara ait 27 mektebin sadece üç tanesi (Külliyeye-i Osmaniye isimli Arap lisesi, bir hükümet lisesi, bir de dar'ül muallim) nitelikli, kalan 24 tanesinin olduğu grubu da eski sıbyan mektepleri oluşturmaktadır. Bu mekteplerde verilen eğitime gelindiği zaman kurumsal niteliğini koruduğunu görürüz. Öyle ki metinde bu mekteplerin öğrencileri dizip bağirtmak, mektepte buldukları vakitlerde biraz kuran okutmayı ve yazmayı öğrettiklerine dair bilgiler yer almaktadır (Akçura, 2016: 23).

“Sübyan mekteplerinde kırk elli erkek çocuğu, pis hurma çitasına dizip sadece bağirtıyorlar. Bu mekteplerin şakirtleri mektepteki vakitlerinde az çok Kur'an okumayı, çok zorlukla yazmayı öğrenseler de çıkınca bunları öğretiyorlar.” (Akçura, 2016: 23). Akçura'nın bu söyleminden hareketle bu kurumlardaki iktidar ilişkilerinin olası şekillerini ve muhtemel benzerliklerini ortaya koymaya çalışırsak bazen mahkum-gardiyan, bazen hasta doktor, kimi zaman usta-çırak hatta bazen de asker-komutan arasındaki iktidar modelleriyle benzerlik gösterdiğini ifade edebiliriz. Baskıcı iktidar

¹⁴ Akçura'nın ifadesiyle ecnebi.

mekanizmalarını görebildiğimiz bu okulda ayrıca okulun yalnızca okuma yazma öğretme ve bilgi aktarma birimi olmadığını bir tür dayatma olduğunu da görebilmekteyiz. Oysa Foucaultcu iktidarda iktidarı baskı terimleriyle düşünmemiz endişe verici bir sorundur ki bu da önemli bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Burada ifade edilmeye çalışılan eğer iktidar bir şeyleri yasaklıyor ya da mecburi kılıyorsa bu durumda iktidara karşı olumlu düşünce nasıl mümkün ya da hasıl olabileceğidir.

İktidarın olumlu etkilerinin olması, bilgi üretmesi gerekir. Böyle bir çözümleme yaklaşımıyla dönem coğrafyasında bulunan yabancı okullara göz attığımızda durumun Müslüman mekteplerine kıyasla tamamen zıt ve bilinçli bir zihniyetin iktidar mekanizmalarının temelini teşkil ettiğini görebilmekteyiz. Yorumumuza dayanak olarak belirtebileceğimiz *“İngiliz ve Amerikalılar mekteplerini hayattan ayırmaya çalışıyorlar; bu onların pedagojisinin de esası. İngiliz ve Amerikan mekteplerinde talebe hayata başladıktan sonra, göreceğinden başka ömür sürmüyor, Fransızlarda, Osmanlılarda olduğu gibi mektep bir kışla, şakirtler bir bölük asker değil. Bu külliye tam medenî bir şehir, dershaneler evlerdeki çalışma odalarına benziyor, ayrılıp konuşmak, oynamak, gülmek için ayrı odaları var. Bunları çok zevkli bir şekilde döşemişler. Masaların üzerinde çeşitli oyun eşyaları, kartlar satrançlar duruyor. Bu misafirhanenin bir köşesinde ders okumak için sıralar dizilmiş.”* (Akçura, 2016: 25) sözcede amaçsal faaliyetlerle iletişim sistemleri ve iktidar ilişkileri arasında bir dengenin olduğu ifade edilebilir. Bu karşılıklı ilişkilerin oluşturulduğu mekânlardan biri olan eğitim kurumlarında düzenli ve sistemli bir kitlenin oluşturulduğunu da görebilmekteyiz. Bahsedilen kitle yığınının inşa edildiği eğitim kurumunda kurumun mekânsal düzeni, içsel yaşamı şekillendiren ve yönlendiren detaylı düzenlemeleri, kurum içerisinde hazırlanıp düzenlenen farklı etkinlikler ve en nihayetinde belirli konum, yetenek, işlev ve kimlikleriyle (yüz) yaşamının büyük çoğunluğunu bu kurumda geçiren bireyler bir iktidar kitlesini meydana getirir.

İfadelerimizi daha anlaşılır ve güçlü kılmak için somut dayanak oluşturmak amacıyla belirtebileceğimiz *“Bu mektep öğrencilerinin hafızalarına ölü kelimeler, düsturlar öğretmeye çalışmıyorlar. Burada insan yetiştiriyorlar, burası bir insan fabrikası: Gelen öğrencilerin maddi ve manevî bütün hayatını değiştirip, onun düşüncesinde de, hareketinde de yeni bir insan yapıp çıkarıyorlar. Bunlara sadece okutmak yetmiyor, öğrenciye önceki hayatında başka türlü hayat öğretiyorlar. Yalnız*

eğitim, telkin ile değil, fiilen, hayat ile terbiye ediyorlar.” (Akçura, 2016: 25-26) sözcüde mevzubahis iktidar kitlesinin mevcut olduğu kurum içerisinde her türlü bilgi akışı, beceri ve yeteneklerin geliştirilmesi, emir-itaat göstergeleri, her bireyin farklılığı büyük oranda iletişim sistemleriyle sağlanmaktadır. Ayrıca bu iktidar kitlesi planlanmış bir disiplin içerisinde iktidar yapılanmasını diğer bir deyişle iktidar yığınına meydana getirir. Burada disiplin kavramının baskı ve şiddeti içeren bir disiplin anlamına gelmediğinin de belirtilmesi gerekir. Çünkü Foucaultcu söylemde disiplin kavramının nasıl değerlendirildiğinden bahsetmek çalışmamızın amacına ulaşması bakımından gereklilik arz etmektedir.

Yaşamın her anında ve her yerdeliğiyle iktidar ilişkilerinde büyük bir rol oynayan disiplin kavramı gözlem ve denetim mekanizmasında olması gereken temel unsurdur. *“Disiplin aslında, toplumsal gövdedeki en ufak unsurlara varıncaya kadar denetleyebilmemizi sağlayan, bizzat toplumsal atomlara, yani bireylere ulaşmamızı sağlayan iktidar mekanizmasıdır. İktidarın bireyselleştirme teknikleridir. Birini nasıl gözetlemeli, davranışını, tavrını, becerilerini nasıl denetlemeli, performansını nasıl pekiştirmeli, yeteneklerini nasıl çoğaltmalı, en yararlı olacağı yere onu nasıl yerleştirmeli: benim anladığım disiplin işte budur.”* (Foucault, 2000: 149-150). Dolayısıyla iktidarı olumlatan bir ekseninde yer alan disiplin kavramını iyileştirici ve genişletici etkisiyle birlikte düşünmemiz gerekir.

Foucault’un ele aldığı belirtilen disiplin teknolojisinin metinde somutlaşmasını ise Akçura’nın *“Neler ve nasıl okuttuklarını incelemedim, hem gerek de görmedim; ancak öğrencileri nasıl istedikleri şekle getirdiklerini gördüm. Şaşılacak şekilde, talebelerin fikirlerini, terbiyelerini, hareketlerini, giyimlerini saç ve bıyık şekillerini değil, yüzlerini ve renklerini de değiştiriyorlar; ben mektepte okuyan hemşehrim bir öğrenciyi -hiç mübalağasız yazıyorum- İngiliz diye düşündüm. Bu mektebin resmî bir forması yok, lâkin öğrencileri nerede görsen tanımak mümkün!”* (Akçura, 2016: 26) söyleminde özellikle de çokluk, çoğulluk içerisinde bireyselleştiren, disipline edici yöntemiyle iktidarın bireylerin tavırlarını, davranışlarını, fikirlerini, bedenlerini dahi değiştirmeyi amaçlayan bireyleştirici teknolojiye tanıklık etmekteyiz. Başka bir deyişle bir bedenin, davranışların, hareketlerin ve söylemlerin bireyler olarak tanımlanması ve inşa edilmesini görebilmekteyiz. Bu durum da iktidarın temel etkilerindedir. Daha anlaşılır bir ifadeyle açıklamak gerekirse bireyi iktidarın dışına ya da karşısına konumlandırmayan bir etkinin varlığından söz edilebilir.

Birey iktidarın ilkel bir etkisi ve bu etkililiği oranınca da iktidarın bir aracıdır. Nitekim iktidar da kurduğu, meydana getirdiği bu bireyler üzerinden faaliyet gösterir. Fakat bilgi *Suriye ve Filistin Mektupları*'nın söyleminde salt iktidarın kurucu ve uygulayıcı işlevi olarak kullanılmamaktadır. Bilginin elde edilmesinin gerekliliği, ancak bilindiği takdirde ve kullanılmaya hazır hâle gelen durum ve konumda muktedir olunacağı Yusuf Akçura'nın söyleminde vurgulanmaktadır. Bu gözlemlere ilişkin belirtilen *“Bizim Tatar talebeleri, büyüklerine hürmet gösteriyorlar ve saygılılar, beni mektebe çağırıp, güzel bahçenin denize bakan bir köşesinde çam ağaçlarının altına oturtup; bazı meseleler konusunda düşüncelerimi sordular... Allah'a şükür, gençlerimiz Müslüman dünyasının her tarafında övünülecek mevkiye geliyorlar. Fakat rahatsızlık veren bir durum var: Azlar. Niçin burada Tatarlar 12 yerine 120 değiller? Niçin buraya geldikleri gibi Berlin'e, Münih'e, Lozan'a Cenevre'ye, Paris'e, Oxford'a gitmesinler? Arap dilini çabuk ve iyi öğrenme isteği bizim öğrencileri Protestan kolejine kadar getirmiş. Şam, Mısır, Medine medreseleri onların açık, müdekkik ve münekkit fikirlerini kanaatlendirmekten artık çok aşağıda kalmışlar... Bizim zenginlere, talebeye yardım cemiyetlerine çok rica ediyorum: Burada liseyi bitirip, üniversiteyi Amerika'da okumak isteyenlere yardım etsinler. Bugünkü günde en sevaplı işin bu olduğuna benim hiçbir şek ve şüphem yok: Yirminci asırda milliyetimizi hatta dinimizi korumak muhakkak Avrupa ve Amerika üniversitelerinde okumaya muhtacız.”* (Akçura, 2016: 26-27). Sözcüde iktidar ilişkilerinin tersine dönmesinde bilginin en büyük ve en önemli etken olduğu vurgulanmış ayrıca bilme arzusu taşıyan gençlere yönelik yapılan maddî ve manevî yardımların ve sevapların en büyüğü olduğu belirtilmiştir.

Doğru bilgiye ulaşma yolunda emek harcayan Müslüman nüfusun azlığından rahatsızlık duyan Akçura, *Vakit* gazetesine gönderdiği mektuplarda serzenişine, şikâyetine engel olamayıp bilginin önemini defaatle vurgulamaktadır. Bu doğrultuda toprak üzerindeki hükümrânın bilgisi adaletin, hakkaniyetin, ilahî yasaların bilgisi değildir sadece. Bu bilgi yönetenin sahip olması gereken ulaşılacak amaçların bir bilgisidir. Toprak üzerindeki varlığı iyi bir yönetimle perçinlemek ve buna ulaşmak için kullanılacak her türlü düzen ve eğilimin bilgisidir. Dolayısıyla emperyal devletlerin bu coğrafyayı koparmaya yönelik faaliyetlerini engellemeye yönelik bir bilgi de bahsedilen bilgi türündendir. Ancak bu şekilde iktidarın yön değiştireceğini savunan Akçura savını söylemine taşımaktadır. Belirtilen sava ilişkin örnek olarak bahsedilebilecek sözcüde: *“Garp medeniyetini temsil, onların mektep ve medreselerine gidip, okumakla*

mümkündür. Garp medeniyetinin maddî ve manevî silahlarını eline alan kişi, tarihi edebiyat ve iktisadiyat sahalarında bu silahların istimal edip (kullanıp), milliyetlerini kuvvetlendirir. Dinî ıslahatın, kuvvetlenen milliyet ile birleşmesinden, din-i millet çıkar. Bu büyük nimeti sadece çok fedakarlılar, sayısız himmetler, şaşılacak gayretler sayesinde ele geçirmek mümkündür. Eğer milletimizde bu gibi himmet sahipleri kadınlar ve erkekler çıkarsa, elbette yaşayacağız; siz bunlardan olmaya bu gibileri yetiştirmeye çalışınız...” (Akçura, 2016: 36) yine bilginin iktidara entegre oluşu yansıtılmaktadır.

Coğrafyanın vatan hâline getirilmesinde de bölgeyi temsil etmekte de ancak bilgi biçimlerinden yararlanmak ve bununla beraber bölge üzerindeki muktedirce bilgi nesnelere yaratmak önemli rol oynamaktadır. Sözcüde ayrıca amaçlanan hedeflerin gerçekleştirilebilmesi için iktisat sahalarında da gündelik olarak iktidarın nasıl işlendiğinin vurgusu yapılmaktadır. Bilginin önemini mektuplarda sık sık dile getiren Akçura bir diğer mektubunda bölgedeki iktidar oyunlarını ve sosyal yapılanmayı aktardıktan sonra bu aktarımını bilmenin gerekliliği açısından yaptığını belirtir. “*Vakit muhbiri bunlarla bizim başımız niye ağrıtıyor diye düşünmeyin. Ben bunları karalamak içim yazmıyorum, anlayıp, düşünüp okuyanlara bunlar masal değil. Türk Dünyası, Şimdi batıdan değil, güneyden de millî hareketlerle sıkıştırılmaya başlandı. Bu tarihçe mühim bir vak’a, bütün Türklerin bunu bilmesi gerek...” (Akçura, 2016: 44). Bu bağlamda bilme, siyasi iktidarla ve aynı zamanda devlet aygıtlarıyla bağlantılı hâldedir. Vakit gazetesinin okurlarına aktarılan bilgi tekrar konumlanır. Dolayısıyla bu noktadan sonra bilme devlet hizmeti ve siyasi araç hâline gelecektir. İktidar icrasının koşulu olan bilmenin fiziksel güçten daha önemli olduğu yine Akçura’nın söyleminde yerini almaktadır. “*Arapların ıslah lâyihasında yazdıklarını istemelerine hakları olduğuna hiç şek ve şüphe yok. Lâkin zamanımızda -sadece zamanımızda değil, Âdem aleyhisselamdan bu güne kadar- güce, arkaya dayanmayan hak, yok hükmündedir. Kadim Yunan vaktinden beri hakkı göstermekte olan mizani, kuvvet göstermekte olan yalın kılıca takıp yürütüyorlar. Biz de bilmem ne zamandan beri hak güçlünün diyorlar. Arapların hakkı var, doğru; ama güçleri yeterli mi? Ben Arapların isteklerini faaliyete çıkaracak güçlerinin şimdilik mevcut olduğunu göremedim. Güçten, kuvvetten muradım, sadece kaba silah kuvveti değil; ilim ve medeniyet kuvvetini de buna ilave ediyorum. Kendileri de olduğunu iddia etmiyorlar. Yabancı halklardan müşteşarlar çağırmak istemeleri de bu kuvvetsizliğin delilidir. Biz, diyorlar kendi kendimizi idare edecek**

kadar, ilim, marifet, ve tecrübe sahibi değiliz (başka türlü söylemek gerekirse, tamamen istiklâl derecesinde olmadan fakat muhtariyet hâlinde durmaya da kendi, kuvvetleri yetmiyor); bunun için bize iş öğretecek olan yabancılara muhtacız.” (Akçura, 2016: 48). Sözcüde siyasi iktidarın icraatını zorla gerçekleştirmediğini dile getiren Akçura düzenin nasıl işlediğini de aktarmaktadır. Seyahat ettiği bu uzak coğrafyada halk içindeki iktidarı gözlemleyip yeterince malumat toplayan Akçura sadece gözlemlerini değil siyasi, toplumsal, tarihî, ekonomik ve kültürel veriyi aktararak bilgiyi güce dönüştürecek kişi, grup ve cemiyetlere de böylelikle belirli bir konum tanımlamaktadır.

3.3. Biyoiktidar Kavram Alanına Dayalı Söylem Çözümlemesi Tespitleri

Foucault Batı toplumlarında 17. yüzyılın sonlarına kadar hâkim, güce ve baskıya dayalı, yaşamın sağladığı güçleri sınırlandırıcı, negatif iktidarın yerini alan üretken, yaşamı desteklemeye, sınırlandırmak yerine arttırmaya yönelik bu yeni pozitif iktidar biçimini biyoiktidar olarak adlandırmaktadır (Foucault , 2000: 16).

Foucault biyoiktidarın yaşama iki şekilde müdahale ettiğini belirtir. Bunlar: insan bedenine bir makine olarak yaklaşan disiplinci iktidar ile bedene bir doğal tür olarak yaklaşan nüfusu denetleyen iktidardır. Bedenin anatomo-politiği olarak adlandırılan disiplinci iktidarın amacı, daha verimli daha uysal kılmak ve ekonomik denetim sistemleriyle bütünleştirmektir. Nüfusun biyo-politiği olarak adlandırılan ikinci iktidar biçimi ise çoğalma, doğum ve ölüm oranları, sağlık düzeyi, yaşam süresi gibi durumları düzenleyici bir denetim mekanizmasına sahiptir (Foucault, 2000: 17).

Biyoiktidar kavramını geniş çaplı değerlendirmeden önce iktidar kavramının geleneksel kullanımı ve Foucault’un iktidar kavramını ele alışındaki farklılıkları ortaya koyarak, bahsedilen doğrultuda eserdeki verileri ve çözümlerini aktarmanın daha yerinde olacağı kanısındayız.

İktidar kavramı günümüzde her ne kadar işitildiği ya da görüldüğü zaman, devlet, yönetim, hükümet, ideoloji gibi kavramları çağırırsa da Foucault’un anladığı iktidar kavramı bu kavramlardan bağımsızdır. O iktidarın çekirdeğine devleti yerleştirmemekle beraber iktidarın şekilsiz olduğunu ve emir itaat ilişkisi içinde gerçekleşmediğini de savunur. İktidar bireyin benliğini kendiliğini ortaya çıkarmayı amaçlar. Dolayısıyla onun iktidara ulaşması da bu şekilde gerçekleşir.

Ana yönelimi özne ve öznel deneyim sorunları olan Foucault, bu konu üzerindeki araştırmaları esnasında insan öznenin, üretim ve anlamlandırma ilişkilerine girerken diğer taraftan da aynı ölçüde çok karmaşık nitelikte olan iktidar ilişkilerine dahil olduğunu görmüştür. Foucault iktidar mekanizmasını düşündüğünde salt bu kavramın karşıladığı anlamları değil, iktidarın bireylerin tohumlarına kadar ulaştığı, bedenlerine eriştiği, hâl ve tavırlarına, söylemlerine, öğrenimlerine, gündelik yaşamlarına sindiği kılcal var olma biçimini düşündüğünü de ifade etmektedir (Foucault, 2015: 23).

Foucault iktidarı yukarıda aktarıldığı şekilde analiz ederken özgürlük, özne-tabii olma gibi odakları da iktidardan ayrı düşünülemez biçimde kavrama eklemiştir. Hatta Foucault'un iktidar analizindeki en önemli yenilik budur.

“İktidarı, özneye dışarıdan baskı kuran, özneyi madun eden [subordinate], özneyi aşağı bir düzeye indirip daha düşük bir düzene yerleştiren bir şey gibi düşünmeye alışkınız. Şüphesiz bu, iktidarın bir kısmının ne yaptığının adil bir tarifidir. Ama eğer Foucault'yu takip ederek iktidarı öznenin kurucusu, varoluş koşulu ve onun arzusunun yörüngesi olarak anlarsak, o zaman iktidar yalnızca karşı koyduğumuz değil, aynı zamanda varoluşumuz için güçlü bir şekilde bağlı olduğumuz, varlığımızın içinde barındırdığımız ve sakladığımız bir şey olacaktır.” (Butler, 2015: 10).

Beden üzerinde hâkimiyet kurmayı amaçlayan iktidarın bunu gerçekleştirmeye yönelik faaliyetlerine ve oynadığı oyunlara dâhil olan özne, iktidarın bu baskın üstünlüğü karşısında yenik düşerek koşullarını benimser, kabullenir. Özne artık iktidara bağımlı hâle gelmiştir. Bu bağımlılığın oluşmasında söylemsel koşullar da etkilidir. Söylemler varlığımızın var oluş noktasındaki her türlü ilişkiye içkindir ve iktidarın aygıtı, nedeni ya da sonucu olabilir.

Söylemleri alımlanan yani egemen söylem ile dışlanan (egemenlik altındaki) söylem arasında çeşitli teknik ve stratejilerin katkısıyla işlevsel hâle gelen bölüştürülmüş ya da parçalanmış söylem değil bütüncül, çoğul söylemsel ögeler olarak düşünmemiz gerekir (Foucault, 2003: 75). Bu noktada bölüştürmeyi kısaca söylenmiş ya da gizlenmiş, kabul edilmiş ya da yasaklanmış, kurumsal ilişkileri meydana getiren taraflar arasında değiştirebilir ya da zıt amaçlarla birbirlerine karşı kullanabilme imkânı tanıyan formülasyonlar olarak tanımlayabiliriz. Dolayısıyla söylemlerin sonsuza dek

iktidarın karşısında ya da iktidara tâbi olmak için oluşturulmadığını belirtmemiz gerekir (Foucault, 2003: 75).

“Söylemin aynı zamanda iktidarın hem aracı hem de sonucu olabileceği, ayrıca karşıt bir strateji için engel, tökez, direnme noktası ve çıkış da oluşturabileceği karmaşık ve istikrarsız bir bütünü kabul etmek gerekir. Söylem iktidarı harekete geçirir ve üretir; onu güçlendirir ama aynı zamanda da yıpratır, zayıflatır ve onun silinmesini sağlar. Aynı biçimde suskunluk ve giz iktidarı korur, onun koyduğu yasakları sabitleştirir; ama aynı zamanda onun çatışmalarını yumuşatır ve az ya da çok karanlık hoş görüleri yol açar.” (Foucault, 2003: 75). Burada susma ya da suskunluk ifadesini söylemin zıttı ya da dışında düşünmememiz gerekir. Öyle ki insan susarak, suskun kalarak pek tabii bir şeyler anlatabilir daha da önemlisi iletişim, etkileşim hâlinde olabilir. Hatta susma kimi zaman konuşmadan ve yazmadan daha işlevsel bir söylem birim niteliğinde olabilir (Aydemir, 2010: 62).

Söylem kavramının alanını ve kapsadığı birimleri daha önceki kısımda ifade etmeye çalışmıştık. (bkz. 1. 2. kısım). Bu kısımda da söylemle yakından ilişkili iktidar kavramı etrafında bireyleri özne yapan iktidar biçiminin söylemler ve pratikler yoluyla kurulduğunu belirterek bu kuruluş sürecini çözümlemeye çalışacağız.

“Foucault’a göre öznesi olarak tanıtıldığımız deneyimlerin kurulmasını gerçekleştiren söylemsel ve söylemsel olmayan pratiklerin merkezinde bir iktidar alanı var.” (Foucault, 2000: 16). Bu iktidar, kendiliğinden oluşan, kendisinin olduğu öne sürülebilen, uygulanmak için kendisini bekleyen evrensel bir iktidar değil bir güç ilişkileri çokluğudur.

Tezimizin bu noktasında güç ve iktidar kavramlarının belirgin bir şekilde birbirinden ayrıldığını ifade etmek gerekir. Özellikle İngilizce ‘power’ sözcüğünün hem gücü hem de iktidarı karşılması Türkçeye çevrilen eserlerde kavram karmaşasına uç verebilmektedir. *Kitle ve İktidar* adlı eserinde iktidarın güçten daha genel olduğunu ve gücün aksine daha geniş zaman ve uzamda işlediğini belirten ve daha çok iktidar kavram alanına yönelik çalışmalarıyla ünlenen Ellias Canetti, gücün ancak kendisine zaman tanındığında iktidar hâline gelebileceğini vurgulayarak bu vurgusunu somut bir örnekle desteklemiştir:

“Kedi, gücü, fareyi yakalamak, onu ele geçirmek, pençelerinin arasında tutmak ve nihai olarak da öldürmek için kullanır. Ama fareyle oynamasında bir başka etken daha vardır. Kedi farenin gitmesine izin verir, birazcık kaçmasına, hatta arkasını dönmesine fırsat tanır; bu süre boyunca fare artık güce maruz değildir. Ancak hâlâ kedinin iktidar [alan]ının içindedir ve her an tekrar yakalanabilir. Derhal uzaklaşırsa, kedinin iktidar alanından kaçır; ama, artık ulaşamayacak olduğu noktaya varana kadar hâlâ kedinin iktidar alanının içindedir. Kedinin egemen olduğu uzam, fareye yaşattığı umut anları, bir yandan da bütün bu zaman zarfında onu yakından izlemeyi sürdürmesi ve onu yok etmeye gösterdiği ilgiyi ve yok etme niyetini asla elden bırakmaması; bunların hepsine, yani uzam, umut, dikkatle izleme ve yok etme niyetine iktidarın fiili bedeni, ya da daha basit bir biçimde, iktidarın ta kendisi denebilir” (Cannetti, 2012: 284). Cannetti'nin iktidarı değerlendirilme biçimi Foucault'un iktidar kavramıyla özellikle iktidar kurgusundaki direnme odakları ile benzerlik göstermektedir.

“İktidar bir ilişki, bir eylem biçimi. Ama bu doğrudan doğruya başkaları üzerinde değil, başkalarının şimdiki ya da gelecekteki eylemleri üzerindeki bir eylemdir. Bir ilişkinin iktidar ilişkisi olabilmesi için her iki tarafın da sonuna kadar eylemde bulunabilecek durumda olması ve bu ilişkide tüm bir tepki, cevap alanının var olması gerekir. Dolayısıyla iktidar bir eylemler kümesinin başka bir eylemler kümesi üstünde etkili olduğu bir bütüncül yapıdır.” (Foucault, 2000: 20).

Eylemler yığını üzerinde etkiye sahip olan iktidar, bu eylemleri ya da eylemlerden doğacak sonuçları yönlendirmektedir. Bu yönlendirme ise eyleme dâhil olan grup ya da bireylerin gerçekleştirebileceği olağan eylemlerin alanını oluşturmak ve düzenlemekle bir yönetim hâline gelir. İktidar ilişkilerinde unutulmaması ya da geçiştirilmemesi gereken en önemli husus ‘özgürlük’ kavramıdır. “İktidar yalnızca özgür özneler üzerinde ve yalnızca özgür oldukları sürece işleyebilir. Bu anlamda özgür olmak demek farklı ve çeşitli davranış biçimleri ve tepkilerin gerçekleştirilebileceği bir imkânlar alanıyla karşı karşıya olmak demektir.” (Foucault, 2000: 21). Eğer bu alan yok edilerek tek taraflı bir yönetim ve yapılanma ilişkisi meydana getirilirse oluşan bu son durumda iktidar ilişkisinden bahsedilemez. Eğer böyle bir durum zuhur ederse burada ancak ve sadece tahakküm vardır ve bu oluşan yeni durumda hüküm-mahkûm ilişkisi söz konusu olacaktır. Hüküm ve mahkûm ilişkisinin olduğu yerde ise iktidar ilişkisi söz konusu olamaz. Dolayısıyla iktidarla özgürlük birbirlerini dışlayan bir çatışki

ya da zıtlık ilişkisi içerisinde değil, çok daha karmaşık bir ilişkisellik içinde yer alır şekildedir. Karmaşık olarak nitelendirilen bu ilişkide özgürlük, iktidarın işlevsel hâle gelmesinin şartı hatta ön şartıdır. Hem iktidarın hem de özgürlüğün direnişi birbirinden ayrılamaz ve birbirinden ayrı tutulamaz. İktidarın var olduğu her yerde direniş ya da bir direniş imkânı vardır. Dolayısıyla direnişin olduğu her yerde de iktidar kendisinden söz ettirmektedir (Foucault, 2000: 21).

Cannetti'nin iktidar ve güç kavramlarının farklı oluşunu belirgin kılmak ve iki kavramı birbirinden net bir şekilde ayırmak için somut kedi ve fare örneğiyle desteklemesi gibi Foucault da şiddetin, gücün, baskının iktidara karşılık gelmediği ve bunların iktidar oluşturmakta yetersiz kalacağını vurgulamak amacıyla savını zincire vurulup şiddete maruz kalan adam üzerinden verdiği örnekle desteklemektedir.

“Zincire vurulup dövülen bir adam kendi üzerinde güç uygulanmasına maruz kalmaktadır. Ama bu iktidar değildir. Ne var ki ölümü tercih ederek ağzını açmamakta ısrar etmek gibi kesin bir tavır koyabileceği bir durumda konuşmaya kışkırtılabilmişse eğer, o takdirde belli bir şekilde davranmaya itilmiş demektir. Bu durumda o insanın özgürlüğü iktidara tabi olmuştur. Yönetime boyun eğmiştir. Eğer bir birey özgür kalabilecek haldeyse, bu özgürlük ne kadar dar kapsamlı olursa olsun, iktidar onu yönetime tâbi kılmayı başarabilir. Potansiyel bir reddetme ya da başkaldırma olmadan iktidardan söz edilemez.” (Foucault, 2000: 55).

Foucault'un verdiği bu örnekteki gibi özgürlük alanları, dar ya da geniş kapsamlı direniş şekillerini araştırmak ve iktidarı analiz etmede yardımcı olsa da tek başına yeterli değildir. İktidarı analiz edebilmek için bir takım yöntemlere ihtiyaç vardır. Kapalı kurumsal mekânlarda analiz edilen iktidar ilişkileri, iktidarı iktidarla açıklama tehlikesi taşıdığından salt bu mekânlara indirgenemeyecek bir çözümleme yapmak gerekmektedir.

Kurumların esasında açık ya da gizli yasalar ya da bir takım araçları etkinleştirerek yürüttükleri iktidar ilişkilerinde yalnız hukukun ya da baskının kiplenmeleri görülebileceğinden iktidarı, bu kurumların dışında da aramak gerekir. Nitekim iktidar ilişkileri eylemler üzerinde eylemde bulunma kalıbıdır ve tüm topluma sirayet etmiştir. İktidar ilişkilerinin bulunmadığı bir toplumun da düşünülmemeyeceğini belirtmemiz gerekir. Dolayısıyla iktidar ilişkileri analiz edilirken başkalarının eylemleri üzerinde eylemde bulunmaya olanak sağlayan hukuksal ya da geleneksel konum ve

ayrıcalık durumu, ekonomik farklılıklar, dilsel ve kültürel farklılıklar ve buna benzer farklılaşmaların yarattığı ilişkileri değerlendirmek gerekir. Ayrıca eylemde bulunanların farklılaşmalarının korunması, kâr durumu, bulunduğu konumdan dolayı disiplinin sağlanması gibi amaçlarının belirlenmesi de gerekmektedir.

İktidar ilişkilerinin uygulama araçları ve kurumsallaşma tiplerinin açığa çıkarılması da iktidar ilişkilerini analiz etmede önemli rol oynamaktadır. Ele alınan inceleme nesnesi *Suriye ve Filistin Mektupları*'nın söyleminde yer alan iktidar ilişkileri de bu yöntemlere dayalı olarak analiz edilmeye çalışılmıştır.

İnceleme konumuzu oluşturan ve Yusuf Akçura'ya ait olan *Suriye ve Filistin Mektupları* adlı eserin söyleminde sadece mektupların gönderildiği Suriye ve Filistin bölgesinde değil tüm Osmanlı topraklarında, bölge üzerinde hâkimiyet kurmak isteyen güçler iktidar alanı oluşturmaya yönelik faaliyetlerini başkentte dahi sürdürmüşlerdir. Öyle ki Osmanlı toprağından yine aynı devletin sınırları içerisinde yer alan Suriye'ye ulaşımın ve posta hizmetinin yabancı devletler tarafından sağlandığı, Fransızların Suriye'de hükümranlığı için yüz yıldır çabaladığı belirtilen “*İstanbul'dan Suriye'ye Fransız, Rus, Avusturya ve 'Hidivviye' isimli İngiliz şirketlerinin gemileri gidiyor. Bir başka türlü söylemek gerekirse bu çok mühim vilayeti payitahta bağlayan İstanbul postasını ve binâenaleyh hükümetin emirlerini bu vilayetlere getirenler ecnebilerdir. İtalyan ve Balkan savaşlarından evvel, iki üç ayda bir Türk gemisi de buraya gelip gidiyormuş; şimdi o da yok. Ben Fransız gemisiyle geldim. Fransızlar, Suriye'de Türkiye'nin varisi olmaya yüzyıldan beri hazırlanıyorlar. Fransız gemileri, her onbeş günde bir defa İstanbul'dan Beyrut'a geliyor, burada, buradan da Suriye sahilinde çeşitli şehirlere uğruyor, bahriye istilahatı ile söylemek gerekirse kabotaj yapıyor.*” (Akçura, 2016: 18-19) sözcüsü somut dayanağıdır. Ulaşılan bu kanıya dayalı olarak küresel sisteme hükmetmek için karadan da öte denizlere hâkim olunması gerektiğini bilen Fransızlar ve diğer emperyal güçlerin deniz taşımacılığını üstlenmelerindeki amacın denizlerde hükümranlılık olduğu söylenebilir. Denizlerin karadan daha çok önem arz etmesinin sebebi yeryüzünün % 71'lik geniş dilimini kapsıyor olmasıdır. Dolayısıyla denizlerde sağlanan denetim küresel ekonomideki denetimi sağlamaktadır.

Denizlerin ve deniz kontrolünün önemini tarihsel verilere dayalı olarak açıklamaya çalışan Alfred Thayer Mahan'ın¹⁵ öne sürdüğü ‘deniz hâkimiyet teorisi’nin

¹⁵ Bkz.: Alfred Thayer Mahan, *Deniz Gücünün Tarih Üzerine Etkisi* 1660-1783, İstanbul, 2011.

doğruluğu ise 17. yüzyılın sonundan itibaren küresel politik sistemde diğer ülkelere kıyasen büyük bir üstünlüğü bulunan denizaşırı sömürgelere uzanan bir imparatorluk kuran İngiltere’de görülür. İngiltere mektupların yazıldığı dönemde denizlere hükmederek dünyanın dört bir yanına ulaşabilen aynı zamanda kendi çıkarlarını ekonomik ve siyasal alanda koruyabilen bir ülke konumuna gelmiştir. Dolayısıyla Fransızların da Osmanlı topraklarındaki ulaşımı sağlamasındaki amaç kendi çıkarlarını korumak içindir. Çıkarları ise yaşam kalitesini arttırmaya yönelik hizmet sunmak değil hizmetlerinin cazibe unsuru olarak algılanması ve bu hizmetten yararlanan insan öznenin kendisiyle kurduğu bilinç ilişkisi neticesinde tebaa hâline getirilmesidir. Buna ilişkin belirtilen *“Halkın gözüne büyük ve güzel görünsün diye, Fransızlar büyük üç bacalı, iki direkli gemiler gönderiyorlar. Hem halka bununla tesir ediyorlar. Bu gemiler uzaktan böyle güzel görünseler de kendileri eski okyanuslarda dolaşıp yaşlanmış gemiler. Kamaralar pis, yemekleri orta, çoğunlukla yolcular şark halkı olduğundan bu hususları görüp tenkit edemez diye düşünüyorlardır herhalde.”* (Akçura, 2016: 19) sözcüde ulaşımın sağlıklı gerçekleşmesi ya da yolculuk boyunca sağlanan hizmetin, refah bir yaşam düzeyine uygun olmasından öte bedeni kuşatmaya yönelik tertip edilmiş iktidar oyunundan başka bir şey değildir. Beden üzerinde kurulan bir iktidar biçiminde davranış ve tutumları da düzenlemek standart bir hâle getirmek esas alınır. Buna göre Akçura’nın seyahatinin devamında aktardığı *“Günlerden bir gün gemiyi dalgalar şiddetli sallayınca su dolu çömlek devrildi ve parçalandı, bütün kamaranın içi su doldu. Benim kitapla dolu bavulum ıslandı. Duramadım, zili çalarak hizmetçiyi çağırdım. Gelen Fransız hademe ikimize de kızmaya başladı: “Neden pencereyi açık bırakıyorsunuz, ben pencereyi kapatmıştım!” dedi. “Yoldaşım Fransızca bilmiyor, ayrıca Fransızca cevap vermek de gereksiz. Başımızı eğip dinledik.”* (Akçura, 2016: 19). Sözcüde bir normalleştirme düzeneğine ihtiyaç duyan iktidar eğitim, sağlık veya ulaşım gibi çeşitli alanları etkileyen stratejik hamle gerçekleştirmektedir. Bu toplumsal normu inşa edebilmek için ise değiştirilmek istenen durum değiştirilir, tamamlanmak istenen eksiklik ise tamamlanır. Bu noktada karşı çıkışıyla tehlikeli birey olarak iktidarın karşısında duran (direnen) Yusuf Akçura normalleştirme iktidarının disipline ediciliğine maruz kalmaktadır. Normu da bu minvalde yasa, kural veya yasak olarak değil de uygulandığı alana ilişkin istek ya da zorlamada bulunan olarak düşünmek gerekir. Norm dolayısıyla bir iktidar amacındadır. Bu normalleştirme iktidarı için belirtilebilecek somut desteğimizdir.

Suriye bölgesinde mevcut yönetimin tebaa ile arasında güdümleyici, geliştirici ya da kontrol altına almaya yönelik bir iktidar ilişkisi olmadığı savımıza dayanak olarak: *“Doğrusunu söylemek lazım bu gibi durumlarda cahil halktan ziyade hükümetin, ulemanın, memurların kusuru var. Hükümet bu gibi rezilliklere karşı bir şey yapmıyor, ben kayıkçı ile bağırsırken önce polisten yardım istedim, ‘ben karışmam’! dedi de çekip gitti. Ulema ve münevver sınıf kendi halkının talim ve terbiyesine hiç ehemmiyet vermiyor. Onlar bilinmeyen büyük siyasî hayaller ya da temelsiz tasavvurların arkasından gidiyorlar.”* (Akçura, 2016: 28-29) belirtebildiğimiz sözcüde özellikle 17. ve 18. yüzyıl yazarlarının devlet bünyesi içinde işleyen bir kurum ya da mekanizmadan öte, devlete ait bir yönetim teknolojisi, devletin müdahale ettiği alanlar, teknikler, hedefler olarak anladıkları ‘polis’in mevcut yönetimde bir yönetim teknolojisi olmadığı gibi devletin içinde işleyen herhangi bir kurumsal kimliği de yoktur. Bu kimlik sadece unvandan ve üniformadan daha yalın bir ifade ile maddeden, görünüşten, gösterenden ibarettir. Oysa bilgi formu üzerinden öznenin tasarlanamamış ya da kurgulanamamış olması dolayısıyla maddenin karşısındaki mânâ, görünüşün karşısındaki kılınmış ve gösterenin karşısındaki gösterilen çok daha farklı bir iktidar alanının madunudur.

Bölge üzerinde hâkimiyet kurmak isteyen sömürgeci güçler, tebaa ile mevcut yönetimden daha çok iktidar ilişkisi içerisindedir. Bu emellerini gerçekleştirmeye yönelik uygun tahakküm ve hegemonya ilişkileri getiren emperyalist devletlerin ayrımcılık ve toplumsal hiyerarşi etkenleri de tesirli olmuştur. Ulaştığımız kanıya dayalı olarak *“Buradaki Avrupalılar, Amerikalılar yerli halka aşağı tabakadan, âdeta konuşabilen hayvan gibi bakıyorlar. Fakat bu onların sadece Suriyelilere nazarı değil bütün Şarklılara Mısırlılara da, Türklere de, Hintlilere de nazarları hep böyle.”* (Akçura, 2016: 30) belirtebildiğimiz sözcüde aşağılama ve dolayısıyla baskılayarak tahakküm kurma durumu söz konusudur.

Şiddeti dışlayan yeni iktidar biçimi iktidar alanı oluşturmak için yeni ve ince taktiklere ihtiyaç duymuştur. Foucault’un belirttiği stratejik işleve sahip olan somut düzenlemelerin içerisinde yer alan söylemler, kurumlar, mimarî biçimler, düzenleyici kararlar, yasalar, idarî tasarruflar; bilimsel, felsefî, ahlakî önermeleri dispoitif olarak adlandırır. Dispoitif olarak da belirtilebilen bu iktidar araçlarının neredeyse hepsinden yararlanan sömürgeci devletler, bir bilgi alanı ve aynı zamanda kültür gibi bir iktidar inşa aracı olan dini iktidar alanını genişletmek amacıyla kullanmaktan geri kalmamışlardır.

Ulaştığımız bu kaniya dayanak olarak “*Amerikalılar, Avrupalılarla konuşurken bizim, şarklıların en büyük eksikliklerini ahlâk ve terbiye olarak gösteriyorlar; öyle ki aldatıcılığı, hırsızlığı, hilekârlığı, müsfidliği hatıra getiriyorlar; hem bazıları gülererek: “Sizin dininizde ahlâk meselelerinden çok bahsediliyor, neden halkınız bu dinin esaslarını tamamen unutmuş? diye soruyorlar...”* (Akçura, 2016: 30) belirttiğimiz sözcüde aynı zamanda kimliği oluşturan bir unsur olarak din ve onun içeriği madun ve karşı madun ilişkisi bağlamında bir araç olarak kullanılmıştır. Dolayısıyla bölgede bulunan emperyal güçler hem davranışları hem de söylemi bakımından iktidar mekanizması kurgulamaktadır. Onların iktidarı kurgulamaya yönelik çalışmaları sadece davranış ve söylemle kalmayıp mevcut yönetimin üstüne vazife olan faaliyetleri üstlenmesi iktidar mekanizmasının oluşmasını sağlamıştır. Ulaşılan bu hükmü “*Onların bu yerlerde böyle soru sormaya, gülmeye, insaf gözü ile bakıp söylesek, yerden göğe kadar hakları var: Kendileri bilmem nerelerden gelip, milyonlarca akçe döküp, mektepler, medreseler, hastaneler, muayenehaneler, yetimhaneler, dârülviladeler, huzurevleri yapıyorlar; binlerce kız ve erkek çocuğu parasız okutuyorlar, memlekete tabip, eczacı, hasta bakıcı, tüccar yetiştiriyorlar, yetimleri helak olmaktan, fakir yaşlıları sokak köşelerinden, it gibi yatıp ölmekten kurtarıyorlar... Onlar memleketlerinden binlerce kilometre uzaklıktaki bir yerde bu gibi hayır işleri yapıp uğraşırken, bu yerin kendi halkı, bu yerin resmî sahipleri parmaklarını kımuldatmaya üşenip yatsalar, onların acı söz söylemeye de, gülmeye de, ebeste hakları olur.”* (Akçura, 2016: 30) sözcüsü desteklemektedir. Ayrıca Akçura’nın ‘Vakit’ gazetesine göndermiş olduğu alıntılanan mektubun devamında, onların iktidarı kurgulamaya yönelik bu amaçlarını açıkça sitem ve öfke dolu “*bazı akıllı okuyucularım şimdi itiraz etmeye başlamışlardır: Avrupa ve Amerika Hristiyanları para sarf ediyorlar, bazı zahiri iyilikler yapmasına da yapıyorlar. Elbette! Maksatsız bir iş yapan kişi ahmaktır. Avrupalılar, Amerikalılar hiç ahmak değil, onların sizin de benim de aklımıza gelmeyen bin türlü maksatlarının olmasına hiç şek ve şüphe yok. Siz onların maksadını incelemeden önce o maksada giden yolları inceleyin; iyilik mi yapıyorlar, kötülük mü? Ondan sonra maksatlarına da onların gözü ile bakmaya çalışınız, bir millet, bir padişahlık yeri zabtetmek istiyorsa bu kötü bir iş midir? Ya da bir din halkı kendi dinini, kendinin iyi, faydalı, saadet veren diye inandığı dini yaymaya, yayıp çok kişilere necat vermeye çalışsa, kendince kötü iş mi yapıyor? İyi, Amerikalılar, Fransızlar, Almanlar, burada gelip mektep, hastane vesaire yaparken Hristiyanlığın kendine has mezheplerini yaymaya ve kendi padişahlıklarını halka sevdirep, burada dillerini yaymaya, bu yerin*

ticaretine sahip olmaya, ihtimal ki bir gün siyasetce de bu yerleri kendilerine bağlamayı düşünüyorlar, lâkin bu maksada ulaşmak için çok hayırlı ve faydalı işler de yapıp bırakıyorlar. Niye Müslümanlar kendi dinlerini korumak için, niye Türkler kendi hâkimiyetlerini kaybetmemek için, niye Araplar kendi millî medeniyetlerini muhafaza etmek için Avrupa ve Amerikalıların yaptıklarını yapmıyorlar? Kim onların elini bağlıyor? Kim onlara mani oluyor? Müslümanların, Türklerin, Arapların, kendi yurtlarında, kendi mevcudiyetlerini korumaya, bunun için maddî ve manevî güçlerini sarf etmek sadece hakları değil, en büyük vazifeleri. Diğerleri, yabancılar haklarını istimal ediyorlar, bunlar, yerlerin asıl sahipleri vazifelerini ifa etmiyorlar! Kim ayıplı? Geçen mektubumda Arapların, Türklerin, Müslümanların mektep ve medreselerinin azlığını yazmıştım, hayır işlerinde de bunlara ilave edilecek çok şey yok. Türklerin bir askerî hastaneleri, Arapların bir cemiyet-i Hayriyeleri, işte sadece bu. Dârüleytam, dârülaceze falan yok. ‘Avrupalıların var ya niye lazım’ diyenlerle de karşılaştım, bu fikrin sonu elbette: ‘Avrupalıların medeniyeti, hükümeti var, bize niye lazım? demeye gelecektir.’ (Akçura, 2016: 31) sözcesi iktidar adı altında değerlendirdiğimiz çalışmamızın neticelenmesinde büyük önem sahiptir.

Bölge üzerinde bir hâkimiyeti arzulayan emperyal devletler bunun için toplumun kılcal damarlarından başlanması gerektiğini bilerek denetim ve hâkimiyet mekanizmalarını toplumda yer alan hiçbir birey ya da grubu dışarıda bırakmayacak şekilde dizayn etmişlerdir. Amaçları doğrultusunda adeta servet dökerek açtıkları öğrenciler için mektep, medrese, hastalar ya da sağlığı kontrolü gerektirenler için hastane, muayenehane, kimsesizler için yetimhane, hamile kadınlar için doğumevleri, yaşlı veya kimsesizler için huzurevleri ile hâkimiyetlerinin kabulünü toplumu oluşturan bireylerin kendi özbilgisine ve vicdanına sunmuşlardır.

Bölge üzerindeki mevcut yönetim sisteminin sadece resmîyette var olduğunun tebaa tarafından açıkça fark edilmesi mektupların söyleminde ortaya konulmuştur. Hem mevcut yönetim hem de tebaa için bölge üzerinde hâkimiyet kurmaya çalışan ve bunu gerçekleştirmek için de ellerinden geleni yapmaktan geri kalmayan emperyal güçlere cazibe unsuru olarak yakınlaşma da söz konusudur. İnsan olarak konumlanan öznenin kendi özbilgisi yoluyla bu cazibe unsuruna yakınlaşması ve hatta benimsemesiyle iktidar nesnesi hâline geldiği anlaşılmaktadır. Ayrıca belirtilen sözcüde hükümrânlığın sadece toprağa sahip olmakla olmayacağı da belirtilmektedir. Nitekim hükümrânlık belli bir toprak sınırları içinde uygulanırsa da disiplin ve güvenlik de hükümrânlığa bağlıdır.

Dolayısıyla hükümranlığın her ne kadar üzerinde insanın yaşamadığı bir toprak üzerinde dahi işleyebileceği hukuken ve politik olarak mümkün olabilse de aslında hükümranlılık gerçek, fiilî ve gündelik uygulanımı her zaman bir çeşit çokluğu göstermelidir. Bu çokluk ise tıpkı sözcede aktarılan emperyal devletlerin mektep, hastane vb. yapılanmaları hizmetine sunabileceği bir milletin ya da bir tebaanın çokluğudur. Ayrıca bu yapılanmaların inşasıyla birlikte disiplin kavramı da devreye girmektedir. Nitekim disiplin bu kurumlardaki bireylerin bedenleri üzerinde uygulanacaktır. Ancak disiplinin ilk uygulanım verisi salt birey değil yukarıda da bahsedilen çokluk kurgusu içinde yer alan bireydir. Disiplin bu çokluğun olduğu ölçüde ve çokluktan hareketle erişilebilecek bir hedef, ulaşılabilecek bir amaç ya da sonucun olduğu ölçüde vardır.

İlgili sözcede aktarılan mektep disiplini, hastane disiplini gibi disiplin türleri çokluğu idare etme, yönlendirme, düzenleme biçimleridir. Ve bu disiplin açısından birey de çokluğu meydana getiren bir hammadde değil, çokluğu parçalara ve bölmelere ayırmanın biçimlerinden biridir. Bu açıdan disiplinin de çoklukları bireyselleştirmenin bir kipi olduğunu ifade edebiliriz. Kısacası hükümranlığın da disiplin ve güvenliğinin de çokluklarla ilişkili olduğunu belirtebiliriz. Mektuplarda ise toprağın resmî sahibinin sahip olması gereken bu üç unsurdan da yoksun olduğunu belirtmemiz gerekir. Hatta durum öyle bir noktaya gelmiştir ki yerlilerde toprağın asıl sahiplerinin Suriye ve Filistin coğrafyasını bir sömürge merkezi olarak gördüğüne dair bir algı yerleşmiştir. Sunulan savı desteklemek amacıyla belirtilebilecek sözcede “*Mecliste bulunanlardan emekliye ayrılmış süvâri subayına benzeyen, uzun boylu, zayıf, elinde kamçı tutan birisi, söze karışıp, ‘Türkler bu memleketi kendilerinin müstameresi (sömürgesi) olarak görüyorlar...’ deyince ben de duramadım: Efendi, dedim, nasıl müstamere? Bunun emareleri nerede? Saniyen size, toprağınızı nasıl sömürüyorlar? Müstamereleri gösteriniz? Bu memleketi müstamere edenler, Fransızlar, Amerikalılar, Almanlar, Yahudilerdir. Yapabiliyorsanız onlara karşı kendinizi müdafaa ediniz!*” (Akçura, 2016: 39) bölge üzerinde hâkimiyet arzusunu gerçekleştirmek için faaliyetlerde bulunan sömürgeci güçler halkası, sınırlarını çizdiği bu daire içerisinde, yüz yılı aşkın zamandır oynadıkları bu iktidar oyunlarında o kadar ustalaşmışlardır ki iktidarın sınırlarını belirlediği özgürlük alanında yer alan özne konumundaki insan kendi vicdanı ve özbilgisi yoluyla iktidarın nesnesi hâline gelebilmekte ve asıl uyuğu olduğu millete karşı olan duygu ve düşüncelerini değiştirmektedir. Öznenin tebaa hâlini almasında emperyal güçlerin iktidar oyunlarının yanı sıra mevcut yönetimin halka karşı denetleyici

ya da düzenleyici bir iktidar sistemi oluşturamayışı da etkili olmuştur. Bu etkenlere - belirleyicilere- sağlıklı ve sorunlu insan ilişkileri de eklenmektedir. Nitekim iktidar sadece yöneten-yönetilen egemen-tebaa, meşru-meşru olmayan ve güvenlik-tehlike arasında değil insan ilişkilerinin olduğu her yerde vardır. Ayrıca mecliste başlayan bir karşı çıkış, çıkış anından itibaren bir ayaklanma olarak yayılım gösterebilir. İhtimal dâhilinde olan bu durumun gerçekliğe dönüşmesi hükümet için sakınılması, kaçınılması gereken bir durumdur. Nitekim ayaklanmanın bölge üzerindeki yerli halk açısından bir musibet, hükümet içinse bir kriz ya da felaket olabileceğini söyleyebiliriz. Ulaşılan bu sonuca dayanak olarak: *“İslahatçıların konuşmalarından, bu hareketin nasıl doğduğu ve büyüdüğü anlaşılmaktadır. Osmanlı orduları, Rumeli’nde yenilip, Osmanlı Devleti’nin kuvveti, kıymeti azalınca, Avrupa devletlerinin her biri Türkiye’nin bir tarafından bir parça kopartmaya karar verip bu işe başlamışlar. Fransızlar, İngilizler yüz yıldan fazla bir zamandan beri, Suriye ve Filistin taraflarını Türkiye’nin taksiminde kendilerine düşecek bir parça diye hesaplayıp geldiklerinden, bu bölgede bazı hareketlerde de bulunuyorlarmış. Yani Türkiye yenilince Suriye’nin Türkiye’nin elinde kalması şüpheli olmaya başlamış... Suriye halkının gayri Müslimleri arasında uzun zamandan beri bazı Avrupa hükümetlerine bakanlar da yok değilmiş, Avrupa hükümetleri gerek olduğu zaman bunların isteklerine de istinad olacaktı. Asıl sebep Osmanlı hükümetinin şimdiye kadar bir-iki asker ve at alıp, memleketin, halkın faydası için hiçbir iş yapmaması olmuş. Hükümetin faydasızlığından değil, zarar vermesinden, zulmünden, Müslüman halkın çoğu şikâyet ediyorlar. Toprak sahipleri çeşitli kötülükler, adaletsizlikler yapıyorlarmış. Köy halkı, hata Bedevî kabileleri de toprak sahiplerinden bıkmışlar. Eğer hâl böyle devam etse, bir devletin, mesela Fransa’nın ya da İngilizlerin bu topraklara gelmesinin, bu toprakları almasının kendilerine fayda getireceğine inanan halk, kendilerinin bugündeki kötü durumlarına bakıp birisinin tasallutuna belki şiddetli bir şekilde karşı durmayacaklar. İşte bu hâllere duçar olmamak için Osmanlıyı seven bazı aydınlar Suriye’de ıslahat yapılmasını istiyorlar.”* (Akçura, 2016: 40-41) belirtilebilecek sözcüde yukarıda değerlendirdiğimiz hükümlerlik sorunuyla tekrar karşılaşmaktayız.

Hükümlerlik’in politik hükümlerlik olarak Suriye ve Filistin coğrafyasına sahip olunması anlamında düşünülmesinden hareketle iktidarı sınırları belirli bir toprak üzerinde uygulayan olmadığını belirtmemiz gerekmektedir. Bu noktada hükümlerlik; iklim, coğrafya ve fiziksel bir ortamla, bir ruhu ve bedeni olan aynı zamanda ahlaksal ve

fiziksel bir varoluşu olan bireylerin kesişmesiyle ve birbirleriyle iç içe geçmesiyle ilgilenen olmalıdır. Hükümranlığa sahip olan iktidarını; iklimi ve toprağıyla fiziksel unsurlar olarak da belirtilebilecek bu coğrafya ile bölge halkının doğasının iç içe geçtiği ilişkiye girdiği yerde uygulamak zorundadır. Hükümetin tam bu noktada devreye girmesi gerekmektedir. Eğer bölge halkının düşünceleri tutumları değiştirilmek istenirse bu yaşadıkları topraklar üzerinde etkide bulunularak yapılmalıdır. Hâlbuki yukarıdaki sözcüde belirtildiği üzere hükümetin yararı veya yararsızlığından da öte zararı söz konusudur.

Foucault'un belirttiği denetim ve bedenler üzerine odaklanan çoklu bir oluşum olan iktidar teorisine uygun olarak Beyrut'taki yaşam değerlendirildiğinde ulaşımdan geçerli paraya kadar, insan haklarından çok yaşam hakları ve yaşam denetimiyle alakalı olan iktidarın tümüyle el değiştirildiği görülmektedir. Ulaşılan kanıyı desteklemekte olan *“Beyrut'tan Şam'a gitmekte olan demiryolu Avrupalı bir kumpanyanın, Lübnan dağlarına doğru deniz kıyısından gitmekte olan demiryolu yine Avrupalıların. Şehirdeki elektrikli tramvay Belçikalıların eline geçti denilebilir. Beyrut'un vagonları ile bizim Kazan'inkiler arasında hiçbir fark yok, her ikisi de Belçika fabrikasında yapıp gelmişler. Beyrut İstanbul arasında, Suriye sahiline kadar gelmekte olan gemiler de Avrupalıların. Beyrut'un limanı Fransız firması tarafından yapılmış. Bankaların hepsi Fransız, İngiliz, Alman ve Rumların. Köylerin güzelleri Almanların. Hatta akçe de, akçe sayma da Fransızlar gibi Fransız parası. Burada en muteber akçe vâhid-i kıyasî (para ölçüsü kuruş, lira falan değil, Frank. Lira denilince Osmanlı lirası anlaşılıyor, 20 Franklık Fransız Napolyon'u anlaşılıyor!.. Çok büyük teessüfle itiraf ediyorum ki Beyrut'ta medenî kuvveti, medenî hakimliği Türklerde de Araplarda da göremedim. O kuvvet yabancılarda, Avrupa ve Amerikalılarda. Yabancılar Hristiyan Arapları kendi aralarına karıştırmışlar, fakat Arap olarak değil, temsil ettikten sonra. Öyle olsa da yüksek mevkilere getirmiyorlar.”* (Akçura, 2016: 62-63) sözcüde ayrıca çoğunluğun, çokluğun hayatını işletmeye koyarak hayatı idare altına alan, hayata hükmeden bu yeni iktidarın faaliyetlerini kapalı mekânlarla sınırlandırmayışı da önemli bir husustur. Özgürlük ile birbirine bütünüyle karşıt bir konumda bulunmasına rağmen özgürlüğe içkin olan ve özgürlüğün var olduğu her yerde olan iktidarın demir yolundan deniz yoluna ulaşımda, bankada geçerli para birimine yabancıların elinde olduğu ve bu iktidarın şiddetinin de aynı ölçüde olduğu söylenebilir. Çünkü özgürlük alanının genişlemesiyle iktidar da bu alanda daha çok yönetime, denetlemeye ve gözetlemeye

başvurmaktadır. Beyrut'tan Şam'a Lübnan'a kadar tüm Suriye bölgesinde denetim ve gözetleme mekanizması olarak belirtebileceğimiz resmî, özel kurum ya da kuruluşların bütünüyle hâkimi olan bu yabancı iktidarın nüfuz alanının özgürlükle bütünleştiği görülmektedir. Burada değinilmesi gereken bir başka husus da iktidar oyunlarında temel bir rol oynayan para meselesidir. Nitekim paranın gerçeklik ve varlık olgusunu bölgedeki emperyal devletlerin kurduğu düzenden ve sahip oldukları güçten ayırmak mümkün değildir.

Para Beyrut şehrinin gerçek kuvvetidir. Üzerinde Fransızlara ait bir emare ya da işaret bulunan Napolyon Frankı bütün Beyrut coğrafyasında şehrin görünen ve aynı zamanda dolaşımdaki gücü konumundadır. Ayrıca paranın itibarı sahip olduğu değerde değil şehirde hüküm sürmesiyle ilişkilidir. Akçura seyahatinin ilerleyen kısmında Beyrut'taki iktisadi ticaretten bahsederken paranın beraberinde ticaret ağının da Avrupalı devletler tarafından örüldüğünü belirtmektedir. Bu hususta örneğimizi somutlaştırmak amacıyla belirtebileceğimiz *“Böyle üstten bakınca İstanbul ve başka Türk vilayetleri ile Suriye'nin ticarî münasebeti hiç görünmüyor denilebilir. Ben Beyrut pazarında Türk işi hiçbir şey görmedim. Belki hububat geliyordur. İstanbul üzerinden gelen Avrupa malları da belki vardır. Buradan da Türk vilayetlerine çok şey gitmiyor... Suriye'yi Türkiye'ye denizden bağlayan gemilerin hepsinin yabancı olduğunu önceden yazmışım. Beyrut ve Suriye iktisadî bakımdan da başka taraflara bakıyor. Beyrut'un iktisadî olarak Türkiye'ye bağlı olmadığına en büyük delil akçe meselesidir. Burada akçe Türkiye'ninki değil. En çok istimal edilmekte olan vâhid-i kıyâsi “Frank”, yani Fransız akçesi; büyük ticarî muamelatta da esas bu.”* (Akçura, 2016: 71) sözcesini genel bir iktidar ekonomisi içinde değerlendirmek gerekir.

Toprak ve toprak üzerinde yaşayan halk arasındaki ilişkilerin düzenlenmesinde mevzubahis sadece bölgenin sınırlarının ya da yerleşme yerlerinin belirlenmesi değildir. Aynı zamanda bölgeye ulaşımın sağlanması hatta mümkün hâle getirilmesidir. Bahsedilen ulaşım sadece insanları kapsayan bir ulaşım değil ticarî malları da kapsayan bir ulaşımır. Bu bağlamda sözcüde belirtilen bölgeye ulaşımın olmaması da toprağın ve mekânın yapılandırıcı işlevinin eksikliği olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bölgenin asıl sahibi olmak için medeniyetçe de hâkim olunması gerektiğini belirten Akçura, Türklerin ise Suriye için bölgeyi aldığından beri medeniyet bakımından sağladığı hizmetin yetersizliğini şöyle ifade etmektedir: *“Türklerin Suriye'yi aldıktan*

sonra yerli halka medeniyet bakımında çok az hizmet ettiklerini yazmıştım galiba. Baştan tekrarlayayım, şimdiki zamanda bir yere sahip olup yaşayabilmek için o yerin medeniyetce de hâkimi ve hadimi olmak lazım. Osmanlı Türklerinin eski zamanlardan kalan eserlerini çok arayıp bulamayınca, artık yeni zamanlarda Osmanlıların bu yerlere medenî hizmetleri dokunmuş mu diye araştırmaya başladım. Bana bir lise, bir dârümuallimin, bir askerî rüştiye, birkaç iptidaiye varlığını söylediler.” (Akçura, 2016: 64). Dolayısıyla buradan çıkarılabilecek olan, kısaca ilişkiler olarak da belirtilebilecek denetim ve bedenler üzerine odaklanan iktidarın bireysel ve toplumsal ilişkilerin çoğunluğunu işletmeye koyduğudur. Toplumsal ilişkileri şekillendirme, ilişkiler üzerinde hükümlerlik sürme emelleri bulunan emperyal ülkelerin bunu gerçekleştirmek için Beyrut’ta nasıl bir donanımına sahip olduğu Akçura’nın şu mektubundan hareketle açıklanabilmektedir: “Beyrut’ta Türkçe kitap, gazete okunmuyor, Beyrut’ta Türkçe satan bir kitapçı da yok denilebilir, Türkçe umûmî dersler verilmiyor, tiyatro oynanmıyor, Türk hayatından sinema gösterilmiyor, Türk’ün yaptığı eşyalar satılmıyor, Türk müziği meçhul, Türk mimarisinin varlığı da işitilmemiş. Başka ne söyleyeyim, Türk medeniyetinin vücudunu halka gösterecek, onu halka sevdirecek, onlara halkın muhabbetini celp edecek bir şey de yok vesselam...Beyrut kültür bakımından İstanbul’a hiç benzemiyor: Onun yöneldiği medeniyet kiblesi Paris ile Kahire. Beyrut ve havalisine gazeteler, kitaplar, tiyatrolar, sinemalar, evler, oyunlar, giyimler, maksatlar, gayeler, hepsi Paris ile Kahire’den, bazen Kahire üzerinden Londra’dan geliyor. İki büyük Fransız kitap satıcısı var pazarda, ondan başka bütün mekteplerin kendi içlerinde de Fransız kitaplarını, en yeni çıkanlarını satıyorlar, Fransız gazetelerini sokaktaki gazeteciler satıyor, bir İstanbul kitabı, bir İstanbul gazetesi bulmak için memurlardan yardım istemekten başka çare yok. Arap gazeteleri telgraf haberlerini Fransız, İngiliz, hatta Yunan ajanlarından alıyor, Osmanlıdan almıyor. Fransızca çıkan gazete var, Türkçe yok. Şehirde çoğu kafe, iki büyük sinema salonu dolup taşıyor. Bunlarda Mısır ve Avrupa şarkıları söylüyorlar, sinemalar her akşam Fransızların millî tarihlerini, kahramanlıklarını, şefkatlerini, marifetlerini halka gösterip durmaktadırlar. Hatta biri söyledi: Sinemaların büyüğü, Fransız hükûmetinin parası ile yapılmış diye. Bu söz doğru mu değil mi bilmiyorum ama tiyatrunun her köşesine birkaç Fransız bayrağı asılmış, ister istemez insanın gözüne battıyor.” (Akçura, 2016: 69-70). Sözcesinde de belirtildiği üzere bir kurum ya da yapı olmaktan öte toplumdaki karmaşık, stratejik bir ilişkiden ibaret olan iktidarın, muktedir olma yolunda bu ilişkileri şekillendirme, geliştirme ya da daraltma gibi faaliyetlerine somut dayanak niteliğindedir. Dolayısıyla

iktidar ilişkileri salt baskı araçları tarafından şekillendirilmez. Sömürü ya da baskı ve şiddetle hegemonya altına alınmaktan ziyade toplumsal kimlikler ya da bedensel deneyimlerin maddi varoluş noktasında nasıl üretilip değiştirildiğine dikkat edilmelidir. Asıl iktidar ve iktidar analizi budur. Nitekim aksi yöndeki bir iktidar baskı, şiddet veya cebir gibi bir uygulama tarzına indirgenmiştir. İndirgenmeye çalışılan bu ilişkileri ne derin bir gerçekliğin ifadesi olabilir ne de işlevsel olabilir. Oysa üretici bir derinlik ve genişlik gerektiren iktidar ilişkilerinde mektupta ifade edilen emperyal güçlere yönelik gazete, haber, sinema, tiyatro, kafe gibi bilgi ve pratiğin yeni şekilleriyle bireysel ve toplumsal deneyimlere izin verilmektedir. Dışlamak, bastırmak, örtbas etmek, gizlemek sansürlemek yerine gerçekliği üreten iktidara bu öznel deneyimlerin neticesinde tabiiyet sağlanmıştır.

Yukarıda ifade edilenlere ek olarak üretim ve ticaret yapmakla, ulaşım ve hizmetle ortaya çıkan ekonomik iktidardan da söz etmek gerekir. Çünkü ekonomik hayatta verilen her bir karar belli bir noktada tüm bireysel, toplumsal ya da politik yaşam alanlarını da etkiler. Bu etkinin gücü son derece büyük ya da bazen küçük olabilse de önemli olan etkinin her zaman mevcut olduğudur. Bu bağlamda siyasi iktidarla etkileşim içerisinde olan ekonomik iktidarın da değerlendirilmesi gerekir. *Suriye ve Filistin Mektupları*'nın söyleminde yer alan siyasi ya da sosyal yönlerin yanında ekonomiye dair belirtilen şu ifadelerin varlığı da böyle bir değerlendirmeyi zorunlu kılmaktadır. “*Beyrut medeniyet bakımından İstanbul'a, Türklere yabancı, başka merkezler etrafında dönüyor, peki iktisat bakımından nasıl? İstanbul ile ya da Türk vilayetleriyle Beyrut'un ya da umum Suriye'nin iktisadî, ticarî ne gibi rabitaları var? Bu meseleyi ciddi ilmî tetkik etmek için gümrük defterlerinin incelemek lazım, buna benim vaktim de yok niyetim de. Böyle üstten bakınca İstanbul ve başka Türk vilayetleri ile Suriye'nin ticarî münasebeti hiç görünmüyor denilebilir. Ben Beyrut pazarında Türk işi hiçbir şey görmedim. Belki hububat geliyordur. İstanbul üzerinden gelen Avrupa malları da belki vardır. Buradan da Türk vilayetlerine çok şey gitmiyor: Az miktarda ufak materyaller, Şam'ın kurutulmuş yemişleri, Filistin sahilinin portakalları. Beyrut limanının en çok işinin Avrupa limanları ile olduğuna şüphe yok. Suriye'yi Türkiye'ye denizden bağlayan gemilerin hepsinin yabancı olduğunu önceden yazmıştım. Beyrut ve Suriye iktisadî bakımdan da başka taraflara bakıyor. Beyrut'un iktisadî olarak Türkiye'ye bağlı olmadığına en büyük delil insanı sinirlendiren akçe meselesidir. Burada akçe Türkiye'ninki değil. En çok istimal edilmekte olan vâhid-i kıyâsî 'Frank',*

yani Fransız akçesi; büyük ticarî muamelatta esas bu” (Akçura, 2016: 71) sözcesinde siyasi iktidara nüfuz etmek isteyen ve bu isteklerini gerçekleştirme yolunda çok büyük adım atan emperyal güçlerin, mevcut durumlarını korumak ve kuvvetlendirmek için bir kontrol cihazı olarak belirtebileceğimiz ekonomik iktidara da uzanmış olduğu gözler önüne serilmektedir.

Beyrut bölgesinde Fransızların, Yafa bölgesine gittikçe de Almanların iktidar stratejilerini ve tekniklerini daha genel anlamda da iktidar teknolojileriyle birey ve nüfusa ilişkin uygulamaların devreye girdiği *Suriye ve Filistin Mektupları*’nın söyleminden çıkartılabilmektedir. İktidar taktiklerinin özgür özneler üzerinde olumlu etkisinin neticesinde eylem ve davranışları yönlendirilmiştir. Çıkarımımıza dayanak olarak belirtebileceğimiz: “*İstanbul’dan Beyrut’a gidene kadar ve Beyrut’un kendisinde Fransız medeniyetinin hâkim olduğunu görmüştüm: Fransız gemisinde, Fransız edebiyatından, Fransız mekteplerinden bahsedip, Fransızlar gibi davranıp, Fransız doktora, kaptan yardımcısına, hatta yemek dağıtan garsonlara yaranmaya çalışıyorlardı. Beyrut’ta bulunduğum sırada da bu Fransız tefevvuku (üstünlüğü) bitmedi, başka yabancıların çok tesirleri olsa da, en üstte Fransızlarinki uçuyordu. İşte Beyrut’tan güneye doğru yani Filistin ve Fenike boyunca inmeye başlayınca, bu tesir değişmeye başladı. Beni Beyrut’tan Yafa’ya götürmekte olan Avusturya gemisinin birinci ve ikinci sınıf yolcularının çoğu Almanlar ya da Almanca konuşmakta olan Alman medeniyeti mahkûmu Yahûdiler idi. Geminin güvertesinde, sigara odalarında, yemek masalarında hep Almanca konuşuluyordu.*” (Akçura, 2016: 88) sözcesinde bölge insanları etkileşimde bulunduğu Fransızların (garson, doktor, kaptan) mevcut konumları fark etmeksizin onlara yaranmaya çalışmaları da özne konumundaki insanların iktidarın tebaası olmaya razı geldiği anlaşılmaktadır.

Buraya kadar aktarılan veriler Foucault’un iktidar modelinin birinci kısmı yani disiplinler iktidar modeline ait verilerdir. Foucault’un ikinci iktidar biçimi olan biyoiktidar ise geleneksel iktidar biçimine taban tabana zıttır. Yasa, yasaklama ve itaat sistemi içerisinde tasarımlanan geleneksel model iktidarın yerine bu yeni iktidar biçimi üretken, yaşamı destekleyen ve yaşamın sağladığı güçleri arttırmaya yöneliktir. Bu yeni iktidar biçiminde biyolojik yaşamı daha da güçlendirilmesi en iyi şekilde kullanılması esastır.

Mekân ve zaman gözetmeksizin varlığını oluşturmaya çalışan biyoiktidarın sahip olduğu karmaşık teknikleri Foucault, *Cinselliğin Tarihi* adlı eserinde şöyle belirtmektedir: Söylem üretim mercileri (bunlar, tabii bazı suskunluklar da ayarlar), iktidar üretim mercileri (ki bunların bazen yasaklama işlevleri de vardır), bilgi üretim mercileri (bunlar çoğu zaman yanlışlar ya da sistematik bilgisizlikler yayarlar (Foucault, 2020: 19).

Biyoiktidar yaşamı ilgilendiren her şeyle etkileşimde bulunarak sadece anlık yaşamı değil olası muhtemel yaşantıyı da düzenlemektedir. İnsanın temel biyolojik özelliklerini bir politikaya daha doğrusu politik bir stratejiye en genel ifadeyle ise bir iktidar stratejisinin içine girmelerini sağlayan mekanizmaların tümü olarak ifade edilebilecek olan biyoiktidarda iktidarın geçtiği yollar, işleme biçimleri, kimler veya hangi yapılanmalar arasında işlediği ve işleme biçimleri, kullanılan yöntemler ve yarattığı etkiler ele alınacaktır. Bu doğrultuda iktidarın bir töz ya da herhangi bir yerden akan sıvı olmadığı kabul edilmelidir.

Biyoiktidardan söz edildiğinde iktidarı sağlamadaki rol ve iktidarın kendisine konu edinen bir dizi usul ve mekanizma olarak anlaşılmalıdır. Bu yeni iktidar biçiminin mektuplarda özellikle yabancı devletlerin halk yararına yaptıkları kurum ve kuruluşlarla oluşturulduğunu görmekteyiz. Şiddeti dışlayan bu yeni iktidar biçimi tamamen yaşamı iyileştirme, destekleme üzerinde kuruludur. Bu bağlamda aslında bölgede resmî olarak varlığını hükümranlığını sürdüren devlet yönetiminin yapmakla yükümlü oldukları yapılanmaları inşa ederek hem mevcut yönetime karşı bir algı cephesi hem de kendi iktidarlarını perçinlemeye yönelik bir kitle yığını meydana getirilmiştir. Bölge üzerinde yaşamını sürdürmekte olan halkın tohumlarına kadar ulaştığı özellikle hâl, tavır ve davranışlarına, öğrenimlerine, günlük hayatlarına sinip yerleştiği kılcal bir var olma biçiminin özellikle de mektep yapılanmalarıyla hayata geçirildiğine tanıklık etmekteyiz. Nitekim mektepler bireyleri değiştirip dönüştürmede çok önemli bir rol oynamaktadır ve bu bağlamda titizlikle işlem görmekte olan işlevsel bir iktidar aygıtıdır. İktidarın bilgi nesnelere ürettiği bu iktidar biçiminde beden üzerinde bir bilgi üretmesi de mekteplerle sağladığı eğitsel disiplinler sayesinde. Özellikle Beyrut şehrinin hemen her alanına sirayet ettiği bu iktidar mekanizmaları Akçura'nın söyleminden hareketle belirtebileceğimiz şehirde kendini fark ettiren ilk ve en önemli yapılanmalardır. *“Beyrut'ta çok mektep var; Fransızlar, Amerikalılar, İngilizler, Almanlar, Rumlar, Ermeniler, Yahudiler hatta Türkler orta, aşağı derece mektepler*

yapmışlar. *En az mektebi bulunan halk, Müslüman Araplar! Beyrut'a gelip giden kişinin zihninde en derin kazınıp kalacak hatıra, muhakkak ecnebi mektepleri olacaktır.*" (Akçura, 2016: 21). Mekteplerin sadece okuma yazma öğretmek ya da bilgi aktarma tarzları olmadığını özellikle belirtmemiz gerekmektedir.

Bir dayatma biçimi olan mektepler öğrencileri sadece hayata alıştırmaya ya da geliştirmeye yönelik inşa edilmiş yapılanma değil iktidarı işletmek için kurulmuş aygıtlardır. *"Ben dört Müslüman, iki Hristiyan mektebini gezdim. En evvel Beyrut'a geldiğim gün ilk olarak gittiğim mektep, Amerikan Koleji oldu. Amerikan Koleji 1866 yılında tesis edilmiş. Müessisi hâlâ sağ, yaşlı Daniel Beliss. Mektebin ismi İngilizce Syrian Protestant College, yani Suriyer Protestan Medresesi. Şimdi bu medresede bir idadiye mektebi, felsefe şubesi, ticaret, eczacılık, hasta bakıcılık, Tevrat ve İncil'de bahsi geçen, antika eserleri tetkik ve filoloji mektepleri mevcuttur."* (Akçura, 2016: 23).

Varoluşu, bedenleri ve gündelik hayatları ilgilendiren bu yeni iktidar biçiminde toplumsal bir gövde olarak da belirtebileceğimiz mekteplerde bilen ile bilmeyen ya da öğretmen ve öğrenci arasından geçen iktidar ilişkileri bölge üzerindeki halk üzerinde etkili olan büyük iktidarın sadece bir yansıması değildir. Bu mekteplerdeki iktidar ilişkileri daha çok bu iktidar biçiminin köklerini saldırdığı dinamik ve somut topraktır. Diğer bir deyişle onun işlevselliğini sağlayan uygun koşullardır. Ayrıca mekteplerdeki bu iktidar ilişkileri gündelik hayatla doğrudan ilişkilidir. Dayanak olarak gösterilebilecek sözcüde *"İngiliz ve Amerikan mekteplerini hayattan ayırmamaya çalışıyorlar; bu onların pedagojisinin de esası. İngiliz ve Amerikan mekteplerinde talebe hayata başladıktan sonra, göreceğinden başka türlü ömür sürüyor. Fransızlarda, Osmanlılarda olduğu gibi mektep bir kışla, şakirtler bir bölük asker değil. Bu külliye tam medenî bir şehir, dershaneler evlerdeki çalışma odalarına benziyor, ayrılıp, konuşmak, oynamak, gülmek için ayrı odalar var. Bunları çok zevkli şekilde döşemişler."* (Akçura, 2016: 25) iktidarın her yerde hazır ve nazır oluşunu hayattan dışlamayan eğitsel disiplin alanında da görmekteyiz. Bu hazır olma durumu iktidarın her şeyi kendi çatısı altında mektep, medrese gibi yığınlaştırma imtiyazına sahip oluşundan kaynaklanmaz. Her an her yerde, bir noktadan diğer bir nokta arasındaki bağıntıdan bile üreyip çoğalabiliyor olmasından kaynaklanır. İktidarın her yerdeliği olarak da ifade edilebilecek bu durum her şeyi kapsamamasından değil her yerden gelebilmesindedir.

Bu bağlamda mekteplerin de sadece mektep olmadığı bir yönetim şehri olarak da görülmesi gerektiği Akçura'nın söyleminde somutlaşmıştır: *“Bahçede türlü oyun yerleri o kadar çok, güzel, temiz ki, mektebi Avrupa'nın çok lüks senatoryumları olarak düşünebilirsin! Biz yürürken bir tarafta salında dama oynuyorlar, bir tarafta ders çalışıyorlar, bir tarafta futbol oynuyorlar, bir tarafta da laboratuarda mikropları inceliyorlardı... Burası bir mektep değil, bir şehir, her şeyi mükemmel, temiz, medeni bir şehir, Beyrut'a ve bütün şark şehirlerine örnek olacak bir şehir. Bu mektep öğrencilerinin hafızalarına ölü kelimeler, düsturlar öğretmeye çalışmıyorlar. Burada insan yetiştiriyorlar, burası bir insan fabrikası: Gelen öğrencilerin maddî ve manevî bütün hayatını değiştirip, onu düşüncesinde de, hareketinde de yeni bir insan yapıp çıkarıyorlar. Bunlara sadece okutmak yetmiyor, öğrenciye önceki hayatından başka türlü hayat öğretiyorlar. Yalnız eğitim, telkin ile değil, fiilen, hayat ile terbiye ediyorlar.”* (Akçura, 2016: 25-26).

Akçura'nın söyleminden hareketle iktidarın bir kurum ve yapı olmadığını hatta baştan beri sahip olduğu belli bir güç varlığı olmadığını belirtmemiz gerekir. Bu bağlamda iktidarı insan fabrikası olarak da belirtilen mekteplerde bireylerin hayatlarına eğitimle, fiilen yine hayat ile müdahale eden karmaşık stratejik durum olarak ifade edebiliriz. Bu stratejik durumlarda iktidar korunan ya da elde edilen bir şey içinde değil dinamik ve eşitsiz ilişkiler içinde işler. Dolayısıyla mekteplerdeki bilgi ilişkileri iktidar ilişkilerine göre dışşallık konumunda değildir tam aksine onlara içkindir. Ayrıca ölü kelimeler ve düstur (kanun, nizam) öğretmeyen bu stratejik güç ilişkileri bütünlüğü yasaklama ya da devam ettirme rolü üstlenmeyen bir üstyapı konumunda olmadığını ifade edebiliriz. İktidar bu bağlamda var olduğu mektep düzleminde doğrudan doğruya üretici bir rol oynar. Emperyal devletlerin bu stratejik güç ilişkileri sadece mektepler üzerinde değil toplumsal bünyenin derinliklerine kadar kısıtlı ya da daha geniş gruplarda da nüfuz etmektedir. Öne sürülen savı desteklemek amacıyla belirtebileceğimiz *“Onların bu yerlerde, böyle sormaya, gülmeye, insaf gözü ile bakıp söylesek, yerden göğe kadar hakları var: Kendileri bilmem nerelerden gelip, milyonlarca akçe döküp, mektepler, medreseler, hastaneler, muayenehaneler, yetimhaneler, dârülviladeler, huzurevleri yapıyorlar, binlerce kız ve erkek çocuğu parasız okutuyorlar, memlekete tabip, eczacı, hasta bakıcı, tüccar yetiştiriyorlar, yetimleri helak olmaktan, fakir yaşlıları sokak köşelerinden, it gibi yatıp ölmekten kurtarıyorlar... Onlar memleketlerinden binlerce kilometre uzaktaki bir yerde bu gibi*

hayır işleri yapıp uğraşırken, bu yerin kendi halkı, bu yerin resmî sahipleri parmaklarını kımıldatmaya üşenip yatsalar, onların acı söz söylemeye de, gülmeye de, elbette hakları olur.” (Akçura, 2016: 30) sözcüde emperyal devletlerin daha çok üretim aygıtları niteliğinde olan mektep, medrese, hastane, muayenehane, yetimhane, dârülvilade, huzurevlerinin yapılmasıyla bu kurumlar içinde meydana gelen ve önemli rol oynayan güç ilişkileri tebaa konumu kazandırılmak istenen toplumsal gövdede daha önceden oluşmuş çatlağın etkilerine destek oluşturmak amacıyla şekillenmektedir.

Amaçsal edimlerini daha net görebilme imkânı bulabildiğimiz “*Avrupalılar, Amerikalılar, hiç akmak değil, onların sizin de benim de aklımıza gelmeyen bin türlü maksatlarının olmasına hiç şek ve şüphe yok. Siz onların maksadını incelemeden önce o maksada giden yolları inceleyin; iyilik mi yapıyorlar, kötülük mü? Ondan sonra maksatlarına da onların gözü ile bakmaya çalışınız, bir millet, bir padişahlık yeri zabt etmek istiyorsa bu kötü bir iş midir? Ya da bir din halkı kendi dinini, kendinin iyi, faydalı, saadet veren diye inandığı dinini yaymaya, yayıp çok kişilere necat vermeye çalışsa, kendince kötü iş mi yapıyor? İyi, Amerikalılar, Fransızlar, almanlar, burada gelip mektep, hastane vesaire yaparken Hristiyanlığın kendine has mezheplerini yaymaya ve kendi padişahlıklarını halka sevdirmek için, ihtimal ki bir gün siyasetce de bu yerleri kendilerine bağlamayı düşünüyorlar, lâkin bu maksada ulaşmak için çok hayırlı ve faydalı işler yapıp bırakıyorlar. Niye Müslümanlar kendi dinlerini korumak için, niye Türkler kendi hakimiyetlerini kaybetmemek için, niye Araplar kendi millî medeniyetlerini muhafaza etmemek için Avrupa ve Amerikalıların yaptıklarını yapmıyorlar? Kim onların elini bağlıyor? Kim onlara mani oluyor? Müslümanların, Türklerin, Arapların, kendi yurtlarında, kendi mevcudiyetlerini korumaya, bunun için maddî ve manevî güçlerini sarf etmek sadece hakları değil, en büyük vazifeleri. Diğerleri, yabancılar haklarını istimal ediyorlar, bunlar, yerlerin sahiplerini ifa etmiyorlar! Kim ayıplı? Geçen mektubumda Arapların, Türklerin, Müslümanların mektep ve medreselerinin azlığını yazmıştım, hayır işlerinde de bunlara ilave edilecek çok şey yok Türklerin bir askerî hastaneleri, Arapların bir cemiyet-i hayriyeleri, işte sadece bu. Dârüleytam, dârülaceze falan yok. “Avrupalıların var ya, niye lâzım? Diyenlerle de karşılaştım, bu fikrin sonu elbette: “Avrupalıların medeniyeti, hükümeti var, bize niye lazım? Demeye gelecektir.”* (Akçura, 2016: 31) sözcüde ise güç ilişkilerinin bölgedeki yerel çatışmaların içerisinde geçerek ve bu çatışmaları birbirine bağlayarak genel bir güç çizgisi oluşturduğuna tanıklık etmekteyiz. Aynı zamanda

emperyal güçler mektep, medrese, hastane gibi oluşturduğu güç çizgileriyle, belli ve aynı çizgiye getirme, diziler hâlinde düzenleme, ya da aynı merkezde toplama gibi işlemleri yapmaktadır. Ulaşmaya çalıştıkları büyük egemenlik buradaki yoğunlukların sürekli desteklenmesiyle elde edilebilecek hegemonik sonuçlardır. Nitekim bir dizi amaç ve hedef olmaksızın işleyen hiçbir iktidar yoktur. Akçura söyleminde bu amaca üstü kapalı olsa da yer vermektedir: *“Yabancıların akıl verip, Arapların iş görmeleri bence de şüpheli. Onlar Mısır’ı misal gösteriyorlar; ama Mısır’da müşteşar denilen kişilerin sadece adları müşteşar, yani İngilizler idare ediyorlar. Ne olursa olsun iş müşteşara gelinceye kadar İstanbul hükümetini razı etmek lâzım. O da kuvvetsiz değil. Arapların onlara yetecek kuvvetleri görünmüyor. İstanbul şiddet tarafını tutsa, karşısına, meselâ, Arnavutluk’ta olduğu derecede, bir millî kuvvet çıkmayacak; çıksa, Fransız, İngiliz, konsolosluklarının korumaları çıkacak. Yabancıların yardımı karşılıksız olmaz, onlar sonunda çok büyük iş hakkı isterler.”* (Akçura, 2016: 49). Belirtilen sözcüde bölge halkının yabancıların verdiği akıl doğrultusunda eylem gerçekleştirdiklerini müşahede etmekteyiz. Bu durum da iktidarın kişisel bir özne kararının ya da tercihinin sonucu olmadığını desteklemektedir.

İktidar şebekesinin tamamını çalıştırmaya muktedir olanın salt bölgeyi yönetenlerin ya da devlet aygıtlarının olmadığı net bir şekilde yukarıda aktarılan sözcüde güç ilişkilerinde dengesiz üstünlüğü elde etmeye çalışan emperyal devletlerin bütünüün tamamının tertibatını oluşturmada kullandığı taktik ve stratejilere, birbirlerine çağrıda bulunup yayılmaları, destek ve şartlarını bölgenin farklı yerlerinde arayıp bulmaları sözcüden hareketle örnek olarak gösterilebilir. Bölge üzerinde hâkimiyet arzusu güden emperyal devletlerin bütünüün tertibatını çizdikleri bu rasyonel stratejileri arasında bölgede yapılan ıslahatlar sindikleri kılcal biçimler olarak nitelendirilebilir. Bu doğrultuda destek olarak aktarabileceğimiz sözcüde *“Söz burada sadece gazeteler, hakkında değil, bütün ıslahat hareketlerine şu gibi isnatlar yapıyorlar, hem okuyucuların çoğu Arapların kendinden! Bunların söylediklerine bakılırsa bütün ıslahat hareketi ‘yabancı parmağından’ yabancıların kışkırtmasından çıkıyormuş. Fransa ve İngiltere’nin bu toprakları almak istediği ve bu nedenle fitne çıkarmaya çalıştıkları, bu fitneye ana sebep olarak ıslahatı, ıslahat toplantılarını, Lecnetü’l İslahat, daha başka şeyleri ortaya çıkarmışlar. Bunu bir kısım kişiler yapıyor, ecnebiden para, yardım alıyor, bir kısmı onların çizgisinden yürüyor, işin nereye gideceği bilinmiyor. Ben, bu gibi görüşleri Arnavutluk meselesinde de işitmiştim, düşünmeye istekli olmayanlar, kısa*

düşünenler, her şeyi çok basit olarak görüyorlar. Lâkin içtimaî vak'aların sebepleri böyle basit ve dosdoğru olmuyor. Avrupalıların Suriye'yi yemeye, yutmaya niyetli oldukları, iştahla baktıklarına şek ve şüphe yok. Bir emelleri olmasa, niye milyonlarca para sarf edip mektep ve dârülfünunlar, hastaneler, yetimhaneler açıp uğraşınlar? Yerli halktan Avrupalılar lehine propaganda yapan, söz dağıtan, gazete çıkaran da olur. Ama asıl halkı onların tarafına döndürmede, şimdiki hâllerden bezdirmeye, Osmanlı hükümetine karşı durmalarında bu vakitli ve küçük işlerin o kadar büyük tesiri olmaz. Büyük tesir eden, talim ve şefkat yurtlarıdır.” (Akçura, 2016: 60-61) aynı zamanda yeni pozitif iktidar biçiminin -biyoiktidar- yaşamı destekleyici yaşamın kıldığı zorluklar ve kötü durumları iyileştirici etkisini görebilmekteyiz. Açtıkları dârülfünunlar, hastaneler ve yetimhanelerle bedene doğal bir tür olarak yaklaşan güç ilişkilerini güdümlenici iktidar stratejileri böylelikle yaşamı düzenleyici bir denetleme getirmektedir. Bireyin biyolojik yaşamını en iyi şekilde desteklemeyi amaçlayan bu iktidarla beraber insan yaşamı siyasi tekniklerin alanında çevrenmiştir.

Bedenin bir makine olarak merkeze alındığı iktidarda açılan disiplinleri şekillendirici olarak nitelendirebileceğimiz mektepler, hastaneler, yetimhaneler ve doğumevleri gibi kurumlarla beden terbiyesi, güçlerin ortaya çıkarılması ve artırılması, fayda ve itaatkârlığın birbirine koşut olarak gelişmesi, tesirli ve iktisadî denetim birimleriyle bütünleşmesi sağlanmıştır.

Emperyal devletlerin çoğalma, doğum oranları, sağlık düzeyleri, yaşam sürelerini önemseyerek açtığı kurumlar bir anlamda düzenleyici denetimlerdir. Bedenlerin disiplini ve bölge nüfusunun düzenlemeleri yaşamı merkeze alan iktidarın iki önemli kutbudur. Bölge üzerindeki güç ilişkilerini güdümlenmeyi ve yönlendirmeyi amaçlayan iktidar bu amacı doğrultusunda yaşam süreçlerine odaklı açtığı kurumlarla bölge halkının yaşamını yavaş yavaş kuşatmaktadır. Bu kuşatma sürecini hızlandıran durum ise bölgenin asıl sahiplerinin bölge üzerinde bu yeni iktidar biçiminin iktidar egzersizlerine kayıtsız kalışıdır. Savımızı destekleyen sözcüde “*Türklerin Suriye'yi aldıktan sonra yerli halka medeniyet bakımından çok az hizmet ettiklerini yazmışım galiba. Baştan tekrarlayayım, şimdiki zamanda bir yere sahip olup yaşayabilmek için o yerin medeniyetce hâkimi ve hadimi olmak lazım. Osmanlı Türklerinin eski zamanlardan kalan eserlerini çok arayıp bulamayınca, artık yeni zamanlarda Osmanlıların bu yerlere medenî hizmetleri dokunmuş mu diyerek araştırmaya başladım. Bana bir lise, bir dârümuallimin, bir askerî rüştiye, birkaç iptidaiye varlığını*

söylediler. Bunların bazılarını ziyaret ettim... Ben bu mektebi gezmeye gittiğim de uzaktan yerinin güzelliğini ve binaların büyüklüğünü görüp çok sevinmişim. Yakına gelince, bahçenin terk edilmişliği, ana girişin önüne yığılmış çöpler, camların tahtalarla kapatılması gibi düzensizliklere çok üzüldüm. Temizlikten eser yok, bilmem ne zamandan bahçe kapısı ile ana giriş arasına çiçekler ekilmiş, bu çiçekler kurumuş ve sökülmüş. Hasılı terk edilip gidilmiş perili bir evin avlusu gibi. Ve hâlâ bina terk edilmemiş. Tartışma çıkınca hükümet camsız pencerelere tahta çaktırmış... Mektebe girinceye kadar bahçeyi tamamen dolaştım, dolaştıkça içim öfkeyle doldu. Yarabbim, darümuallimin olan bu binaya bir iki yüz akçe sarf edip, pencere koydurmayı düşünmüyorlar galiba, tahtayla kapatılmış pencereler, kör gözün insanı çirkinleştirdiği gibi bunlar da binayı çirkinleştirmişler. İşte göz önünde durmakta olan hükümet sarayında çok sayıda maarif memuru değil mi, bunlar hiç gelip bakmıyorlar mı? Birkaç ay evvel gelip giden maarif nazırının müsteşarı, işbu tertipsizliklere bir şey de söylemedi mi?” (Akçura, 2016: 64-65) ifade edebileceğimiz bir diğer önemli husus yaşamı desteklemekten ve hakları güvence altına almaktan yoksun mevcut hükümetin kurumlarının azlığı, yozlaşması, düzensizliği ve hatta çirkinleşmesi, yaşamları desteklenerek bedenleri kuşatılan özgür (olduğunu sanan) öznelerin bölge üzerinde sinsice her bir noktada faaliyetlerini sürdüren güç ilişkileri çokluğuna daha da hızlı yakınlaştırdığıdır. Nitekim iktidar bir anlamda nitelemek, değerlendirmek, ölçmek ve hiyerarşiye sokmak durumundadır.

Belli bir düzen ve iktidar aygıtlarıyla yaşamın desteklenmesi gerekmektedir. Bu minvalde adalet kurumunun denetleme ve düzenleme mekanizmasıyla kurduğu bütünleşik ilişki anlam kazanmaktadır. Bu mekanizmanın işlevsizliği ise Akçura'nın söyleminde her yönden kuşatılan bireylerin tebaa hâline gelmesinde ikinci etki olarak ifade edilmiştir. Öne sürülen savı desteklemek için belirteceğimiz “*Bunlar derecesinde büyük tesiri olan ikinci bir sebep de Osmanlı hükümetinin iyi idare edilememesidir. Osmanlı devleti bu Avrupa müesseseleri ile yarışacak mektepler, hastaneler yapamadığı gibi, olağan işlerde, mesela vergi alma, dava bakma, hüküm verme gibi işlerde dahi adalet gösteremiyor. Halkın karası, cahili bu adaletsizlikleri duysa da, anlasa da, Allah'a yalvarıp kalıyor, başka bir şey yapamıyor. Fakat biraz dünya gören, hele Avrupa mekteplerinde az çok okuyan, Avrupalılarla ilişkileri olan kişiler başka türlü bakmaya başlıyor, o adaletsizliklerden, yolsuzluklardan, pisliklerden, idaresizliklerde hükümeti mes'ul görüp, düşünmeye, konuşmaya, itiraz etmeye başlıyor. Hatta bu*

hükümetten kurtulup başka bir hükümet idaresine girmeyi istemeye başlıyor. Osmanlı hükümet memurları bir vilayette, bir şehirde fitne çıktı mı 'efendim, ecnebi parmağı' diyorlar ve 'ecnebi parmağından şu arada para ile gelip karışan yabancıların tesirini murat ediyorlar. 'Ecnebi parmağı' fakat uzun zamanda, türlü yollardan, özellikle de şu mektep, medrese, şefkat yerleri gibi müesseselerden gelen tesir manasına alınsa da doğru bir sözdür. Arap hareketinde ecnebi parmağının halkı gıdıklamaya muvaffak olmasını yukarıda belirttiğim gibi, halkın kendi hükümetleri idaresinden bezip, usanmasına tevafuk etmektedir: Büyümesine hazırlanan toprak olmasa fitne tohumu serpildiği yerde kuruyup ya da çürüyüp biter." (Akçura, 2016: 60-61) sözcede adaletin etkisi açıkça görülmektedir. Bu etki her şeyden önce adaletin yokluğu olarak da nitelendirilebilir. Nitekim adaletin varlığı şehirde hem mutluluğun belirtisi hem de güvencesi olarak görülmektedir. Adaletin yokluğunda ise halk sözcede aktarıldığı üzere adaletsiz yargılardan dolayı acı çekmektedir. Adaletli olmak bu anlamda halkın gerçek hakkına gönderme yapar. Aynı zamanda bir düzeltme ve düzenleme biçimi de olan adalet şehirdeki bağların gerektiği gibi kurulmasını, bölge üzerindeki halkın her birinin diğerleriyle uyumlu olarak dengelenmesini sağlayan ve bu dengeyi güvence altına almanın yoludur.

SONUÇ

Toplumun her noktasında ve her an faaliyet gösteren iktidar mekanizmalarını güç ilişkileri açısından ele aldığımız çalışma evreninde, iktidar siyasi ya da formel bir çağrışımından uzak konumda iktidar mekanizmaları da halk-memur, öğrenci-öğretmen, yolcu-kaptan ve toplumun diğer ağlarındaki ilişkiler bütünlüğünde değerlendirilmiştir. Bu yönüyle dönem coğrafyasının tarihsel-toplumsal ve bireysel bağlamda özelliklerinin aktarıldığı mektuplardaki iktidar mekanizmaları çözümlenmiş ve Suriye ve Filistin bölgesinde Yusuf Akçura'nın da birçok kez tanıklık ettiği hatta bazen kendisinin de maruz kaldığı toplumdaki çatışma, kavga ve mücadelelerin ögesi olan iktidar stratejilerinin ürettiği bilme etkilerinin neler olduğu, bölgede yaşayan bireylerin kimi zaman boyun eğerek ama daha çok kendi özbilinçleriyle girdiği ilişki neticesinde tebaa oluşlarında etkili olan iktidar ve güç ilişkileri açıklanmaya çalışılmıştır. Bu bağlamda *Suriye ve Filistin Mektupları*'nın söyleminin çözümlemesiyle ulaşılan sonuçları maddeler hâlinde sıralayabiliriz:

1. Özneyi Foucault'un kullandığı her iki anlamıyla da tebaa olarak, iktidarın siyasi görünümünün dışında yolda karşılaşılan herhangi iki insanın arasında geçen etkileşimden kendisini yönetecek tabiiyete kadar güç ilişkileri bağlamında değerlendirildiği bu çalışmada, Foucault'un kavramları doğrultusunda yönetici hükümetin aleyhine bölge insanının her yandan normlarla kuşatılıp denetim altına alınarak iktidara tâbi kılındığı güçlü bir iktidar kurgusu hâkimdir.

2. Eserde baskı altına alınan modern ve evrensel ölçeğinde kullanılan teknik (panoptizm) usul, sınırları çevrili veya etrafı çevrili bir alan yerine olabildiğince geniş kapsamda (nerdeyse tüm coğrafya) ve bu genişliğe oransal kendini özgür sanan öznelere üzerinde kurgulanmıştır.

3. Eserde güç ve şiddeti önceleyen iktidarın yerini denetim iktidarının aldığı sonucuna ulaşılmıştır. Diğer deyişle disiplin dispozitifine dönüşen kurguda hukuki ve bireysel özgürlüğün diğer yüzü hâline geldiği sonucuna ulaşılmıştır. Belirtilen disiplin ise Foucault'un *Hapishane'nin Doğuşunda* adlı eserinde dar anlamıyla kullandığı disiplin değildir. Disiplin burada devlet aklının hizmetinde seferber olmuş hastane, okul, yetimhane, doğumevi gibi tahmin ve denetime yönelik olarak devlet kanalları aracılığıyla bölge nüfusunun yaşamının idaresinde somutlaşmıştır.

4. Farklı hız, yoğunluk ve yönelim yeteneğine sahip heterojen unsurlardan oluşan ve bölge coğrafyasında farklı yerlerde konuşlanmış dispozitiflerle insanın edimlerine ve yaşamlarına müdahale edildiği böylece bölge insanının yaşamlarının ritmi ve yoğunluğunun arttırıldığı tespit edilmiştir. Dolayısıyla bölgede mevcut düzensizlikten yola çıkılarak bir düzen oluşturulmaya çalışıldığı ve büyük ölçüde başarı sağlandığı sonucuna ulaşılmıştır.

5. İktidar kurgusunun oluşturulmasında özneyi nesne hâline getirebilmenin bilgisinin, belirtilen iktidarı kurgulamak için yeterli bilgiyle donatılmış olarak değil, iktidarı icra etme anlamında kazanılan bir yetkinlik olduğu ve bölgede faaliyet gösteren yabancı devlet ve milletlerin bu yetkinliğe sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

6. Foucault'un bilgi iktidarı kavramı sancağının altında keşfettiği yeni kıtaya benzer olarak bölgede bireylerin kendi bedensel tekilliklerinde yapılan özel muamelelerin tüm toplumsal bileşkeyi baştan uca çevrelemesi, özellikle insanın insana muamelesi olarak ifade edebileceğimiz mektepler başta olmak üzere tüm sosyal yapılanmalarda görülmüştür.

7. Eserde emperyal devletlerin, Foucault'un 1978-1979 yıllarında Collège de France'deki derslerinde aktardığı incelemenin çekirdeğini oluşturan Biyopolitika kavramına uygun olarak salt bireylerin değil bir bütün olarak insan nüfusuyla ilgilenerek toplumsal bedenin yaşamını maksimize etmeyi hedefleyen siyasal-ekonomik kurumlar ve pratikler kümesi inşa ettikleri sonucuna ulaşılmıştır.

8. Öznelerin yaşamları diğer deyişle tebaa hâline geliş sürecini hızlandıran diğer bir önemli durumun da bölgenin asıl sahiplerinin yaşamı destekleme ve düzenleme yönünde bir faaliyetlerinin olmayışının yanında olağan işlerde bile adaletten uzak bir tutumda oldukları yine tespit edilen sonuçlar arasında yer almaktadır. Vergi alma, dava bakma ve hüküm verme gibi adaletin ilgilendiği konulardan doğan eksiklikler birbirine karşılıklı olarak bağlanan halkın bağlarının kopması ve dolayısıyla bu durum da izleksel olarak yönetimde bir boşluk meydana getirerek yönetimde devletin varlığını koşullayan en temel güç olan adaletten kaynaklı bir zayıflama yaşattığı tespit edilmiştir.

9. Hükümetin halkla olan zayıf ilişkisinin emperyal güçlerin bilgi nesnelere oluşturmasında önemli bir etki yarattığı görülmüştür. Bu bağlamda bölge üzerinde hâkimiyet arzusu güden emperyal devletler edindiği ve güce dönüştürmede kullanacağı bilgi aracılığıyla yaşamı desteklemeye yönelik inşa ettikleri yapılanmalar ve bölgeye

ulaşımı sağlamak amacıyla sadece görünüşüne önem vererek yüzdürdükleri gemilerin öznelere birer cazibe unsuru olarak sunulduğu tespit edilmiş ve dolayısıyla bilginin mektuplardan hareketle güç ilişkilerini güdülemede sıklıkla işletildiği sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca Akçura söyleminin muhatabı olan Vakit gazetesinin nitelikli okurlarına karşı asıl gücün silahlanma olmadığı gücün bilgidan geçtiği ve bu yüzden bilmenin gereklilikten öte zorunluluk olduğunu sıklıkla dile getirerek bilginin salt muktedir olmaya çalışan değil, tebaa hâline getirilmeye çalışılan açısından da tabiiyet sürecini tersine çevirecek işleviyle kullanıldığı tespit edilmiştir. Nitekim yönetim ve iktidarın tersine çevrilmesi ancak iktidara göre hiçbir zaman dışsal konumda yer almayan düzensiz biçimde dağılan direnme noktalarının belli bir merkez etrafında toplanması ve çoğalmasıyla mümkündür. Bu durumu sağlayacak olan en büyük güç ise bilgidir. Oysa mektupların söyleminde yer alan direnme noktaları bazen bölgedeki bireyleri ve grupları ayaklandırarak bazen de yaşamın bazı durak yerlerini ve bazı davranış ve tutum türlerini alevlendirerek zaman ve uzam içinde yayılmaktadır.

KAYNAKÇA

- Akay, A. (2016). *Michel Foucault'da İktidar ve Direnme Odakları*, Doğu Batı Yayınları, Ankara.
- Akbulut, D. A. (2002). "Akhunlar (Kionit/Hyon) ve Eftalitler Çağında Maverâünnehir ve Horasan'da Türkler", (Ed. Hasan Celal Güzel, Kemal Çiçek ve Salim Koca), *Türkler 1*, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara.
- Akçura, Y. (2015). *Üç Tarz-ı Siyaset*, Ötüken Neşriyat, İstanbul.
- Akçura, Y. (2016). *Suriye ve Filistin Mektupları*, (haz. İsmail Türkoğlu), Ötüken Neşriyat, İstanbul.
- Aksan, D. (2009), *Anlambilim Konuları ve Türkçenin Anlambilimi*, Engin Yayınevi, Ankara.
- Altınörs, A. (2020). *Dil Felsefesi Tartışmaları -Platon'dan Chomsky'ye-*, Bilge Kültür Sanat Yayınları, İstanbul.
- Altungök, A. (2007). *IV. ve VIII. Yüzyıllar Arası Sasaniler Dönemi Türk-Fars İlişkileri*, (Basılmamış Yüksek lisans Tezi), Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ.
- Arkonaç, S. A. (2003). "Psikolojideki Özne Kavramı ve Türkiye'deki Özne Kavramı Üzerine Bazı Düşünceler", *İstanbul University Journal of Sociology*, 3(7).
- Arslan, G. (2018). *Türkiye Suriye İlişkilerinde Kriz Dönemlerinin Değerlendirilmesi (1915-1998)*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gaziantep.
- Atatürk, M. K. (2015). *Nutuk*, Alfa Yayınları, İstanbul.
- Aydemir, Ö. K. (2010). *Gencine-i Adalet Üzerine Dilbilgisi İncelemesi ve İktidar Felsefesi Bakımından Söylem Çözümlemesi*, (Basılmamış Doktora Tezi), Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Denizli.

- Aydemir, Ö. K. (2011). “Bir Siyasetnamede Dil ile İktidar İlişkisi: Gencine-i Adalet’te Özne Üzerine İktidar Felsefesi Bakımından Söylem Çözümlemesi”, *Journal of World of Turks*, Vol. 3, No. 2, 147-161.
- Aydemir, Ö. K. (2013a). “Lübnan Türkmenleri ve Dilleri”, *TDD/JofEL (Tehlikeli Diller Dergisi/ Journal of Endangered Languages)*, C.3, S.3, s. 239-257.
- Aydemir, Ö. K. (2013b). “Türk Dili Haritasına Bir Katkı Lübnan’daki Türkler ve Türkçe”, *ZfWT (Zeitschrift für die elt der Türken / Journal of World of Turks)*, 5(1), s. 159-173.
- Aydemir, Ö. K. (2013c). “Ortadoğu’daki Kayıp ve Metruk Türkler: Lübnan Türkleri”, *Yeni Türkiye Dergisi Türk Dünyası Özel Sayısı*, Yıl: 9, S. 54 Winter, Türkiye. s. 2319-2329.
- Aydemir, Ö. K. (2016). Lübnan Türkmenlerinin Tarihî Kökenleri ve Güncel Sorunları, *Uluslararası Tarihte ve Günümüzde Ortadoğu’da Türkmenler (Irak-İran-Suriye) Sempozyumu Bildirileri*. 8-10 Mayıs 2014. Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Yayınları, Bilecik, s. 611-624.
- Aydemir, Ö. K. (2017). “Türk Dili ve Kültürünün Lübnan’daki Varlığı ile Geliştirme Önerileri”, *Uluslararası Ortadoğu Kongresi (Dil, Tarih ve Edebiyat)*, 30-31 Ekim 2017, C.1, s. 24-42.
- Ayverdi, İ. (2006). *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, Kubbealtı Neşriyatı, İstanbul.
- Bademci, A. (2014). *Suriye’de Türkmenler ve Bayır-Bucak*, Ötüken Neşriyat, İstanbul.
- Başer, N. (2012). “Çağdaş Felsefede Öznellik Sorunu”, *Felsefe Arkivi*, (36), 1-5.
- Belsey, Catherine. (2002). *Postyapısalcılık*, (çev. Nursu Öрге). Dost Kitabevi Yayınları, Ankara.
- Bentham, J. (2016). “Panoptikon Ya Da Gözetim Evi” *Panoptikon Gözün İktidarı*, (çev. Barış Çoban, Zeynep Özarlan), Su Yayınları, İstanbul.
- Bumin, T. (2019). *Hegel / Bilinç Problemi, Köle-Efendi Diyalektiği, Praksis Felsefesi*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.

- Butler, J. (2005). *İktidarın Psikik Yaşamı Tabiyet Üzerine Teoriler*, (çev. Fatma Tütüncü), Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Büyükkantarcıoğlu N. (2006). *Toplumsal Gerçeklik ve Dil*, Multilingual Yayınları, İstanbul.
- Canetti, E. (2006). *Kitle ve İktidar*, (çev. Gülşat Aygen), Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Canpolat, N. (2005). “Bilginin Arkeoloğu Michel Foucault”, *Kadife Karanlık 21. Yüzyıl İletişim Çağını Aydınlatan Kuramcılar*, (ed. Nurdoğan Rigel) Su Yayınevi, İstanbul, s. 75-130.
- Cevizci, A. (1999). *Felsefe Sözlüğü*, Paradigma Yayınları, İstanbul.
- Cevizci, T. S. (2014). “Suriye Türkmenlerinin Siyasallaşma Süreci ve Son Durumu”, *Ortadoğu Türkmenleri Sempozyumu Orsam Tutanakları*, 6-7 Mayıs 2014, Orsam, Ankara, 35, s. 84-93
- Coward R., Ellis J., (1985). *Dil ve Maddecilik*, (çev. Esen Tarım), İletişim Yayınları, İstanbul.
- Çağbayır, Y. (2007). *Ötüken Türkçe Sözlük*, Ötüken Yayınları, İstanbul.
- Çiçek, O. (2019). “Suriye ve Filistin Mektupları”, *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, 7(19), 488-492.
- Çoban, B. (2015). “Söylem, İdeoloji ve Eylem: İktidar ve Muhalefet Arasındaki Mücadeleyi Çözümleme Denemesi”, *Söylem ve İdeoloji*, (haz. Barış Çoban, Zeynep Özarslan), Su Yayınevi, İstanbul.
- Çolakoğlu, Ş. (1991). *Kilis Direniş-Kurtuluş ve Sonrası 1918-1921-1930*. Onur Yayıncılık, Ankara
- Çotuksöken, B. (2013). *Felsefe: Özne-Söylem*, İnkılap Yayınları, İstanbul.
- Dağ, A. E. (2015). *Ortadoğu Çatışmaları*, İnsani Yardım Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Deleuze, G. (2019). *Bilgi: Foucault Üzerine Dersler*, (çev. Ayşegül Baran), Otonom Yayıncılık, İstanbul.
- Devran, Y. (2010). *Haber Söylem İdeoloji*, Başlık Yayınları, İstanbul.

- Dijk, T. V. (2015). “Söylem ve İdeoloji Çokalanlı Bir Yaklaşım”, *Söylem ve İdeoloji*, (haz. Barış Çoban, Zeynep Özarslan), Su Yayınevi, İstanbul.
- Doltaş, D. (1996). “Söylem ve Çeviri”, *Söylem Üzerine*, (haz. Ahmet Kocaman ve diğerleri), Hitit Yayınevi, Ankara. s. 67-78.
- Elbirlik T., Karabulut F., (2015). “Söylem Kuramları: Bir Sınıflandırma Çalışması”, *Dil Araştırmaları*, 9(17), 31-50.
- Foucault, M. (1987). *Söylemin Düzeni*, (çev. Turhan Ilgaz), Hil Yayın, İstanbul.
- Foucault, M. (1999). *Bilginin Arkeolojisi*, (çev. Veli Urhan), Birey Yayınları, İstanbul.
- Foucault, M. (2000). *Özne ve İktidar*, (çev. Işık Ergüden, Osman Akınhay), Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Foucault, M. (2001). *Kelimeler ve Şeyler*, (çev. Mehmet Ali Kılıçbay), İmge Kitabevi, Ankara.
- Foucault, M. (2003). *İktidarın Gözü*, (çev. Işık Ergüden), Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Foucault, M. (2004). *Felsefe Sahnesi*, (çev. Işık Ergüden), Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Foucault, M. (2006). *Sonsuza Giden Dil*, (çev. Işık Ergüden). Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Foucault, M. (2015). *Büyük Kapatılma*, (çev. Işık Ergüden, Ferda Keskin), Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Foucault, M. (2019). *Hapishanenin Doğuşu*, (çev. Mehmet Ali Kılıçbay), İmge Kitabevi Yayınları, Ankara.
- Foucault, M. (2020). *Cinselliğin Tarihi*, (çev. Hülya Uğur Tanrıöver), Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Genç, T. (2008). “Heidegger, Modern Bilim ve Sanat”, *ETHOS: Dialogues in Philosophy and Social Science*, 2, 4.
- Georgeon, F. (2005). *Türk Milliyetçiliğinin Kökenleri Yusuf Akçura (1876-1935)*, (çev. Alev Er), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.

- Golden, P. B. (2002). *Türk Halkları Tarihine Giriş*, (çev. Osman Karatay). Karam Yayınları, İstanbul.
- Göçmen, D. (2008). “Özne Felsefesinde İki Dönüm Noktası: Bazı Güncel Yaklaşımlar Bağlamında René Descartes’tan Adam Smith’e Öznenin Kuruluşu ve Kurtuluşu”, *Baykuş Felsefe Yazıları Dergisi*, s. 43-81.
- Gömeç, S. (2011). *Kök Türk Tarihi*, Berikan Yayınevi, Ankara.
- Grousset, R. (1993). *Bozkır İmparatorluğu*, Ötüken Neşriyat, İstanbul.
- Günaltay, M. Ş. (1987). *Yakın Şark III, Suriye ve Filistin*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- Güzel, E. (2020). *Modern Suriye’nin Oluşumu*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Ortadoğu ve İslam Ülkeleri Araştırma Enstitüsü, İstanbul.
- Güzel, H. C. (2014). “Ortadoğu’da Türkmen Varlığı”, *Ortadoğu Türkmenleri Sempozyumu Orsam Tutanakları*, 6-7 Mayıs 2014, Orsam, Ankara, 35, s. 29-41
- Hatip, A. (2014). “Filistin Türkmenlerinin Genel Durumu”, *Ortadoğu Türkmenleri Sempozyumu Orsam Tutanakları*, Ankara, s. 95-108
- Hengirmen, M. (1999). *Dilbilgisi ve Dilbilim Terimleri Sözlüğü*, Engin Yayınevi, Ankara.
- Hitti, P. K. (1989). *İslam Tarihi*, (çev. Salih Tuğ), Marmara Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul.
- İmer K., Kocaman A., Özsoy A. S. (2019). *Dilbilim Sözlüğü*, Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, İstanbul.
- İmret, A. (2019). *Sosyolojik Öznenen Göçebe Özneye: Bir Beden Sosyolojisi Okuması*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Artuklu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Mardin.
- Kafesoğlu, İ. (2011). *Türk Milli Kültürü*, Ötüken Neşriyat, İstanbul.
- Kara, R. (1986). *Siyonizm ve Filistin Trajedisi*, Yarın Yayınları, İstanbul.
- Karaağaç, G. (2013). *Dil Bilimi Terimleri Sözlüğü*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.

- Kardaş, Ş (2014). “Açılış Konuşması”, *Ortadoğu Türkmenleri Sempozyumu Orsam Tutanakları*, 6-7 Mayıs 2014, Orsam, Ankara, 35, s. 11-13.
- Karpuz H. Ö., Aydemir, Ö.K., (2012). “Gencine-i Adalet’te İktidar Aracı Niteliği ile Bilgi Üzerine Söylem Çözümlemesi”, *Turkish Studies- International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 7/4, Fall, Ankara, Turkey, pp. 137-144.
- Keskin, F. (2011). “Söylem, Arkeoloji, İktidar”, *Doğu Batı Yayınları*, Sayı: 9, s. 15-23.
- Kılıç, H. (2019). *Kuruluşundan Sâmerrâ Dönemi Sonuna Kadar Abbasi Devleti’nde Türk Komutanlar*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Kastamonu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kastamonu.
- Kıran, Z. (1981). “Dilbilimde Yeni Yönelimler: Sözcükten Söyleme”, *FDE Yazın ve Dilbilim Araştırmaları Dergisi*, C. II, S. 8, S. 33-44.
- Kıran, Z. (1986). *Saussüre’den Günümüze Dilbilim Akımları*, Onur Yabancı Diller Kitap ve Yayın Merkezi, Ankara.
- Kırzioğlu, F. (1993). *Bütünüyle Erzurum Kongresi*, Kültür Ofset Yayınevi, Ankara.
- Kocaman A., Osam N., (2000). *Uygulamalı Dilbilim-Yabancı Dil Öğretimi Terimleri Sözlüğü*, Hitit Yayıncılık, Ankara.
- Kocaman, A. (haz.) (1996). *Söylem Üzerine*, Hitit Yayınevi, Ankara
- Kocaman, A. (haz.) (2006). *Dilbilim Temel Kavramlar, Sorunlar, Tartışmalar*, Dil Derneği Yayınları, Ankara.
- Komisyon (2015). *Türkçe Sözlük*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Kotlu, E. (2007). *Yapısalcı ve Post-yapısalcı Sosyal Teoride Dil (Sosyal Teoride Bir Model Olarak Dil)*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aydın.
- Küçükalkan, G. (2020). *Derrida ve Yapı Söküm*, Arı Sanat Yayınları, İstanbul.
- Mahan, A. T. (2011). *Deniz Gücünün Tarih Üzerine Etkisi 1660-1783*, Griffin Yayınları İstanbul, 2011.

- Marshall, G. (2005). *Sosyoloji Sözlüğü*, (çev. Osman Akınhay-Derya Kömürcü), Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara.
- Marshall, T. (2019). *Coğrafya Mahkumları*, (çev. Mert Doğruer), Epsilon Yayınevi, İstanbul.
- Mustafa, A. (2014). “Suriye Türkmenlerinin Genel Durumu”, *Ortadoğu Türkmenleri Sempozyumu*, Orsam, Ankara.
- Mustafa, A. (2015). “Suriye’de Türkmen Gerçeği”, ORSAM Bölgesel Gelişmeler Değerlendirmesi, (27). s. 1-13.
- Orhan, O. (2010). “Unutulan Türkler: Lübnan’da Türk Varlığı”, Orsam, Rapor no:11, s. 6-22.
- Oskay, Ü. (2015). “Önsöz”. *Söylem ve İdeoloji*, (haz. Barış Çoban, Zeynep Özarlan), Su Yayınevi, İstanbul.
- Özaydın, A. (2002). “Türklerin İslâmiyeti Kabulü”. (Ed. Hasan Celal Güzel, Kemal Çiçek ve Salim Koca), *Türkler - 4*, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara.
- Özçınar, Ş. (2008). “Hegel’de Düşünümsel Bilincin Pekinlik Yanılsaması ve Kurgusal Özne”, *Ethos: Dialogues in Philosophy and Social Scinces*, 1(2).
- Özer, Ö. (2011). *Haber Söylem İdeoloji Eleştirel Haber Çözümlemeleri*, Litera Türk Yayınları, Konya.
- Öztürk, Ş. (2015). *Suriye’de Arap Milliyetçiliğinin Doğuşu ve II. Abdülhamid’in Suriye Politikası*, (Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Rıfat, M. (2013). *Açıklamalı Göstergibilim Sözlüğü*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- Rıfat, M. (2017). *XX. Yüzyılda Dilbilim ve Göstergibilim Kuramları-1*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Sağlam, A. (2015). “Ortaçağ’da Orijinal Bir Siyasi Yapı: Güçlü ve Nüfuzlu Her Emir Sultan Olur”, *Uluslararası Sosyal ve Eğitim Bilimleri Dergisi*, 2 (4), s. 107-126
- Salur, B. (2016). “Hegel’in Kant Eleştirisi: Hukuk Felsefesi”, *Yalvaç Akademi Dergisi*, 1 (1), s. 12-20.

- Sarup, M. (2004). *Post-Yapısalcılık ve Postmodernizm*, (çev. Abdülbaki Güçlü), Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara.
- Saussure, F. (2014). *Genel Dilbilim Yazıları*, (çev. Savaş Kılıç), İthaki Yayınları, İstanbul.
- Sevim, A. (2000). *Suriye ve Filistin Selçukluları Tarihi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- Sözen, E. (2017). *Söylem Belirsizlik, Mücadele, Bilgi / Güç ve Refleksivite*, Profil Kitap, İstanbul.
- Swingewood, A. (1998). *Sosyolojik Düşüncenin Kısa Tarihi*, (çev. Osman Akınhay), Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara.
- Şahin, Y. T., (2013). "Suriye'de Baas Yönetimi" *Mülkiye Dergisi*,35 (272), s.103-118.
- Şen, M. (2013). "Kudüs'teki Yazma Kütüphaneleri ve Bu Kütüphanelerde Bulunan Türkçe El Yazması Eserler", 28-29 Kasım 2013 Osmanlıdan Günümüze Filistin Sempozyumu, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- Şeşen, R. (1983). *Selahaddin Devrinde Eyyübîler Devleti*, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul.
- Şeşen, R. (1987). *Salâhaddin Eyyübî ve Devlet*, Çağ Yayınları, İstanbul.
- Taşgılı, A. (2013). *Kök Tengri'nin Çocukları*, Bilge Kültür Sanat Yayınları, İstanbul.
- Tavakkalna, M. S. (1945). *Suriye ve Lübnan'da Fransa'nın İşleri Ne?*, İstanbul.
- Tekelioğlu, O. (2003). *Foucault Sosyolojisi*, Alfaaktüel Yayınları, Bursa.
- Temir, A. (1987). *Yusuf Akçura*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- Türkoğlu, İ. (2016). "Önsöz" *Suriye ve Filistin Mektupları*, Ötüken Neşriyat, İstanbul.
- Umar, Ö, O. (2002). *Osman. Türkiye-Suriye İlişkileri(1918-1940)*, Fırat Üniversitesi Yayınları, Elaiğ: 2002.
- Utku, A. (2014). *Ludwig Wittgenstein Erken Döneminde Dilin Sınırları ve Felsefe*, Doğu Batı Yayınları, Ankara.

- Ünal, U. (2013). “Önsöz”, *Osmanlı Arşivlerinde Suriye*, T. C. Başbakanlık Arşivleri Genel Müdürlüğü, Seçil Ofset, İstanbul.
- Vardar B. (2002). *Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü*, Multilingual Yayınları, İstanbul.
- Vardar, B. (1983). *XX. Yüzyıl Dilbilimi*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Yakupoğlu, M. (2011). “Özne ve Söylem”, *Doğu Batı*, Sayı 9, s. 71-81.
- Yalçın, S. (2004). Kant'ta Transandantal Ben Bilinci. *Felsefe Dünyası*, (39), 136-153. Yayınları, Ankara.
- Yücebaş F., Yalçınkaya A. (2020). “Millî Mücadele Dönemi İşgal Hareketleri ve Dış Politikasının Vakit Gazetesindeki Yansımaları (16 Mayıs 1919-20 Kasım 1922)”, *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 0(50), s. 69-86
- Yücel, Y. ve Sevim, A. (1992). *Türkiye Tarihi*, C. 4 Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.